ชื่องานวิจัย การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
A Community Knowledge Management into a Strengthen Community based on “Home, Temple, School” principle in Wat Tha Kok Kae community, Tan Diao sub-district, Lom Sak district, Petchabun province
ผู้วิจัย นางสาวธันยมัย รังสิกรรพุม
ผู้ร่วมวิจัย นางสาวลภัสนันท์ สุวรรณศักดิ์ และนายสุริยะ หาญพิชัย
สาขาวิชา รัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
ปีเสร็จวิจัย 2560

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการณ์การจัดการความรู้ในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นการสำรวจชุมชนโดยใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ประชาชนและผู้นำชุมชนในชุมชนวัดท่ากกแก ได้แก่ ผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน เยาวชน ผู้ใหญ่บ้าน ครู เจ้าอาวาส จำนวน 30 คน โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง และทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

จากการศึกษาพบว่า 1. ชุมชนบ้านท่ากกแก ชาวบ้านส่วนใหญ่เชื้อสายมาจากชาวล้านช้าง ดั้งเดิมในราชอาณาจักรลาวหลวงพระบาง และเวียงจันทร์ในอดีต ดั้งนั้นความเชื่อและค่านิยมด้านวัฒนธรรมประเพณีจึงได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านช้าง องค์ความรู้ของชุมชนเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ได้แก่ หลักฮีตสิบสองครองสิบสี่ ภาษาและอักษรไทหล่ม อักษรตัวธรรม อักษรไทน้อย ประเพณีการแต่งกายของชนพื้นเมืองหล่มสัก ขันโตกหรือพาเข้าหย่อง การทำต้นดอกผึ้งหรือปราสาทผึ้ง สงสะการแบบโบราณ ไทหล่ม เป็นต้น

2. กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ การกำหนดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรม การแสวงหาและได้มาซึ่งความรู้การแลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเก็บความรู้ การถ่ายทอดความรู้ที่มีรูปแบบอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน มีความสัมพันธ์กันเป็นไม่เป็นทางการ โดยมีส่วนประสานความร่วมมือกันในการจัดการความรู้ คือ 1) บ้านหรือชุมชน เป็นแหล่งในการบอกเล่าเรื่องราว แหล่งเก็บรักษาความรู้ และการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างจากผู้อาวุโสภายในชุมชน เพื่อการซึมซับความรู้อย่างค่อยเป็นค่อยไป 2) วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดการความรู้ของชุมชน เป็นสถานที่เก็บและเครื่องมือที่สำคัญในการจัดเก็บและถ่ายทอดความรู้ 3) โรงเรียนเป็นส่วนสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ผ่านกิจกรรมการเรียน และร่วมประเพณีท้องถิ่นของชุมชน และเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแกยั่งยืน ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคีในชุมชน ความตระหนักถึงคุณค่าและมีใจรักในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น และการสนับสนุนจากภาครัฐ

คำสำคัญ : การจัดการความรู้ , ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง **,** บ้าน วัด โรงเรียน

Title A Community Knowledge Management into a Strengthen Community based on “Home, Temple, School” principle in Wat Tha Kok Kae community, Tan Diao sub-district, Lom Sak district, Petchabun province

Researcher Miss Thunyai Rangsanaram,
Miss Laksanan Suwansak and Mr. Suriyachan Pichai

Branch Political science Program,Phetchabun Rajabhat University

Academic Year 2017

Abstract

This research aims to study the knowledge management situation between home, temple, and school on the community strengthen in Tha Kok Kae Temple community, Tan Diao sub-district, Lom Sak district, Petchabun province. Research methodology is a community survey Participant Observation and in-depth interview. The populations of the study are 30 persons, which selecting by specific sampling from people and community leaders in Tha Kok Kae Temple community.The populations includethe senior, scholars, generation, community leaders, teachers and preacher.The data is analyze using content analysis.

Result of the research are as follow; 1. Tha Kok Kae Temple community context their race was a Lan Xang ethnicity from Luang Prabang and Vientiane that make their custom a Lan Xang culture influenced tradition. On transmitted Community knowledge; the Heed Sib Song Kong Sib Si (12 Month and 14 moralities), Tai Lom language and alphabets, Dharma alphabets, Tai Noi alphabets, Lom Sak native dressing, Khan Tok feast, bee wax carving and architecture , Son Sakarn funeral, etc.

2. The knowledge management process in Wat Tha Kok Kae community were 5 steps include ; knowledge determining, knowledge searching, knowledge exchange, knowledge collecting, knowledge passing – formal and informal ; especially, make temple as a knowledge center, a Community Knowledge Management into a Strengthen Community based on “Home, Temple, School” principle in Wat Tha Kok Kae

community, Tan Diao sub-district, Lom Sak district, Petchabun province. The relationship is not official. With the collaboration in knowledge management for example 1) Home or communityare to tell the story, keep the knowledge retention,and compliance to the example of the elders in the community. The knowledge wills gradual absorption of knowledge. 2) Temple is a center of knowledge management in the community. It is an important a place and a tool of collecting and transferknowledge. 3) Schoolis supporting co-learning the transfer of knowledge from generation to generation by learning activities and local communitytraditional. And the condition that has made a sustained knowledge management are; strong community leader, community unity, local cultural value awareness, and state support.

Keywords : knowledge management , community strengthen , Home-Temple-School

ประกาศคุณูปการ

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ การศึกษาค้นคว้านี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์ของผู้นำชุมชน และชาวบ้านของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่และผู้มีเกี่ยวข้องทุกท่านที่ได้ให้ข้อมูลที่เป็นอย่างดี ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้คำปรึกษาและแนะนำเป็นอย่างดีเรื่อยมา ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลรวมทุกท่าน ทั้งผู้เป็นเจ้าของเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยได้นำมาค้นคว้าอ้างอิงในครั้งนี้ และขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ยิ่ง จึงใคร่ขอกราบขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

คุณค่าและประโยชน์จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาแก่บิดามารดาที่เคารพ พระคุณครูอาจารย์ผู้ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้แก่ผู้วิจัยทุกท่าน ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จทุกท่าน และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการและการพัฒนาต่อชุมชนท้องถิ่นและสังคม

นางสาวธันยมัย รังสิกรรพุม และคณะ

สิงหาคม 2560

สารบัญ

		หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย		ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		ข
ประกาศคุณูปการ		ง
สารบัญ		จ
สารบัญตาราง		ช
สารบัญภาพ		ซ
บทที่ 1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
	ขอบเขตของการวิจัย	3
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
	นิยามศัพท์เฉพาะ	4
	กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
	แผนการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย	5
บทที่ 2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
	ข้อมูลชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก	7
	แนวคิดการจัดการความรู้	12
	แนวคิดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น	22
	แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน	32
	แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบ บ้าน วัด โรงเรียน	40
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	47
บทที่ 3	วิธีดำเนินการวิจัย	59
	ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย	59
	รูปแบบการวิจัย	60
	ประชากรกลุ่มเป้าหมาย	60
	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	61
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	61
	การวิเคราะห์ข้อมูล	62

บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล 63
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 63
สภาพทั่วไปและประวัติชุมชนบ้านท่ากกแก 63
การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก 67
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 90
สรุปผลการวิจัย 90
อภิปรายผลการวิจัย 93
ข้อเสนอแนะ 95
บรรณานุกรม 97
ภาคผนวก 101
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 102
ภาคผนวก ข ชุดความรู้ 107
ภาคผนวก ค ภาพกิจกรรม 113
ประวัติผู้ทำวิจัย 116

สารบัญตาราง

ตารางที่ **หน้า**

1-1 รายชื่อวัดของแต่ละหมู่บ้าน..... 10
1-2 จำนวนประชากรในตำบลตาลเดี่ยว 11

สารบัญภาพ

รูปภาพที่ **หน้า**

4-1 สภาพบ้านเรือนชุมชนบ้านท่ากกแก 63
4-2 ประวิติวัดท่ากกแก 64
4-3 ป้ายข้อมูลภาษาและตัวอักษรไทหล่ม 66
4-4 หนังสือโบราณ 67
4-5 หนังสือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ 68
4-6 การแต่งกายของเมืองหล่มสัก 69
4-7 พิธีแต่งงานของเมืองหล่มสัก 75
4-8 ป้ายข้อมูลต้นผึ้งและปราสาทผึ้ง 76
4-9 ป้ายข้อมูลการติดประดับต้นผึ้ง 77
4-10 ป้ายข้อมูลการสงสะแบบโบราณ 80
4-11 facebook ชมรมอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมไทหล่ม-กลุ่มมูลมังวัดท่ากกแก 82
ข-1 ภาพสื่อชุดความรู้ภาษาและตัวอักษร 108
ข-2 ภาพสื่อชุดความรู้ภาษาและตัวอักษร 109
ข-3 ภาพสื่อชุดความรู้การแต่งกาย 110
ข-4 ภาพสื่อชุดความรู้การแต่งกาย 111
ข-5 ภาพสื่อชุดความรู้ประเพณีและวัฒนธรรม 112
ค-1 ภาพการสัมภาษณ์(ภาพจากสถานที่จริง) 114
ค-2 ภาพการสัมภาษณ์(ภาพจากสถานที่จริง 114
ค-3 ภาพการสัมภาษณ์(ภาพจากสถานที่จริง 115
ค-4 ภาพการสัมภาษณ์(ภาพจากสถานที่จริง 115

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมเก่าแก่มานาน มีศิลปวัฒนธรรมและการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักฐานที่สำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สามารถแสดงให้เห็นถึงเรื่องราวในอดีตจนถึงปัจจุบันได้แต่ในปัจจุบันมีพื้นที่ที่มีคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์จำนวนมากที่สมควรได้รับการอนุรักษ์กลับถูกละเลยถูกทำลายลงโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ การอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์เหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สมควรจะอนุรักษ์สำหรับให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาและทำความเข้าใจในเรื่องต่างๆ (อนันต์ ธีระชัย, 2545) โดยเฉพาะภูมิปัญญาอันเป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนานและสังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่งที่ปรากฏภูมิปัญญาอยู่จำนวนมาก โดยภูมิปัญญานั้นนอกจากแสดงความเป็นไทยความเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของไทยแล้ว ยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญและพัฒนาการของคนในชาติไทย เพราะภูมิปัญญานั้นถือว่าเป็นสิ่งละเอียดอ่อนซึ่งชาติที่เจริญแล้วมักมีสังคมที่สงบสุขร่มเย็นไม่ระส่ำระสาย มีความเป็นอิสระจึงจะสามารถสร้างสรรค์และสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้ ทั้งนี้การสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะของตนที่มีอยู่เป็นจำนวนมากนั้น บางพื้นที่มีการสร้างภูมิปัญญาที่ใช้ในพื้นที่ของตน จนเรียกได้ว่าเป็น ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม ซึ่งเป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ที่เป็นองค์รวมระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ รวมไปถึงกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การปรับตัวการเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถือเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาชีวิต ความอยู่รอดของบุคคล ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดขึ้นจากความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดที่ชุมชนได้มีการถ่ายทอด สืบสานต่อกันมา ด้วยคนไทยแต่โบราณมีภูมิปัญญาที่ฉลาดล้ำลึกในการประดิษฐ์คิดค้น สร้างสรรค์ เพื่อให้ใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และช่วยให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุขสืบมา (จักรพันธ์ โสมะเกษตริน, 2551, หน้า 1)

ในการพัฒนาทางสังคมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเข้มแข็ง เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนในสังคม ท่ามกลางสภาพการณ์ทางสังคมที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นอย่างยิ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้มีส่วนได้เสียในหลายภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาในระดับชุมชนหรือระดับท้องถิ่นนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของประชาคมในชุมชนนั้นทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ต่างๆ ร่วมกันของประชาชนในชุมชน การจัดการความรู้ของชุมชนนับเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างหนึ่ง มีกระบวนการ

และวิธีการที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้จากธรรมชาติ และการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น การประยุกต์ใช้แนวคิด บ้าน วัด โรงเรียน ในการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่น สามารถดำเนินการได้ตามสภาพแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรมของการอยู่ร่วมกันของแต่ละชุมชน (วิจารณ์ พานิช, 2548 ; สถาบันเพื่อการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน, 2552) การจัดการความรู้ นับเป็นการพัฒนาชุมชนโดยใช้ฐานความรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการในการสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนของชุมชน ชุมชนที่มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง ต้องอาศัยการจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมความเชื่อ และประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อสร้างจิตวิญญาณความผูกพันกันของชุมชน มีความรักใคร่สามัคคี ช่วยเหลือแบ่งปันกัน สามารถควบคุมและจัดการปัญหาท้องถิ่นด้วยภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่างๆ เป็นชุมชนที่เข้มแข็งพร้อมรับผลกระทบจากภายนอกได้ (สมบูรณ์ ธรรมลังกา, 2556, หน้า 60) ในการพัฒนาชุมชนโดยใช้ฐานความรู้เพื่อสร้างชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการในการเก็บรวบรวมองค์ความรู้ สร้างความรู้ จัดระเบียบ แลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้ความรู้ในชุมชน โดยพัฒนาจากข้อมูลไปสู่สารสนเทศเพื่อให้เกิดความรู้และปัญญาในการแก้ไขปัญหาในชุมชนได้ (กุลยา สุขพงษ์ไทย และ ปนิตา ดีมานพ, 2555, หน้า 80-81)

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาวิธีการจัดการความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อการพัฒนาไปสู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งที่เริ่มต้นที่ครอบครัว ชุมชน วัด และโรงเรียน เป็นการบูรณาการจัดการความรู้ในชุมชนให้ครบทุกด้าน ซึ่งจะสอดคล้องกับหลักการพัฒนาชุมชนแบบบวรโดยศึกษาที่ชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาเพื่อใช้ประชาชนในชุมชนได้พัฒนาตนเองด้วยองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สามารถนำไปประกอบสัมมาชีพพึ่งตนเองได้ ตลอดจนมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมและประเทศชาติได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์การจัดการความรู้แบบบวรในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมีขอบเขตในการศึกษาดังนี้

1. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากประชากรกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม คือ ประชาชนในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้แก่ ผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน และเยาวชน จำนวน 25 คน และผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ครู เจ้าอาวาส จำนวน 5 คน รวมทั้งหมด 30 คน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาสภาพการณ์การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านกระบวนการจัดการความรู้ และด้านเงื่อนไขการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จ

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ในพื้นที่ชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ช่วงเวลาที่ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลนี้ดำเนินการระหว่างเดือนระหว่าง ตุลาคม 2558 – กันยายน 2560

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์เชิงวิชาการ

1) ทำให้สามารถนำรูปแบบการจัดการความรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไปประยุกต์ในกลุ่มองค์การชุมชนในพื้นที่อื่นๆ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนการจัดการความรู้อย่างเหมาะสม

2) ทำให้ทราบถึงลักษณะของความรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับการจัดการความรู้

3) ทำให้ทราบแนวทางในการพัฒนากระบวนการจัดการความรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นและเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ให้ประสบความสำเร็จ

4) ผลผลิต ได้แก่ ผลงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์และการนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร กรณีศึกษา วัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

2. ประโยชน์เชิงปฏิบัติการ

1) ทำให้ชุมชนมีข้อมูลความรู้ของชุมชนเกี่ยวการจัดการความรู้แบบบวรในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

2) ทำให้คนในชุมชนหันมาเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น และเกิดการส่งเสริมการจัดกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในชุมชน

3) ทำให้หน่วยงานภาครัฐมีการสนับสนุนการจัดการความรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในด้านการบริหารจัดการที่ถูกต้องและเป็นรูปแบบธรรม

4) ทำให้สถาบันการศึกษาเห็นความสำคัญของการจัดทำหลักสูตรวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ให้มีความชัดเจนมากขึ้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

วัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง วิถีปฏิบัติ และการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งมีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกันไป ในแต่ละชุมชนท้องถิ่นโดยในความต่างนั้นเรียกว่า ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และได้ยึดถือปฏิบัติ ถ่ายทอด สืบต่อกันมา อาจคงไว้ซึ่งระเบียบแบบแผนเดิม หรืออาจมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ปรุงแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญญาและพัฒนาวิถีชีวิตให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับบริบทของชุมชน

ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีฐานะ อาชีพ และการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ ซึ่งผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีความรู้สึกเป็นคนชุมชนเดียวกัน มีการดำรงรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา

องค์ความรู้ หมายถึง ชุดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

การจัดการองค์ความรู้ หมายถึง กระบวนการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขัน

การเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนถ่ายประสบการณ์ไปเป็นความรู้ ทักษะและเจตคติ โดยอาศัยกระบวนการที่หลากหลาย

การอนุรักษ์ หมายถึง การปกป้องรักษา ดูแลเอาใจใส่วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มิให้สูญหาย มีการทำนุบำรุงให้อยู่ได้ตราบนานเท่านาน ตลอดจนถึงการประชาสัมพันธ์แนะนำให้บุคคลอื่นได้รับรู้ข้อมูล

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร กรณีศึกษาวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบบวร ความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียนและใช้แนวคิดรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร มีองค์ประกอบหลักที่เกี่ยวข้อง 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านกระบวนการจัดการความรู้ และด้านเงื่อนไขการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จ มีลักษณะเป็นอย่างไร และเงื่อนไขใดที่ทำให้การจัดการความรู้ที่ประสบความสำเร็จ โดยมีกรอบแนวคิดแสดงความสัมพันธ์ได้ ดังนี้

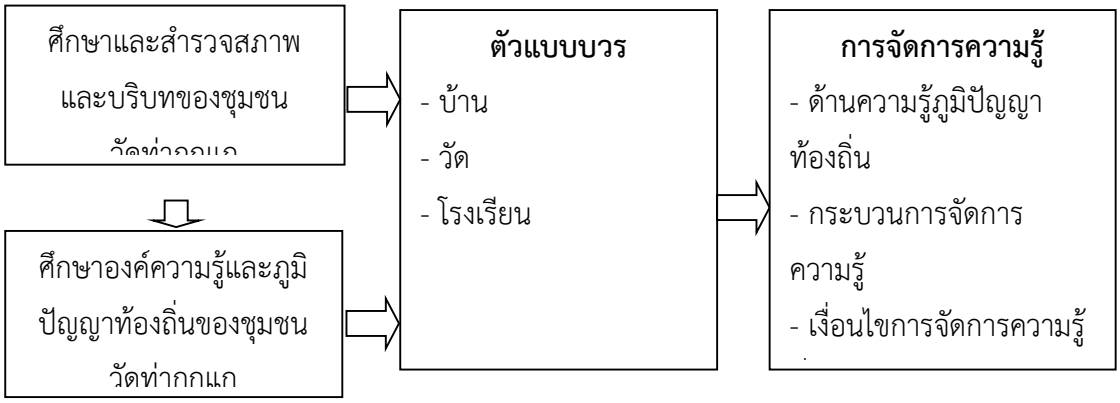

ภาพที่ 1-1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

การศึกษา การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในการศึกษาโดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

2. ออกแบบเครื่องมือ ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

3. เก็บรวบรวมทำข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อให้หน่วยงานหรือชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

4. นำเสนอผลการศึกษาให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องรับทราบ

5. จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์และเผยแพร่งานวิจัย

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ จากการทบทวนเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ และวัฒนธรรมท้องถิ่น สรุปได้ดังนี้

1. ข้อมูลชุมชนวัดกกแก
2. แนวคิดการจัดการความรู้
3. แนวคิดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง
5. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบ บ้าน วัด โรงเรียน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลชุมชนวัดกกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก

อำเภอหล่มสัก เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นอำเภอขนาดใหญ่ มีเนื้อที่ประมาณ 1,535.3 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากตัวเมืองประมาณ 44 กิโลเมตร ชื่อ "หล่มสัก" เพี้ยนมาจากคำว่า "ลุ่มสัก" อันหมายถึง ลุ่มแม่น้ำป่าสัก เนื่องจากเป็นเมืองที่มีแม่น้ำป่าสักไหลผ่าน ชาวอำเภอหล่มสักส่วนใหญ่มีเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวลาวจากนครหลวงเวียงจันทน์อพยพมาอาศัยอยู่ ณ ที่นี่ โดยมีชื่อเรียกว่า "ชาวลาวหล่ม" หรือ "ชาวไทยหล่ม" บ้านเรือนของผู้ที่อาศัยที่นี่มักปลูกชิดติดกัน โดยเฉพาะในบริเวณหอนาฬิกาประจำอำเภอ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำเภอ

ที่ตั้งและอาณาเขต อำเภอหล่มสักตั้งอยู่ทางตอนเหนือของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอข้างเคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอหล่มเก่าและอำเภอน้ำหนาว

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอน้ำหนาว และ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอ เมืองเพชรบูรณ์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอเขาค้อ

อำเภอหล่มสักมีสินค้าที่ขึ้นชื่อ คือ ข้าวเหนียว, กะหล่ำปลี ภูทับเบิกได้ชื่อว่าเป็นสถานที่ที่ปลูกพืชผักที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย สตรอเบอร์รี เส้นขนมจีนหลากสี มีดพื้นบ้านของชุมชนบ้านใหม่ ตำบลตาลเดี่ยว ผ้ามุก ผ้าไหมทอพื้นบ้านของบ้านติ้ว เป็นต้น

1.ประวัติตำบลตาลเดี่ยว แต่เดิมได้มีหมู่บ้าน หมู่ที่ 1 ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่และชาวบ้านได้พร้อมใจกันก่อสร้างวัดในหมู่บ้าน และบริเวณที่จะก่อสร้างมีต้นตาลอยู่หนึ่งต้น และเป็นต้นเดียวในละแวกนั้น จึงใช้ชื่อว่าวัดตาลเดี่ยว ต่อมาเมื่อราษฎรมาอาศัยมากขึ้นจึงได้จัดตั้งเป็นตำบลตาลเดี่ยวใน

ปัจจุบัน ตำบลตาลเดี่ยว ตั้งอยู่ในเขตอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีระยะทางห่างจากอำเภอหล่มสักประมาณ 1 กิโลเมตร และมีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ	เขตติดต่อกับ	ตำบลสักหลง
ทิศใต้	เขตติดต่อกับ	ตำบลปากดุก
ทิศตะวันออก	เขตติดต่อกับ	ตำบลบ้านโสก ตำบลปากช่อง
ทิศตะวันตก	เขตติดต่อกับ	เทศบาลเมืองหล่มสัก ตำบลหนองไขว่ ตำบลวัดป่า

แผนที่ทางกายภาพของเทศบาลตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ สภาพภูมิศาสตร์ ตำบลตาลเดี่ยว มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นราบลุ่ม ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำการเกษตร

เนื้อที่ของตำบลตาลเดี่ยวมีพื้นที่ทั้งหมด จำนวน 10.20 ตารางกิโลเมตร หรือ 6,735 ไร่

ลักษณะการใช้ประโยชน์	**จำนวน(ไร่)**	**คิดเป็นร้อยละของพื้นที่**
พื้นที่ด้านการเกษตร	5,105	75.8
ที่อยู่อาศัย	1,537	22.8
ถนน ทางน้ำ ที่สาธารณะ และสถานที่ราชการ	93	1.4

2. โครงสร้างพื้นฐาน

2.1 การคมนาคม การจราจร ในเขตเทศบาลตำบลตาลเดี่ยว มีถนนเพื่อใช้ในการคมนาคมของประชาชน ดังนี้

1. ถนนลาดยาง 4 สาย ได้แก่ 1) ทางหลวงหมายเลข 2010 สายหล่มสัก - บ้านติ้ว 2) ทางหลวงหมายเลข 2181 สายบ้านปากดุก - บ้านสักหลง 3) ถนนสายเลียบคลองชลประทาน ตำบลตาลเดี่ยว - ตำบลห้วยไร่ 4) ถนนสายเลียบคลองชลประทาน ตำบลปากดุก – ตำบลปากช่อง

2. ถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก จำนวน 135 สาย

3. ถนนลูกรัง จำนวน 24 สาย สะพาน คสล. จำนวน 19 แห่ง ท่อเหลี่ยม คสล. จำนวน 20 แห่ง สะพานสลิง จำนวน 1 แห่ง

2.2 การโทรคมนาคม ได้แก่ โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต

2.3 การสื่อสาร มี ระบบเสียงตามสาย / หอกระจายข่าวในพื้นที่ให้บริการครอบคลุมร้อยละ 100 ของพื้นที่

2.4 การประปา

- จำนวนครัวเรือนที่ใช้น้ำประปาร้อยละ 85 ของครัวเรือน
- แหล่งน้ำดิบที่ใช้ผลิตน้ำประปา คือ แหล่งน้ำบาดาล

2.5 การไฟฟ้า ครัวเรือนทั้งหมดในตำบลตาลเดี่ยวมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน

6 สภาพทางเศรษฐกิจ

- อาชีพหลักของประชากร

อาชีพ / ลักษณะงานที่ทำ	ร้อยละของประชากร
ภาคการเกษตร / ปลูกพืชตามฤดู	65
ค้าขาย / ร้านค้าขนาดเล็ก(ธุรกิจครัวเรือน)	10
รับจ้างทั่วไป / แรงงานภาคประชาชน	10
รับราชการ / ตามกระทรวงต่างๆ	10
อื่นๆ	5

การเกษตรกรรม

- ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นร้อยละ 65 ของประชากร
- เทศบาลตำบลตาลเดี่ยว มีพื้นที่การเกษตรประมาณร้อยละ 75.8 ของพื้นที่ทั้งหมด

ชนิดของผลผลิต	ใช้พื้นที่ทั้งหมด	ปริมาณผลผลิตต่อไร่	จำนวนครั้ง (ที่ทำต่อปี)
ข้าว	4,932	650 กิโลกรัม	1
ยาสูบ	1,138	400 กิโลกรัม	1
ผักชนิดต่าง ๆ	705	3,000 กิโลกรัม	1

- การปศุสัตว์ในชุมชน

ชนิดของผลผลิต	จำนวนฟาร์ม	จำนวนตัว
โคเนื้อ	32	325
สุกร	25	293
กระบือ	5	30
ไก่เนื้อ	1	3,000

2.7 สภาพทางสังคม

2.7.1 ด้านการศึกษา

- การจัดการศึกษาในตำบลตาลเดี่ยว มีการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา นอกจากนี้ได้จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังนี้

ระดับก่อนวัยเรียน (ปฐมวัย)	จำนวนห้องเรียน	นักเรียน	ครูเด็ก
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเทศบาลตำบลตาลเดี่ยว	1	26	1
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กโรงเรียนบ้านท่าโก	1	24	1

ระดับประถมศึกษา	จำนวนห้องเรียน	นักเรียน	ครู/อาจารย์
โรงเรียนบ้านท่ากกแก	8	17	5
โรงเรียนบ้านปากห้วยขอนแก่น	11	27	10
โรงเรียนบ้านท่าโก	8	56	6
โรงเรียนบ้านใหม่วิทยา	7	41	8
โรงเรียนอนุบาลหล่มสัก	8	139	17

ระดับมัธยมศึกษา	จำนวนห้องเรียน	นักเรียน	ครู/อาจารย์
โรงเรียนบ้านปากห้วยขอนแก่น	3	25	10
โรงเรียนอนุบาลหล่มสัก	3	53	17

การจัดการศึกษานอกโรงเรียน	จำนวนห้องเรียน	นักเรียน	ครู/อาจารย์
ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน	1	10	1
มัธยมศึกษา (ตอนต้น)	1	17	1
มัธยมศึกษา (ตอนปลาย)	1	48	1

2.7.2 การนับถือศาสนา

- การนับถือศาสนา มีวัดในเทศบาลตำบลตาลเดี่ยว มหานิกาย จำนวน **7** แห่ง

ตารางที่ 1-1 รายชื่อวัดของแต่ละหมู่บ้าน

วัด	หมู่บ้าน
วัดศรีสมพร	บ้านขวัญโยน หมู่ที่ 1
วัดจอมมณี	บ้านใหม่ หมู่ที่ 9
วัดลัทฐิวราราม	บ้านตาลเดี่ยว หมู่ที่ 2
วัดศรีสะอาด	บ้านศรีสะอาด หมู่ที่ 11
วัดบ้านท่ากกแก	บ้านท่ากกแก หมู่ที่ 4
วัดเทวราชกุญชร	บ้านท่าโก หมู่ที่ 7
วัดปากห้วยขอนแก่น	บ้านปากห้วยขอนแก่น หมู่ที่ 6

2.7.3 การสาธารณสุข

- มีสถานบริการสาธารณสุข ประจำตำบล จำนวน 1 แห่ง คือ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลตาลเดี่ยว บ้านท่าช้าง หมู่ที่ **5**

- อัตราการมีและใช้ส้วมราดน้ำร้อยละ **100 %**

2.8 สถิติจำนวนประชากร

- สถิติประชากร ระดับตำบล ของตำบลตาลเดี่ยว มีประชากรรวมทั้งสิ้น จำนวน 4,600 คนแยกเป็นชาย 2,488 คน หญิง 2,112 คน แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 11 หมู่บ้าน ดังแสดงในตาราง

ตารางที่ 1-2 จำนวนประชากรในตำบลตาลเดี่ยว

ที่	ชื่อหมู่บ้าน	หมู่ที่	ชาย	หญิง	รวม
1	บ้านขวัญโยนใต้	1	274	252	526
2	บ้านตาลเดี่ยว	2	278	232	510
3	บ้านน้ำอ้อย	3	84	99	183
4	บ้านท่ากกแก	4	261	104	365
5	บ้านท่าช้าง	5	309	329	638
6	บ้านปากห้วยขอนแก่น	6	126	130	256
7	บ้านท่าโก	7	190	194	384
8	บ้านท่ากกแก	8	242	210	452
9	บ้านใหม่	9	270	184	454
10	บ้านร่องไผ่	10	224	135	359
11	บ้านศรีสะอาด	11	230	243	473
รวม		**11**	**2,488**	**2,112**	**4,600**

2.9 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.9.1 ด้านแหล่งน้ำ มีแหล่งน้ำที่สำคัญดังนี้

1) แม่น้ำป่าสัก
2) คลองชลประทาน จำนวน 2 สาย
3) คลองปากห้วยขอนแก่น

4) คลองกากะเลา

5) แหล่งน้ำใต้ดิน

และ มีฝายกั้นน้ำเพื่อการเกษตร จำนวน 4 แห่ง

2.9.2 การพานิชกรรม

- ประเภทร้านค้า	45	ร้าน
- คาร์แคร์	2	แห่ง
- ร้านอาหาร	8	ร้าน
- โรงสี	2	แห่ง
- เสารับสัญญาณ	3	แห่ง

แนวคิดการจัดการความรู้

1. ความหมายของความรู้

นิยามความหมายของ ความรู้คืออะไร มักจะไปเชื่อมโยงกับ ความจริงคืออะไร จึงทำให้เราคิดว่าผู้ที่เข้าถึงความรู้ จะเป็นผู้ที่เข้าถึงความจริงไปด้วย การนิยามความรู้ของผู้รู้หรือของสำนึกคิดต่างๆ มีความหมายแตกต่างกันไปตามฐานคติ (Assumption) หรือความเชื่อของแต่ละคน ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้แนวคิด ทฤษฎีหรือ ตรรกะใดในการหาคำตอบนั้นๆ เนื่องจากความรู้ที่มีอยู่มากมายเกินกว่าที่จะกล่าวได้ มันไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว สมบูรณ์และเด็ดขาด แต่มีลักษณะที่กำลังจะเกิดหรือกำลังจะเป็นอยู่ตลอดเวลา และเมื่อใดที่สังคมเปลี่ยนแปลงไป กฎเกณฑ์ที่กำหนดว่าอะไรคือความรู้ ก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย และที่สำคัญคือ ความจริง ไม่สามารถแยกออกเป็นชิ้นๆ แล้วให้มีความเป็นอยู่ของมันเองต่างหากอย่างอิสระได้ เพราะจะทำให้ไม่สามารถมองเห็นความเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่เกี่ยวพันซึ่งกันและกันของปรากฏการณ์นั้นๆ ได้ (จุฑารัตน์ ศราวณะวงศ์, 2551; กนกพร ฉิมพลี, 2555, หน้า 47)

ชาย โพธิสิตา (2550, หน้า 74) ได้อธิบายถึง การมองความรู้และความจริงแบบกระบวนทัศน์ทางเลือก ซึ่งมีความเชื่อว่าความรู้และความจริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่รู้จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ ซึ่งแตกต่างจากความเชื่อของแนวคิดกระแสหลักปฏิฐานนิยม (Positivism) ในทางญาณวิทยา (Epistemology) ที่แยกผู้ศึกษากับสิ่งที่ศึกษาออกจากกันและมองว่าความสัมพันธ์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น โดยคำถามที่สำคัญที่ตั้งขึ้น คือ ที่มาของความรู้คืออะไร ความรู้มีลักษณะอย่างไร ความรู้และความจริงเป็นสิ่งเดียวกันหรือไม่ อีกทั้งมีความเชื่อตามจุดยืนทางญาณวิทยาที่สำคัญ คือ ประการแรก เนื่องจากเป็นสิ่งที่ถูกสร้างความรู้/ความจริงจึงมีได้หลากหลาย สิ่งที่สร้างขึ้นมาจะมีหน้าตาอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับผู้สร้างและบริบทที่สิ่งนั้นถูกสร้างขึ้นมา ประการที่สอง สืบเนื่องจากนัยที่กล่าวในประการแรก กระบวนทัศน์ทางเลือกเชื่อว่า ความรู้/ความจริงนั้นไม่ใช่สิ่งที่ปราศจากอัตวิสัย (Subjective) เพราะมันขึ้นอยู่กับผู้สร้างและบริบท ซึ่งอาจจะรวมถึงหลายอย่างไม่ว่าจะเป็นสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ

และแม้แต่สิ่งแวดล้อมทางกายภาพด้วยอีกเช่นกัน ดังนั้น ความรู้ จึงหมายถึง บทสรุปของความหมายที่ศึกษาจากหลายๆ แหล่ง/บุคคล โดยผ่านกระบวนการตีความ (Interpret) ภายใต้บริบท (Context) ที่เป็นจริง โดยใช้ตรรกะแบบ Inductive เพื่อหารูปแบบของเหตุผล แบบองค์รวม (Holism) ต่อมา ดำรงศักดิ์ มีสุนทร (2556, หน้า 14) อธิบายว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรวบรวมและจัดเก็บความรู้ภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อที่จะนำมาใช้หรือถ่ายทอดต่อกัน ทำให้เกิดการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งความรู้ดังกล่าวหากมีการจัดเก็บอย่างเป็นระบบก็จะสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุดทั้งต่อผู้สืบทอดและชุมชน สอดคล้องกับ ไพศาล สรรสรวิสุทธิ์ และคณะ (2557) ได้อธิบายว่า ความรู้ (knowledge) คือ การประสมประสานองค์ประกอบของประสบการณ์คุณค่าบริบทของข้อมูลข่าวสารและการทำความเข้าใจของผู้เชี่ยวชาญเพื่อประเมินและรวบรวมประสบการณ์และข้อมูลใหม่เข้าด้วยกันโดยได้เริ่มต้นและประยุกต์ในด้านปัญญาของผู้รู้ในองค์การบ่อยครั้งที่ความรู้ไม่ได้อยู่เฉพาะในเอกสารหรือคลังรวบรวมเท่านั้นแต่ความรู้อยู่ในงานที่ทำเป็นประจำในกระบวนการปฏิบัติงาน

2. ประเภทของความรู้

กนกพร ฉิมพลี (2555, หน้า 49-50) ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1) ความรู้แบบนัย หรือแบบซ่อนเร้น หรือความรู้ฝังลึก (Implicit or Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ซ่อนอยู่ในสมองของคนแต่ละบุคคลเกิดจากประสบการณ์การเรียนรู้หรือพรสวรรค์ต่างๆ ซึ่งจัดว่าเป็นความรู้อย่างไม่เป็นทางการ เป็นความรู้ที่มีการสื่อสารและถ่ายทอดในเชิงรูปธรรมได้ค่อนข้างยาก และมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (Subjective) ต้องการการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ เป็นเรื่องส่วนบุคคล มีบริบทเฉพาะ (Context-specific) ซึ่งความรู้ประเภทนี้ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการปฏิบัติงาน เนื่องจากเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ส่วนบุคคล จึงไม่สามารถนำมาเป็นให้เป็นระบบหมวดหมู่ได้ แต่สามารถถ่ายทอดและแบ่งปันความรู้โดยการสังเกตและเลียนแบบได้

2) ความรู้ที่สามารถที่แสดงออกมาให้เห็นได้ หรือความรู้แจ้งชัด (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผล สามารถรวบรวมและถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่างๆ ได้ เช่น หนังสือ คู่มือ เอกสารและรายงานต่าง ๆ มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (Objective) เป็นความรู้ที่สามารถสื่อสารและเผยแพร่ได้สะดวกและทำให้คนสามารถเข้าถึงได้ง่าย

3. กระบวนการสร้างความรู้

กระบวนการสร้างความรู้ พิจารณาจากกระบวนในการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง การเผยแพร่ความรู้อย่างทั่วถึงทั้งองค์การ โดยความรู้สามารถเปลี่ยนสถานะได้ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับสถานการณ์ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ใหม่ โดยผ่านกระบวนการความรู้ แบบ SECI Model ซึ่งมีการปฏิสัมพันธ์กับองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ (กนกพร ฉิมพลี, 2555, หน้า 51-52) สรุปได้ดังนี้

1) การสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Socialization) คือ การสร้างความรู้แบบฝังลึกเป็นความรู้แบบฝังลึกโดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์อันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมเดียวกัน โดยการ

ฝึกอบรม หรือการแนะนำ ซึ่งบุคคลสามารถสร้างการรับรู้โดยนัยได้จากการสังเกต การลอกเลียนแบบ หรือการลงมือปฏิบัติจริง

2) การปรับเปลี่ยนสู่ภายนอก (Externalization) คือ การพูดหรือบรรยายความรู้แบบฝังลึกให้เป็นความรู้ชัดแจ้ง โดยการใช้อุปมาอุปมัย การเปรียบเทียบ และการใช้ตัวแบบ ซึ่งการเปรียบเทียบจะช่วยให้สามารถมองเห็นภาพได้ง่ายขึ้น รวมไปถึงการนำประสบการณ์มาถ่ายทอดในลักษณะคำอุปมาอุปมัย เป็นการนำประสบการณ์ออกมาสู่ภายนอก ทำให้ชัดแจ้งขึ้นซึ่งกระบวนการนี้นับว่าเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการสร้างความรู้

3) การผสมผสาน (Combination) คือ การรวบรวมความรู้ชัดแจ้งให้เป็นความรู้ที่ขยายวงกว้างออกไป โดยการรวมหรือบูรณการองค์ความรู้หรือสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่เพื่อให้เกิดความรู้ใหญ่ขึ้นมาเข้าไว้ด้วยกันเพื่อให้เป็นระบบและชัดเจน ซึ่งความรู้ที่นำมารวมกันนี้เกิดจากการแลกเปลี่ยนของบุคคลเป็นหลัก รวมกับความรู้ที่ผ่านสื่อหรือช่องทางความรู้ เช่น การสนทนา การประชุม เป็นต้น

4) การปรับเปลี่ยนสู่ภายใน (Internation) คือ การสร้างความรู้แบบชัดแจ้งให้เป็นความรู้แบบฝังลึก โดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ โดยศึกษาจากความรู้ที่ได้เขียนไว้ในคู่มือเอกสาร ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลที่เกิดจากการนำความรู้ไปปฏิบัติ กลับไปเป็นความรู้โดยนัยที่ฝังอยู่ในบุคคลนั้นๆ และเป็นทรัพย์สินที่แตะต้องไม่ได้และมีค่ายิ่งต่อองค์การ

4. การจัดการความรู้

สำหรับความหมายของการจัดการความรู้ (knowledge Management) มีผู้ให้นิยามไว้หลายมุมมอง ดังนี้

Horwitch and Amacost (2002) ได้อธิบายว่า การจัดการความรู้เป็นการสร้าง การกำหนดและรวบรวม การถ่ายโอนและการเข้าถึงความรู้และสารสนเทศเมื่อต้องการตัดสินใจที่ดีขึ้นเพื่อกระทำการใดๆ ที่ส่งผลต่อยุทธศาสตร์ธุรกิจสากลขององค์กรที่ประสบความสำเร็จทุกองค์กร สอดคล้องกับ Henries and Hedgepeth (2003) ให้ความหมายว่า การจัดการความรู้เป็นระบบการจัดการทรัพย์สินความรู้ขององค์กรทั้งที่เป็นความรู้โดยนัย และความรู้ที่เห็นได้อย่างชัดเจนระบบการจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เกี่ยวพันกับการจำแนกความรู้ การตรวจสอบความรู้ การจัดเก็บความรู้ที่ผ่านการตรวจสอบแล้ว การเตรียมการกรองค์ความรู้และการเตรียมการเข้าถึงความรู้ให้กับผู้ใช้ ทั้งนี้โดยมีหลักการที่สำคัญคือ ทำให้ความรู้ถูกใช้ ถูกปรับเปลี่ยนและถูกยกระดับขึ้น ขณะที่ Smith and McKeen (2007) ได้อธิบายว่า การจัดการความรู้ คือ ระบบที่จะช่วยให้ข้อมูลและความรู้เกิดขึ้นกับบุคคลอย่างถูกต้อง ถูกที่ ถูกเวลา ในจำนวนที่เหมาะสมซึ่งสิ่งเหล่านี้ จะแสดง ให้เห็นถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการทำงาน

วิจารณ์ พานิช (2547, หน้า 3) ได้อธิบายว่า การจัดการความรู้นั้นเป้าหมายไม่ใช่เรื่องของความรู้แต่เป้าหมายก็คือความเจริญหรือการบรรลุปณิธานความมุ่งมั่น (purpose) หรือวิสัยทัศน์

(vision) ของหน่วยงานของคนของสังคมเน้นที่ปฏิบัติไม่ใช่เน้นทฤษฎีความรู้กินความทั้งส่วนที่เป็นทักษะ (Skill) การปฏิบัติ (Practice) ทัศนคติ (Attitude) อารมณ์ความรู้สึก ต่อมา พรธิดา วิเชียรปัญญา (2548, หน้า 33) ได้อธิบายว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับการประมวลข้อมูล สารสนเทศ ความคิด การกระทำ ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคลเพื่อสร้างเป็นความรู้หรือนวัตกรรม และจัดเก็บในลักษณะของแหล่งข้อมูลที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยช่องทางต่างๆ ที่องค์กรจัดเตรียมไว้ เพื่อนาความรู้ที่มีอยู่ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน ซึ่งก่อให้เกิดการแบ่งปันและถ่ายโอนความรู้และในที่สุดความรู้ที่มีอยู่จะแพร่กระจายและไหลเวียนทั่วทั้งองค์กรอย่างสมดุล เพื่อเพิ่มความสามารถในการพัฒนาผลผลิต และองค์กร สอดคล้องกับ ดวงเดือน จันทร์เจริญ (2549, หน้า 45) ที่ได้อธิบายว่า การจัดการความรู้ คือ กระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อค้นหา สร้างสรรค์ จำแนก วิเคราะห์ รวบรวม จัดเก็บความรู้ที่มีประโยชน์ภายในองค์กรเพื่อสะดวกต่อการนำมาใช้ โอนถ่าย เผยแพร่ ถ่ายทอดกันในองค์กร อันเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานเป็นการสนับสนุนให้บุคคลได้รับความรู้ที่ต้องการภายในเวลาที่เหมาะสม พร้อมตอบสนองต่อการเรียนรู้และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรม นำความรู้มาใช้พัฒนาขีดความสามารถดัดแปลงดำเนินการกับความรู้ไว้โดยไม่ใช้ย่อมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ทำนองเดียวกับ นันท์ปพร สิทธิยา (2551, หน้า 32) ที่อธิบายว่า การจัดการความรู้ หมายถึง ความมุ่งมั่นของคนในสังคมที่จะช่วยนำความรู้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน โดยการจัดการความรู้ เป็นเครื่องมือเพื่อใช้ในการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 3 ประการ ประกอบด้วย บรรลุเป้าหมายของงาน เป้าหมายพัฒนาคนและการพัฒนาองค์กรไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และสอดคล้องกับ ไพศาล สรรสรวิสุทธิ์ และคณะ (2557) ที่อธิบายว่า การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการการจัดการที่เป็นระบบตั้งแต่การประมวลผลข้อมูล (Data) สารสนเทศ (Information) ความคิด (Knowledge) ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคล ทั้งความรู้ที่เป็นความรู้ที่ฝังลึก (Tacit knowledge) และความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) จากภายในและภายนอกองค์กร เพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้งาน โดยมีการจัดเก็บความรู้ในลักษณะที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยช่องทางที่สะดวก และมีการเผยแพร่ความรู้ ตลอดจนนาความรู้ไปใช้อย่างเป็นระบบ

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) นั้นเป็นแนวคิดที่เริ่มจาก Senge ซึ่งเน้นด้านองค์การแห่งการเรียนรู้เพื่อการแข่งขัน และ Drucker ที่อธิบายว่า KM คือ กุญแจสู่ความเติบโตขององค์การในอนาคต และผลิตภาพจะผลิดอกออกผลได้โดยความรู้เป็นตัวนำ โดยแนวคิดนี้ได้รับการยอมรับและนำมาประยุกต์ใช้กันอย่างแพร่หลายในรูปแบบขององค์การภาคธุรกิจ ที่ให้ความสำคัญกับกลยุทธ์ด้านการบริหารจัดการความรู้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การจัดการความรู้สามารถนำมาประยุกต์ในองค์การลักษณะอื่นๆ เช่น องค์การชุมชน หรือกลุ่มในชุมชน ที่มีการรวมตัวกันเพื่อบริหารจัดการสินค้าและบริการภายในชุมชน อย่างเป็นระบบ แบบแผน นำความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาทำให้เกิดคุณค่า และคุณประโยชน์แก่ชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยมีตัวความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญนำมาสู่การจัดการแล้วเกิดผลดังกล่าวขึ้น ดังนั้นการจัดการ

ความรู้จึงเป็นศาสตร์ที่เป็นหัวใจเป็นพลังสำคัญและเป็นความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ (ธวัช หมัดเต๊ะ, 2547, หน้า 25; กนกพร ฉิมพลี 2555, หน้า 59)

สรุป การจัดการการความรู้ หมายถึง กระบวนการสร้างองค์ความรู้ที่เป็นระบบในการแสวงหาความรู้ การกำหนด การเข้าถึง และการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างเหมาะสม เพื่อสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานและการแก้ไขปัญหาต่างๆ รวมไปถึงรูปแบบการบริหารจัดการที่มีลักษณะบูรณาการให้สอดคล้องกับเวลาและบริบทแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์หลักๆ เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานทั้งในระดับองค์การและระดับชุมชนให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

5. ความสำคัญของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้เป็นแนวคิดของการบริหารจัดการสมัยใหม่ที่เห็นคุณค่าของบุคลากรในองค์กรว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า เนื่องจากกระแสของการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกซึ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยุคนี้ยังเป็นยุคของเศรษฐกิจฐานความรู้ องค์กรสมัยใหม่จำเป็นต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ และบุคลากรทุกคนในองค์กรจะต้องสามารถทำงานได้คลอบคลุมงานหลักขององค์กรทุกด้าน และสามารถทำงานร่วมกันเป็นทีมได้ เพื่อที่จะผลักดันให้องค์กรมีประสิทธิภาพ และสามารถอยู่รอดได้ในโลกของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกๆ ด้าน การจัดการความรู้จึงมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงในองค์กร โดยมีการกล่าวถึงความสำคัญของการจัดการความรู้ไว้ดังนี้

ดวงเดือน จันทร์เจริญ (2549, หน้า 45) อธิบายว่า การจัดการความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่กระจัดกระจายในองค์กรหรือในชุมชน เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากการจัดการฐานความรู้ (Knowledge-based management) ทำให้สามารถสะสมและรวบรวม มีการส่งเสริมและนำองค์ความรู้มาแบ่งกันใช้งาน (Knowledge sharing) ให้กับทุกคนในองค์กรทำการต่อยอดภูมิปัญญาเหล่านั้นยิ่งขึ้นไป และนำไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning organization) โดยมีสมาชิกขององค์กรเป็นบุคคลเรียนรู้ (Learning Person) ในที่สุด สอดคล้องกับ สมศักดิ์ ภิญโญธรรมากร (2548, หน้า 23) ที่อธิบายว่า การจัดการความรู้เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นเพราะการดำเนินงานการบริหารงานในองค์กรมีความซับซ้อนกว่าเดิม มีการแข่งขันกันมากขึ้นทำให้หน่วยงานต้องทำการพัฒนาองค์กรในทุกด้าน ความรอบรู้ต่างๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการแก้ปัญหาและการตัดสินใจของผู้บริหาร ตลอดจนการคาดคะเนเหตุการณ์ที่อาจจะเป็นไปได้ องค์กรต้องมีการเรียนรู้จากบทเรียนและประสบการณ์ของตนเอง ด้วยเหตุนี้การเก็บรวบรวมความรู้ทั้งที่จับต้องได้ เช่น ตำรา เอกสาร คู่มือ อินเทอร์เน็ต และที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งเป็นความรู้ที่สั่งสมอยู่ในแต่ละบุคคล และเชื่อมโยงกับประสบการณ์ ความเชื่อ ค่านิยม ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาได้ เพื่อไม่ให้ความรู้เหล่านั้นสูญหายไป ทำนองเดียวกับ โกศล ดีศีลธรรม (2546, หน้า 12-14) ที่ได้อธิบายไว้ว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะทำให้ทราบถึงการแสวงหาความรู้และนำความรู้มาใช้ในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบการจัดการความรู้จำเป็นต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (Continuous learning) อยู่ตลอดเวลา เพราะการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะทำให้บุคคลมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล รู้ว่าควร

ทำอะไร ไม่ควรทำอะไร ในช่วงเวลาไหน รับรู้ถึงข้อดีข้อเสียจากการเลือกปฏิบัติในแนวทางใดทางหนึ่ง ซึ่งความสามารถต่างๆ เหล่านี้จะสะท้อนถึงคุณค่า (Value) ของตัวบุคคล การทำงานโดยการใช้ความรู้ที่ถูกต้องทันสมัยโดยวิธีการที่ดีที่สุด มีขั้นตอนน้อยที่สุด ประหยัดทั้งเวลาและทรัพยากร มีประสิทธิภาพสูงเป็นนวัตกรรมจะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจ ความสนุกและความสุขในการทำงานถ้าองค์กรใดมีวิธีการบริหารจัดการความรู้ที่ดี ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจะได้กับผู้ทำงานโดยตรง ผลประโยชน์ต่อองค์กร คือ ทำให้เป็นองค์กรที่มีความรู้สามารถส่งถ่ายความรู้ให้บุคลากรได้รวดเร็ว มีความเจริญงอกงามและพัฒนาอยู่ตลอดเวลา เพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลทำให้ได้เปรียบต่อองค์กรอื่นๆ สอดคล้องกับ ไพศาล สรรสรวิสุทธิ์ และคณะ (2557) ที่กล่าวว่า การจัดการความรู้มีความสำคัญต่อองค์กร เพราะการจัดการความรู้เป็นการรวบรวมความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่ในองค์กรมาจัดระบบเป็นสารสนเทศที่ใช้ในการบริหารองค์กร เป็นคลังความรู้เพื่อให้องค์กรมีการพัฒนาการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะส่งผลให้องค์กรมีประสิทธิภาพสูงขึ้นมีความสามารถในการแข่งขันและคงความเจริญก้าวหน้าต่อไปได้

ประโยชน์ของการจัดการความรู้ ตามแนวคิดของ Davenport and Prusak (1998, p. 25) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการจัดการความรู้ใน 2 แง่มุม คือ 1) ประโยชน์ในการที่องค์การสามารถสร้างความสามารถและความได้เปรียบในการดำเนินทางธุรกิจได้อย่างยั่งยืน และ 2) ประโยชน์ได้แง่มุมของการสร้างระบบในการจัดเก็บและกระจายความรู้ในองค์การ เพื่อให้ความรู้ที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวบุคคลซึ่งอาจกระจายอยู่มากมายแต่ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หรือสร้างคุณค่าได้ ในทำนองเดียวกับประโยชน์ของการจัดการความรู้ของ ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ (2548, หน้า 64) ได้แบ่งออกเป็น 2 มุมมอง คือ 1) ประโยชน์ของการจัดการความรู้ทั่วไปในแง่ของการเพิ่มศักยภาพขององค์การ ปรับปรุงความรับผิดชอบ เพิ่มการเรียนรู้และนวัตกรรมผ่านกระบวนการจัดการความรู้ ช่วยจัดการความรู้พื้นฐานขององค์การ และ 2) ประโยชน์ของการจัดการความรู้กับองค์การ ในแง่ของการช่วยเพิ่มผลผลิตและผลกำไร ช่วยพัฒนารักษาแรงงานความรู้ และการเพิ่มความสามารถในการตัดสินใจ

6. องค์ประกอบของการจัดการความรู้

นักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของการจัดการความรู้ ดังนี้

Trapp (1999, p. 34) ได้เสนอ องค์ประกอบของการจัดการความรู้ มีองค์ประกอบที่สำคัญ 9 องค์ประกอบ ดังนี้

1) เป้าหมายความรู้ (Knowledge Goal) คือ การบ่งชี้ถึงเป้าหมายของการจัดการความรู้ที่ชัดเจน และมีการวางแผนยุทธศาสตร์ในการนำการจัดการความรู้ลงสู่การปฏิบัติ เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการนำมาซึ่งประโยชน์ของความรู้

2) การระบุถึงความรู้ (Knowledge Identification) คือ การบอกถึงความรู้ที่ต้องการจัดเก็บลงในฐานข้อมูลหรือแฟ้มเก็บสะสมงาน เพื่อให้ได้ข้อมูลสารสนเทศที่ตรงตามความต้องการของพนักงาน

3) การจัดหาความรู้ (Knowledge Acquisition) คือ การแสวงหาความรู้ขององค์กรจากแหล่งภายนอกองค์กร อาจจะเป็นความรู้ใหม่ หรือเป็นความรู้ที่เฉพาะเจาะจงในการใช้ปฏิบัติงาน โดยยึดหลักการ คือ นำความรู้จากภายนอกองค์กรรวมเข้ากับความรู้ที่มีอยู่ในองค์กรในรูปแบบของเทคโนโลยีสารสนเทศและต้องให้พนักงานสามารถสร้างความรู้ใหม่ได้

4) การพัฒนาความรู้ (Knowledge Development) คือ การปรับเปลี่ยนความรู้ภายในองค์กรให้สามารถดำเนินการต่อไปจนสร้างเป็นฐานของความรู้ได้ โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มทักษะใหม่และเพิ่มความรู้ความสามารถของพนักงาน การพัฒนาความรู้เป็นโครงสร้างที่สลับซับซ้อนระหว่างคนกับเทคโนโลยี

5) การเคลื่อนย้าย/กระจายความรู้ (Knowledge Transfer/Distribution) คือ การเคลื่อนย้ายและกระจายความรู้ความสามารถ ช่วยให้ทุกคนได้รับประโยชน์จากความรู้อย่างสูงสุดเท่าที่ต้องการได้อย่างถูกต้องและทันเวลา โดยอาศัยเครื่องมือเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นตัวกระจายความรู้และข้อมูลต่างๆ

6) การใช้ความรู้ (Knowledge Usage) คือ ความรู้จะมีประสิทธิภาพได้ก็ต่อเมื่อมีการนำความรู้ใหม่นั้นมาใช้ประโยชน์ในองค์กรหรืออาจเป็นการนำความรู้เก่ามาพัฒนาและปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ก็ได้

7) การเก็บรักษาความรู้ (Knowledge Preservation) คือ การเก็บรักษาและรวบรวมความรู้ไว้ โดยให้พนักงานสามารถเข้าถึงความรู้และสืบค้นความรู้ได้ทุกเวลาที่ต้องการ อาจเก็บไว้ในตัวบุคคลหรือรูปแบบของปัญญาประดิษฐ์ก็ได้

8) การประเมิน/ทบทวนความรู้ (Knowledge Evaluation/Review) คือ การวัดความก้าวหน้าและคุณค่าของทรัพย์สินความรู้ (Knowledge Assets) ซึ่งอาจวัดได้ 5 กลุ่ม ได้แก่ การเงิน ลูกค้า กระบวนการ การสร้างใหม่ การพัฒนาและมนุษย์ หรืออาจวัดที่ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual capital) ขององค์กรก็ได้

9) การควบคุมความรู้ (Knowledge Controlling) คือ การติดตามความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการจัดการความรู้ในองค์กร เพื่อสร้างแรงจูงใจหรือกระตุ้นและปรับปรุงระบวนการบริหารจัดการความรู้ในองค์กร

Probst and Romhardt (2000, p. 22) ได้สรุปว่า การจัดการความรู้จะประสบความสำเร็จได้จะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 6 องค์ประกอบ ดังนี้

1) การระบุถึงความรู้ (Knowledge Identification) เป็นการบอกความต้องการในความรู้แต่ละชนิดที่พนักงานต้องการ

2) การจัดหาความรู้ (Knowledge Acquisition) เป็นการจัดหาความรู้ตามความต้องการของพนักงาน

3) การพัฒนาความรู้ (Knowledge Development) เป็นการพัฒนาความรู้และสร้างความรู้ใหม่ๆ

4) การแบ่งปัน/การกระจายความรู้ (Knowledge Sharing/Distribution) เป็นการแลกเปลี่ยนและนำความรู้นั้นกระจายสู่ภายนอก

5) การใช้ความรู้ (Knowledge Utilization) เป็นการนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน

6) การเก็บรักษา/จดจำความรู้ (Knowledge Retention) เป็นการเก็บรักษาความรู้ไว้ในรูปแบบต่างๆ

Sveiby (2003, p. 14) กล่าวว่า องค์กรต้องมีการจัดการความรู้เพื่อปรับปรุงประสิทธิผลของการตัดสินใจในองค์กรเพื่อสร้างนวัตกรรม ทั้งนี้มีการจัดการความรู้ต้องประกอบด้วย 3 องค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1) การจัดการเนื้อหา (Content Management) คือ การจัดการความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) โดยเน้นการจัดระเบียบเอกสาร หรือโครงสร้างต่างๆ

2) การจัดการความรู้ผ่านเรื่องเล่า (Narrative Management) คือ การจัดการความรู้โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่องที่รู้มา ภายใต้แนวคิดที่ว่าเราไม่สามารถเขียนทุกเรื่องออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรได้ เนื่องจากข้อจำกัดในการเขียน จึงต้องใช้เทคนิคนี้ต้องเชื่อมต่อระหว่างการสื่อที่น่าสนใจและเนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อ

3) การจัดการความรู้ตามบริบท/สภาวะแวดล้อม (Context Management) คือ การจัดการความรู้โดยใช้กิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้โดยเครือข่ายทางสังคม

โกศล ดีศีลธรรม (2546, หน้า 31) อธิบายไว้ว่า การจัดการความรู้มีองค์ประกอบหลักที่สำคัญแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ องค์ประกอบสังคม–วัฒนธรรม และองค์กร (Social-cultural and organization Components) และองค์ประกอบทางเทคโนโลยี (Technological Components) โดยองค์ประกอบทั้ง 2 ส่วนนี้จะมีระบบการจัดการความรู้ (Knowledge Management System) ที่เป็นส่วนเชื่อมโยงองค์ประกอบทั้ง 2 ส่วนเข้าด้วยกัน โดยกระบวนการการจัดความรู้ความสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การสร้างและจัดหาความรู้ (Knowledge creation and acquisition) ตัวอย่างที่เห็นได้ก็คือ องค์กรธุรกิจญี่ปุ่น ที่ให้ความสำคัญต่อการมุ่งเน้นการพัฒนาความรู้โดยนัย (Tacit Knowledge) ที่มิได้แสดงออกในรูปเอกสาร แต่องค์กรมักกระตุ้นให้บุคลากรสร้างองค์ความรู้ เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมขององค์กร โดยส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดและใช้สารสนเทศทางความรู้ โดยใช้นโยบายการพัฒนาทรัพยากรบุคคลอย่างการสับเปลี่ยนพนักงานให้ทำงานในหน้าที่ต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดความรู้โดยนัย (Tacit Knowledge) ที่มุ่งพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้สร้างความรู้ (Knowledge creator)

2) การจัดการและจัดการเก็บความรู้ (Knowledge organization and storage) เป็นการจัดการความรู้ที่สร้างให้เป็นหมวดหมู่ และเก็บลงในฐานข้อมูลที่จัดเก็บ แล้วกระจายสู่หน่วยงานต่างๆ เพื่อการใช้งาน

3) การกระจายความรู้ (Knowledge distribution) โดยใช้เครื่องมือในการสืบค้นสารสนเทศทางความรู้จากฐานข้อมูลที่จัดเก็บ แล้วกระจายสู่หน่วยงานต่างๆ เพื่อการใช้งาน

4) การประยุกต์ความรู้ในการใช้งาน (Knowledge application) การเชื่อมโยงกิจการหลักต่างๆ ผ่านระบบการไหลของงาน ด้วยระบบเครือข่าย (network) ไปยังหน่วยงานต่างๆ

7. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความรู้

การนำหลักการจัดการความรู้ (Knowledge Management) มาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จนั้น นอกเหนือจากจะมีการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ควรมีการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความรู้ในชุมชนอย่างชัดเจน และมีผู้ศึกษาและนักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความรู้ (กนกพร ฉิมพลี, 2555, หน้า 66) ดังนี้

Keyser (2004) ได้ทำการสังเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการความรู้กับการปฏิบัติงานในองค์การ โดยสรุปปัจจัยออกเป็น 5 ประการ ดังนี้

1) วัฒนธรรมองค์การที่สนับสนุนการจัดการความรู้ หมายถึง วัฒนธรรมการแบ่งปันถ่ายทอดความรู้ที่รวมถึงสภาพแวดล้อมที่คนในองค์การมีความจริงใจและนับถือกัน มีความสนใจร่วมกัน มีเป้าหมายร่วมกัน มีการตระหนักถึงสิ่งที่สำคัญที่ต้องทำร่วมกัน มีการแบ่งปัน และเรียนรู้ร่วมกัน โดยไม่กลัวความล้มเหลว สละเวลาที่จะเข้ามาร่วมมือกัน มีการสร้างเครือข่ายของคนในองค์การ

2) เทคโนโลยีสารสนเทศ หมายถึง เทคโนโลยีที่ใช้งานง่าย (User Friendly) มีความทันสมัย และมีความสามารถในการเชื่อมโยงคนในองค์การ สนับสนุนความสามารถและความสะดวกในการเข้าถึงองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทำงานขององค์การ วิธีปฏิบัติที่ดีที่สุด และ/หรือบทเรียนสำหรับการเรียนรู้ และเป็นระบบที่เอื้อให้สมาชิกผู้ใช้งานสามารถกำหนดผู้เชี่ยวชาญเพื่อการเข้าถึงองค์ความรู้ที่ต้องการ รวมทั้งต้องจัดให้มีการอบรมผู้ใช้ในการใช้งานเทคโนโลยีเหล่านี้ด้วย

3) การวัดผลการจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการที่สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบของการแบ่งปันความรู้ต่อการปฏิบัติงานในองค์การ เครื่องมือที่ใช้ในการวัดผลควรถูกออกแบบเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงภาพและข้อคิดเห็นของผู้ปฏิบัติงานแต่ละคนได้อย่างต่อเนื่องและเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการเปรียบเทียบระหว่างการจัดการความรู้ที่ใช้เครื่องมือแบบง่ายกับเครื่องมือที่เป็นระบบหรือเทคโนโลยี รวมทั้งมีประสิทธิภาพในการวัด การติดตามความเคลื่อนไหวของความรู้ในองค์การ

4) กระบวนการจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการที่ถูกออกแบบเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรและองค์การให้ดีขึ้น กระบวนการเป็นสิ่งที่แสดงถึงแนวทางสำหรับกิจกรรมการทำงานและเป็นมาตรฐานในการปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการความรู้ โดยกระบวนการความรู้ควรเป็นสิ่งที่สนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ขององค์การและมีการปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่เสนอผ่านการทดลองใช้

5) กลยุทธ์การจัดการความรู้ หมายถึง กลยุทธ์หรือยุทธวิธีที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อสนับสนุนการจัดการและใช้ประโยชน์จากความรู้ภายในองค์การ เพื่อประโยชน์ในแง่ของการแข่งขันและเป็นพันธะสัญญาของผู้บริหารที่ต้องปฏิบัติ โดยกลยุทธ์ในการใช้และถ่ายทอดความรู้ในองค์การควรมีการสื่อสารไปยังบุคลากรอย่างทั่วถึง

ในทำนองเดียวกับ สุวรรณ เหรียญเสาวภาคย์ และคณะ (2548, หน้า 53) ที่ได้อธิบายปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดการความรู้ให้มีประสิทธิภาพมี 5 ปัจจัยสำคัญ คือ

1) ภาวะผู้นำและกลยุทธ์ โดยการจัดการความรู้จะประสบความสำเร็จอย่างดีนั้นจะต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารองค์การหรือผู้นำชุมชน โดยผู้นำต้องเข้าใจแนวคิดและตระหนักถึงประโยชน์ที่ได้รับการจัดการความรู้ เพื่อที่จะสามารถสื่อสารและผลักดันให้เกิดการจัดการความรู้ในองค์การ หรือผู้บริหารต้องมีภาวะความเป็นผู้นำที่ชัดเจน นอกเหนือจากการมีภาวะผู้นำของผู้นำแล้ว ปัจจัยหลักที่จะช่วยให้องค์การหรือชุมชนบรรลุผลสำเร็จในการจัดการความรู้ ก็คือ ทิศทางและกลยุทธ์ที่ชัดเจนของการจัดการความรู้ เพื่อที่จะนำเอาเป้าหมายของการจัดการความรู้ มากำหนดเป็นแผนงานและกิจกรรมต่างๆ ที่จำเป็นเพื่อช่วยให้องค์การสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

2) วัฒนธรรมองค์การ ซึ่งปัจจัยที่จะช่วยให้องค์การบรรลุผลสำเร็จในการจัดการความรู้ได้ คือ วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ระหว่างบุคคล โดยการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์การให้เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนความรู้จะต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้นำหรือผู้บริหารอย่างเต็มที่ เพื่อที่จะทำให้บุคลากรในองค์การตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพ

3) เทคโนโลยีสารสนเทศด้านการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีส่วนสำคัญโดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตที่ช่วยให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้สามารถทำได้ง่ายขึ้น การช่วยให้คนสามารถค้นหาความรู้และดึงความรู้ไปใช้ประโยชน์ และช่วยให้การจัดการความรู้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในองค์การนั้นจะต้องมั่นใจว่า ระบบสารสนเทศนั้นสามารถเชื่อมต่อหรือบูรณาการเข้ากับระบบเดิมที่มีอยู่และใช้ได้ง่าย ทำให้การแลกเปลี่ยนความรู้ได้สะดวกและรวดเร็ว

4) การวัดผล การวัดผลของการจัดการความรู้จะช่วยให้องค์การทราบถึงสถานะปัจจุบัน การดำเนินการมีความคืบหน้าเพียงใดและได้ผลตามที่คาดหวังไว้หรือไม่อย่างไร ทำให้องค์การสามารถทบทวนและประเมินผล การปรับปรุงกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

5) โครงสร้างพื้นฐาน โดยโครงสร้างพื้นฐานนี้หมายถึง สิ่งที่จับต้องได้ เช่น สถานที่อุปกรณ์ต่างๆ หรือสิ่งที่จับต้องไม่ได้ใช่ เช่น ระบบงานที่เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นอกจากนี้ควรพิจาณาถึงโครงสร้างบุคลากรขององค์การหรือชุมชนที่จะรับผิดชอบในการจัดการความรู้ด้วย

แนวคิดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากอดีตถึงปัจจุบันนั้นชาวบ้านในท้องถิ่นได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้เพื่อการดำรงชีวิตมาตลอด และมักถ่ายทอดสติปัญญาเหล่านั้น จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนกลายเป็นรากฐานของความรู้ของชาวบ้านที่เรียกกันกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (สามารถ จันทรสูรย์, 2536, หน้า 146) ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านานและเป็นการดำรงในชีวิตที่เกี่ยวพันกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีการปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมตามกาลเวลา และมีเอกลักษณ์ที่สำคัญ คือ เป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่และวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี, 2536, หน้า 6) คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้าน เรียกชื่อแตกต่างกันแต่มีความหมายเดียวกัน และเป็นแนวคิดที่มีการหยิบยกขึ้นมาอย่างจริงจังมามากกว่า 20 ปีโดยประมาณ ซึ่งกลุ่มพัฒนาองค์การเอกชน ที่ทำงานในระดับหมู่บ้านเป็นกลุ่มแรกที่เริ่มรื้อฟื้นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ เพื่อค้นหาคุณค่าที่สามารถนำมาเชื่อมโยงกับกิจกรรมการพัฒนาที่พวกเขารับผิดชอบอยู่ก่อนหน้าที่จะศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างจริงจังนั้นได้มีการศึกษาเรื่องราวทำนองนี้ แต่เรียกชื่อว่า เป็นการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนหรือการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน ทำให้ประเด็นสำคัญในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงยังไม่ได้นำมาใช้โดยตรงในการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ทั้งนี้ความสนใจแรกเริ่มนี้จึงเป็นเพียงการกระตุ้นให้เกิดการตระหนักในภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่น (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2536, หน้า 41) ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล ทำให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤติและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนได้ อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิม เพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัยดังนั้น ภูมิปัญญาจึงมีคุณค่าไม่เพียงแต่ต่อท้องถิ่นและผู้คนเท่านั้น แต่ยังเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนอีกด้วย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นองค์ความรู้ที่มีความหมายเช่นเดียวกับองค์ความรู้พื้นบ้าน (ชยันต์ วรรธนะภูมิ, 2540, หน้า 8-11) ได้ให้ความหมายของ ระบบความรู้พื้นบ้าน ว่าหมายถึง ความคิด ความเข้าใจ ทัศนคติที่ได้พัฒนาก่อนก่อรูปขึ้นมา โดยชาวบ้านเพื่อที่จะสามารถนำเอามาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับความคิด หรือ ระบบคิดเชิงปฏิบัติ (Practical Thought) มีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เพื่อปรุงอาหาร การสร้างบ้าน การรักษาพยาบาล หรือการจัดสรรบทบาททางสังคม และการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความรู้พื้นบ้านจะดีหรือจะมีประสิทธิภาพอย่างไร จะต้องวัดกันที่ว่าสิ่งนั้นเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวันมากน้อยเพียงใด (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) วิธีการศึกษาระบบความรู้พื้นบ้านจำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ

1) การสร้างระบบการจำแนกสรรพสิ่ง เป็นวิธีการที่กลุ่มชาติพันธุ์ หรือคนในสังคมกลุ่มหนึ่งจัดระบบปรากฏการณ์ หรือจัดสรรพสิ่งต่างๆ ในโลกของความเป็นจริงที่อยู่ล้อมรอบตัวเขาเอง ความเชื่อหรือฐานคติเบื้องต้นของแนวทางการศึกษาที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์ชาติพันธุ์ (Ethno Science)

2) วิธีการศึกษาระบบคิดพื้นบ้าน (Indigenous Conceptual System) เป็นวิธีการที่ไม่ได้ศึกษาเพียงการจำแนกประเภทแบบ เอธโนโซ (Ethno Science) เท่านั้น แต่เป็นการศึกษาระบบพื้นบ้านเป็นการศึกษาระบบคิด ซึ่งเป็นพื้นฐานของความเข้าใจกับประสบการณ์ ของมนุษย์ เช่น แทนที่จะศึกษาแต่เพียงว่าระบบ หรือว่าชาวบ้าน มีวิธีจำแนกพืชและสัตว์ หรือ ชีววิทยารอบตัวเขาอย่างไร แต่วิธีการศึกษาระบบคิดพื้นบ้านแนวนี้ เป็นการศึกษาเรื่องระบบคิด ศึกษาระบบเกษตรทั้งหมดว่า ระบบเกษตรของชนกลุ่มนั้น เขามีความเข้าใจระบบทั้งหมดอย่างไร ศึกษาระบบคิด กระบวนการของระบบ และเป็นการศึกษาอย่างมีการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตามการศึกษาระบบคิดพื้นบ้านนี้ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาทัศนะของคนในระบบนิเวศหรือคนใน ชุมชน โดยให้ความสนใจต่อวิธีการที่ชนกลุ่มนั้น หรือกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งในสังคมตีความและความหมายต่อระบบ หรือที่เราเรียกว่าประสบการณ์ของมนุษย์ กิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร การแพทย์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมว่าคน ในสังคมนั้นให้ความหมายและให้ความสำคัญอย่างไร เช่น ระบบคิดพื้นบ้านเกี่ยวกับรักษาพยาบาล โดยศึกษาว่าชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับโรคต่างๆ ได้อย่างไร เช่น โรคของอาการซึ่งเกิดจากการ ปวดท้อง คำว่า เจ็บท้อง ความจริงคำว่าเจ็บท้องเป็นภาษาคำเมืองมากกว่าไทยกลางแทน ความหมายคำว่า ปวดท้อง ในภาษาเหนือ จึงใช้คำว่าเจ็บท้อง ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็น ความหมายของอาการโรค อันเป็นวิธีการที่ชาวบ้านอาจตีความโดยอาศัยความเข้าใจในลักษณะที่เป็นสามัญสำนึกจะนำไปสู่วิธีการรักษาพยาบาลหรือการแก้ปัญหาดังกล่าวขึ้นมา

3) การศึกษาระบบคุณค่าของพื้นบ้าน (Local Value System) มีความหมายเหมือนกับ คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นวิธีการศึกษาที่ต่างไปจากการศึกษาระบบคิดการศึกษาระบบคุณค่า หรือระบบภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นการศึกษาว่าคนในสังคมมองเห็นหรือให้คุณค่าต่อความสัมพันธ์ของเขากับคนอื่นในสังคมอย่างไร และระหว่างเขากับโลกที่เขาอาศัยอย่างไรบ้าง รวมถึงความรู้พื้นบ้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการที่ชาวบ้านปฏิบัติต่อกันและกัน ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะของศักยภาพของชาวบ้าน ศักยภาพของชุมชนในการปรับตัวและในการแก้ไขปัญญาในการดำรงชีวิต

4) การศึกษาระบบความรู้พื้นบ้าน โดยการศึกษาผ่านการศึกษาโลกทัศน์ หรือการศึกษาคอสโมโลจี (Cosmology) การตีความของชาวบ้านอาจจะเรียกว่าเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์ว่ามีความเชื่อพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างไร มีการตีความเกี่ยวกับเรื่องของเวลา เรื่องสถานที่และบุคคลในสังคม สิ่งที่จะนำมาศึกษาก็คือ แนวความคิดเรื่องของเวลาว่า คนในสังคมมีวิธีการและระบบการทำงานให้สัมพันธ์กับเวลาและฤดูกาล และการสังเกตความสัมพันธ์ของ

กิจกรรมเหล่านี้ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม การตีความและการให้คุณค่าของการเปลี่ยนแปลงในเชิงอายุ หรือว่าการเปลี่ยนแปลงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมของประสบการณ์ของผู้รู้ในชุมชน และเป็นประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่มีความรู้และจากสถาบันต่างๆ มากมาย ซึ่งมีอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยและมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่มีมานาน มีการปฏิบัติโดยผู้คนในชุมชนนั้น ซึ่งการศึกษาในระยะแรกๆ เป็นเรื่องของวัฒนธรรมในชุมชน เรื่องการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน ต่อมาภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่สนใจและได้รับการรื้อฟื้นและเผยแพร่มากขึ้น

2. ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นอันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศโดยรวมได้ ซึ่งมีนักวิชาการได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

ประเวศ วะสี (2536, หน้า 10) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 3 ลักษณะ คือ 1) เป็นความจำเพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการสะสมขึ้นมากจากประสบการณ์หรือความจัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาจากภายนอก โดยที่ไม่อาจนำไปใช้กับท้องถิ่นอื่นๆ ที่แตกต่างกันได้หรือใช้ได้ก็ไม่ดีมากนัก 2) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีการเชื่อมโยงกันระหว่างชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อมมีการพยามนำเอาธรรมชาติมาอธิบายเป็นรูปธรรมที่สามารถแตะต้องได้ เช่น ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคง แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ ทำให้คนเคารพธรรมชาติและไม่ทำลายสิ่งนั้น และ 3) มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์จึงให้ความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสนั้นเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มาก

ในขณะที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536, หน้า 3-4) ได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะ คือ 1) ความรู้และระบบความรู้ ซึ่งภูมิปัญญาไม่ได้เกิดขึ้นชั่วขณะมาในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นในการศึกษาจะเข้าไปดูว่าชาวบ้าน รู้อะไร อย่างเดียวไม่พอ ต้องศึกษาว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เหล่านั้นอย่างไร 2) การสั่งความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมและการกระจายความรู้ ซึ่งไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ภายในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นการบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน สั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคนๆ หนึ่ง ซึ่งมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ ซึ่งเราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร และหมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร เป็นต้น 3) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันในการถ่ายทอดความรู้โดยตรง แต่กลับมีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ซึ่งถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น เราต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งด้วย และ 4) การสร้างสรรค์การปรับปรุงระบบ

ความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้าน

ต่อมา ประเวศ วะสี (2536, หน้า 12-14) ได้อธิบายและจัดแบ่งลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีลักษณะที่เป็นนามธรรมอันเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย และคุณค่า ความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน และ 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีลักษณะที่เป็นรูปธรรมเกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และด้านอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ พัชรินทร์ สิรสุนทร (2550, หน้า 18) ที่ได้อธิบายว่า ลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญามี 2 ประการ คือ ลักษณะของภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม ได้แก่ กระบวนการคิด โลกทัศน์ ค่านิยม ความเชื่อ คุณค่าและความหมายที่คนให้แก่สรรพสิ่งต่างๆ รอบตัว ตลอดจนปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของบุคคล เช่น การเกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นต้น และลักษณะภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ผลผลิตขององค์ความรู้ของคนในสังคมนั้นๆ เช่น ศิลปหัตถกรรม รูปแบบการทำเกษตรกรรม ดนตรี อุปกรณ์ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

สำหรับประเภทของภูมิปัญญามีด้วยกันหลายด้าน ซึ่งในท้องถิ่นหนึ่งๆ จะมีปรากฏให้เห็นในเรื่องของการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ความคิด ความคิด ทัศนคติ ตลอดจนสิ่งก่อสร้าง เครื่องใช้ เครื่องมือต่างๆ กันไปตามแต่ละท้องถิ่น จึงมีลักษณะเป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่ถ่ายทอดกันมา โดยสามารถประมวลได้เป็น 9 ประเภท (กัลยานี ปฏิมาพรเทพ, 2541, หน้า 20-25; พัชรินทร์ สิรสุนทร, 2550, หน้า 19) ดังนี้

1) ด้านภาษาและวัฒนธรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานเพื่อการสื่อสาร การถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ในสังคมให้มีการเรียนรู้ สืบต่อและเผยแพร่แก่สังคมอื่นจนมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

2) ด้านศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถในการประยุกต์หลักธรรมคำสอน ความเชื่อ ค่านิยม จารีต แบบแผนในการดำเนินชีวิตและก่อสันติสุขขึ้นแก่สังคม

3) ด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม หมายถึง ความสามารถในการออกแบบสร้างสรรค์ ประดิษฐ์งานด้านศิลปะเพื่อใช้จินตนาการให้เกิดสุนทรียภาพในสังคม ผลิตผลงาน ด้านสิ่งก่อสร้าง รูปแบบ และรูปทรงต่างๆ ภาพเขียน ภาพวาด จิตรกรรม ประติมากรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงฝีมือ ความคิด ความเชื่อที่ถ่ายทอดไว้เป็นมรดกแก่สังคม

4) ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ หมายถึง ความสามารถในการจัดระบบเพื่อการเรียนรู้ มีกระบวนการให้ความรู้ ถ่ายทอดแนวคิด ความเชื่อ ระเบียบแบบแผน การจัดการเรียนการสอน การให้การศึกษาทั้งที่มีรูปแบบและไม่มีรูปแบบ การส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้การจัดบรรยากาศและแหล่งที่จะเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ของคนในสังคม

5) ด้านการแพทย์และสาธารณสุข หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกัน ดูแลรักษาสุขภาพ อนามัยของคนในสังคม มีการเรียนรู้ และถ่ายทอดเพื่อบำบัดและขจัดโรคภัยไข้เจ็บ

ต่างๆ ทั้งในส่วนบุคคลและสังคมส่วนรวม โดยใช้ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในสังคมให้เกิดประโยชน์

6) ด้านการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถในการจัดการสืออนุรักษ์ พัฒนา สงวนรักษา และนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมศึกษา และส่งเสริมคุณค่าของทรัพยากรทรัพยากรธรรมชาติเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุลและยังยืน

7) ด้านความเป็นอยู่และการดำรงชีวิต หมายถึง ความสามารถในการจัดระบบการใช้ชีวิตประจำวัน การเลี้ยงดูเด็ก การพักผ่อนหย่อนใจ การละเล่น การแสดง การแต่งกายการสังสรรค์ คติความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวกับการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุข รวมทั้งข้อห้ามข้อละเว้นต่างๆ ในการดำรงชีวิต

8) ด้านการปกครองและการบริหาร หมายถึง ความสามารถในการจัดสรรจัดระบบการดูแลระเบียบและองค์การที่สำคัญตามโครงสร้างของสังคม เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย มีความเป็นธรรม เป็นสุข มีการแบ่งสรรประโยชน์และทรัพยากรในสังคมร่วมกัน มีแนวคิดและวิธีการรักษาป้องกันอันตรายเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางสังคม

9) ด้านการผลิตและบริโภค หมายถึง ความสามารถในการจัดหาและใช้วัสดุอุปกรณ์ในการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ การประกอบอาหาร การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้เพื่ออำนวยประโยชน์ในการผลิตสิ่งของสำหรับอุปโภคบริโภคของคนในสังคม แม้ว่าลักษณะของภูมิปัญญาดังกล่าวข้างต้นจะมีความแตกต่างกันเรื่องของคุณลักษณะแต่พบว่าภูมิปัญญามีคุณสมบัติที่สำคัญที่มีความสอดคล้องกัน (พัชรินทร์ สิรสุนทร, 2550, หน้า 19) ได้แก่ 1) เป็นองค์รวม (Holistic) คือ มีบูรณาการกับองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ บุคคล สังคมและธรรมชาติ 2) ให้ความสำคัญกับดุลยภาพและเอกภาพ และเอกภาพขององค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง 3) มีความเชื่อมโยงกับระบบต่างๆ ของสังคมทั้งระบบ 4) มีความหลากหลาย (Diversity) 5) มีพลวัต (Dynamic) คือ มีการเปลี่ยนแปลงและมีความยืดหยุ่นตามสภาพสังคมวัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยนตลอดเวลา และ 6) มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

พอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีสองลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุและการกระทำทั้งหลาย และอีกลักษณะหนึ่งที่เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความสามารถความเชื่อ หรือ แนวทางในการแก้ปัญหาและป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขสงบให้กับชีวิตมนุษย์ ภูมิปัญญาจะต้องประกอบด้วยกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจในเรื่องภูมิปัญญา และรู้ว่าภูมิปัญญามีลักษณะเป็นการผสมผสานการเรียนรู้ จากที่มาของความรู้ที่หลากหลาย โดยไม่ยึดติดอยู่กับความรู้ชนิดใดชนิดหนึ่งอย่างเดียว และการเรียนรู้ต้องมีการกระทำอย่างต่อเนื่อง และต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยความเข้าใจตนเอง เข้าใจโลกและมีความสามารถในการปรับตัวพร้อมๆ กับมีจุดยืนที่หนักแน่นมั่นคงในทางที่ดีงามและถูกต้อง

3. แนวคิดวัฒนธรรมวัฒนธรรมท้องถิ่น

นักมานุษยวิทยาหลายคนได้ให้นิยามความหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป ดังเช่น อคิน รพีพัฒน์ (2551, หน้า 73-75) ได้อธิบายแนวคิดวัฒนธรรมของ Clifford Geertz ไว้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์คล้ายแมงมุมที่ห้อยตัวอยู่ในสายใยของความหมายที่เขาถักทอขึ้น ซึ่งสายใยที่มนุษย์สร้างขึ้นคือ วัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในรูปของสัญลักษณ์ และ สุเทพ สุนทรเภสัช (2553, หน้า 110) อธิบายถึง แนวคิดวัฒนธรรมผ่านแนวคิดของ F. B. Tyloy ไว้ว่าวัฒนธรรมเป็นองค์รวมที่ซับซ้อน รวมถึงความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลปกรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถและลักษณะนิสัยอื่นๆ ที่บุคคลได้รับฐานะมาจากสังคม สภาวะของวัฒนธรรมทีดำรงอยู่ในสังคม สามารถจะศึกษาได้ด้วยหลักทั่วไป เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด และการกระทำของมนุษย์ เป็นต้น สอดคล้องกับ จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ (2540, หน้า 15-20) ได้นำความหมายของนักวิชาการด้านวัฒนธรรมสองท่าน ได้แก่ (1) Leslie A. White มาอธิบายว่า วัฒนธรรม คือ ปรากฏการณ์ที่สร้างขึ้นอย่างมีระบบ ประกอบด้วยการกระทำ (แบบแผนของพฤติกรรม) วัตถุ (ทัศนคติ ค่านิยม) ที่แสดงออกให้เห็นได้อย่างชัดเจน วัฒนธรรมเป็นผลงานที่มาจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์และมีลักษณะชัดเจนและสามารถถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งได้ง่าย (2) Clyde Kluckhohn ได้อธิบายว่า วัฒนธรรมเป็นระบบที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพชน ซึ่งเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่เห็นจากภายนอก (explicit designs) และแบบที่อยู่ภายใน (implicit designs) ที่สมาชิกของกลุ่มหรือสังคมร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมทั้งมวล ความเชื่อ ค่านิยม ซึ่ง จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ สรุปในความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกของสังคมหนึ่งได้ยึดถือเป็นแบบแผนของชีวิตร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องหมายหรือตราประจำกลุ่มที่คนอื่นเห็นแล้วรู้ได้ทันที เช่น ภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณีเฉพาะกลุ่ม ซึ่งวัฒนธรรมประกอบด้วยลักษณะ 4 ประการ มีดังนี้

1) องค์มติ (concepts) หมายถึง สิ่งที่เป็นความเชื่อ แนวความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึก ความรู้ และทัศนะต่างๆ

2) องค์พิธีการ (usages) หมายถึง พิธีกรรม ประเพณี การปฏิบัติต่างๆ ที่มีความหมายและวัตถุประสงค์แน่นอน

3) องค์การ (organization) หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์เพื่อบรรลุความสำเร็จในวัตถุประสงค์ร่วมกัน ดังนั้นจึงต้องมีวัตถุประสงค์อย่างเด่นชัด มีกฎระเบียบในการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ

4) องค์วัตถุ (object) ซึ่งรวมทั้งที่มีรูปร่างเป็นตัวตนหรือสัดส่วนที่แน่นอนอันเป็นผลผลิตของการกระทำของคนในสังคม เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตทางเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมแบบอาคาร เครื่องดนตรี เป็นต้น และองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่างหรือสัดส่วนแน่นอน เช่น ภาษา สัญลักษณ์ เป็นต้น

ต่อมา ดำรงศักดิ์ มีสุนทร (2556, หน้า 17) ได้อธิบายว่า มรดกทางวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐานและความเป็นมาของชาติบ้านเมืองซึ่งสมควรที่จะช่วยกันดูแลรักษาไว้ให้เป็นมรดกของคนในชาติ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์และให้คนในโลกได้ชื่นชม ดังนั้นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมจึงไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพเท่านั้น แต่อยู่ที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมนั้นด้วยโดยเฉพาะความสัมพันธ์กับชุมชนในแง่ของจิตใจและจิตวิญญาณ ซึ่งลักษณะสำคัญของสิ่งซึ่งสมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้ดังนี้

1) ให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ หรือศิลปะ

2) แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวิถีชีวิตของกลุ่มชนและสังคมที่ได้มีการสืบทอดกันมา

3) มีรูปแบบดั้งเดิมสามารถสืบค้นถึงที่มาในอดีตได้

4) มีลักษณะบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนหรือท้องถิ่น

5) หากไม่มีการอนุรักษ์ไว้จะสูญหายไปในที่สุด

จากการศึกษาความหมายของวัฒนธรรมสามารถสรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง แบบแผนพฤติกรรมหรือชุดการกระทำของสังคมที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์เพื่อทำหน้าที่กำหนดบรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ ให้อยู่ในรูปแบบเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน อีกนัยหนึ่งวัฒนธรรมก็ทำหน้าที่ในเชิงสัญลักษณ์ทางชนชั้นด้วยประการหนึ่ง

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ (2540, หน้า 19) อธิบายว่า หน้าที่ทางวัฒนธรรมแบ่งออกได้ 7 ประการ ได้แก่

1) วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบสถาบัน เพื่อกำหนดแบบแผนให้มนุษย์จัดพฤติกรรมของตนให้เหมาะสมต่อการดำรงอยู่ในสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัว สถานศึกษา ฯลฯ

2) วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดบทบาทความสัมพันธ์ของมนุษย์ โดยผ่านกระบวนการอบรมให้รู้ระเบียบสังคม และบทบาทตามฐานะตำแหน่งของความสัมพันธ์ทางสังคม พฤติกรรมของมนุษย์จึงเปรียบเสมือนเครื่องนำทาง รวมทั้งกำหนดบทลงโทษและการให้รางวัลแก่สมาชิกด้วย

3) วัฒนธรรมทำหน้าที่ควบคุมสังคม การควบคุมถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับการใช้ชี้วัดการแสดงออกของบุคคล สิ่งที่จะเกิดขึ้นหากไม่ปฏิบัติหรือประพฤติตามมาตรฐานที่ตั้งเอาไว้โดยสังคม เช่น กฎหมาย กฎระเบียบ กฎทางศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น

4) วัฒนธรรมทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เกิดความเป็นปึกแผ่น ความจงรักภักดีและอุทิศตนให้กับสังคม ทำให้สังคมอยู่รอด การมีลักษณะวัฒนธรรมเดียวกันของกลุ่มคนในสังคมย่อมทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกัน มีจิตสำนึกของความเป็นเจ้าของร่วมกันจึงก่อให้เกิดความรักต่อสังคมที่มีวัฒนธรรมร่วม

5) วัฒนธรรมทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่แสดงว่าสังคมหนึ่งแตกต่างไปจากอีกสังคมหนึ่ง วัฒนธรรมเป็นสัญลักษณ์ทางสังคมเช่นเดียวกันกับบุคลิกภาพของบุคคล ส่วนที่เป็นนามธรรมของบุคลิกภาพคือ ความเชื่อ ทัศนคติ ความรู้ ความสามารถ ส่วนที่เป็นรูปธรรมของบุคลิกภาพ คือ รูปลักษณ์ การพูด ท่าทางการแสดงออกทางพฤติกรรมต่างๆ ที่สามารถมองเห็นได้

6) วัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างและหล่อหลอมบุคลิกภาพทางสังคมให้กับสมาชิกบุคลิกภาพเป็นผลรวมความสัมพันธ์ระหว่างร่างกาย สภาพและการแสดงออกของจิตใจและประสบการณ์เกี่ยวกับพฤติกรรม

7) วัฒนธรรมทำให้สมาชิกแต่ละสังคมตระหนักถึงความหมาย และวัตถุประสงค์การมีชีวิตอันเป็นความหมายของสถานการณ์และที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติ ค่านิยม และจุดหมายปลายทาง

สรุปหน้าที่ทางวัฒนธรรมได้ว่า เป็นเครื่องมือหนึ่งของสังคมที่ทำหน้าที่เป็นตัวขับเคลื่อนและควบคุมให้สังคมอยู่ภายใต้บรรทัดฐานเดียวกัน ซึ่งแบ่งออกได้ 7 หน้าที่ มีดังนี้ (1) วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบสถาบัน (2) วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดบทบาทความสัมพันธ์ของมนุษย์ (3) วัฒนธรรมทำหน้าที่ควบคุมสังคม (4) วัฒนธรรมทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม (5) วัฒนธรรมทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ (6) วัฒนธรรมเป็นปัจจัยทีสำคัญในการสร้างและหล่อหลอมบุคลิกภาพทางสังคม และ (7) วัฒนธรรมทำให้สมาชิกแต่ละสังคมตระหนักถึงความหมาย

4. แนวคิดการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดวงฤทัย อรรคแสง (2552, หน้า 23) อธิบายว่า การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายไปโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนมาจากสถาบันใดๆ และจะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือ การเรียนการสอนที่เกิดจาการเลียนแบบและการจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวและวิธีการถ่ายทอด 2 รูปแบบ คือ 1) ใช้วิธีสาธิต คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้เขียนเข้าใจและผู้เรียนปฏิบัติตาม และ 2) ใช้วิธีการปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย การสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำๆ กันจนเกิดเป็นความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง สามารถนำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่นส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่างผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนและจะไม่แพร่งพรายให้คนอื่นๆ รู้ ซึ่งวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดออกเป็น 2 แบบหลักๆ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง การจดจำสืบทอดกันมาและแบบเป็นลายลักษณ์อักษรในอดีตส่วนใหญ่ใช้จารึกในใบลานหรือสมุดข่อย หรือจากภาพวาดที่มีการบันทึกไว้ เพื่อผู้ที่สนใจศึกษาเล่าเรียนสืบต่อกันมาได้วิธีหนึ่ง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกระบวนการปรับตัว การเรียนรู้และเป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ที่มีการกระทำอย่างต่อเนื่องและเป็นการเรียนรู้ที่ขึ้นอยู่กับการปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่มี

กระบวนต่อเนื่อง มีการปรับตัว จึงเรียกว่าเป็น Situated Knowledge ที่สำคัญคือ กระบวนการจัดการที่มีลักษณะที่ซ้อนทับกันอยู่หลายมิติซึ่งความรู้ในปัจจุบันมักจะให้

ความสำคัญที่เน้นความรู้ในมิติเดียว อานันท์ กาญจนพันธ์ (2544: 170-171) ได้มีการให้ความหมายการจัดการภูมิปัญญาเชิงเดี่ยวและเชิงซ้อน โดยการจัดการเชิงเดี่ยวตัวอย่างเช่น แนวทางการพัฒนาเชิงเดี่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม โดยต้องการให้ประเทศเป็นสังคมนิกส์และสร้างสังคมที่เป็นโลกอุตสาหกรรมแบบใหม่ขึ้นในสังคมไทย จึงทำให้การส่งเสริมการเกษตร มักเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เน้นเพื่อประโยชน์ในทางการค้า เช่น การทำสวนยางพารา การปลูกมันสำปะหลัง หรือพืชผลอื่นๆ เช่น เงาะ ทุเรียน เป็นต้น ซึ่งในพืชผลเหล่านี้ แท้ที่จริงก็สามารถอยู่ร่วมกันได้ หรือการเก็บเกี่ยวพันธุ์พืชก็จะมีลักษณะที่มีพันธุ์พืชอย่างหลากหลาย ส่วนในการจัดการก็สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาจัดการผสมผสานกับการผลิตแบบใหม่ได้ ถือเป็นการจัดการเชิงซ้อน นั่นคือ การดึงความรู้จากที่อื่นๆ เข้ามาผสมผสานการปรับตัวให้เข้ากับประเพณีเดิม เพื่อให้เกิดความหมายใหม่อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ทำให้ความรู้ท้องถิ่นนั้นเป็นความรู้ที่ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ การผสมผสานและการปรับตัวตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง ซึ่งในความหมายของการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ถือว่าเป็นความรู้ที่ซ้อนทับกันหลายมิติ

ดังนั้นภูมิปัญญากับการพัฒนาจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องคำนึงถึงกระบวนการจัดการที่มีลักษณะเชิงซ้อน อันเป็นการปฏิเสธแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ซึ่งมีการใช้ฐานความรู้ประเภทเดียวโดยเรียกว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพียงประการเดียวเท่านั้น ถึงแม้ว่าโดยข้อเท็จจริงแล้ว ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์จะเป็นความรู้ที่มีความสำคัญก็ตาม ในขณะเดียวกัน โลกปัจจุบันก็มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีมนุษย์ต่างวัฒนธรรม ซึ่งล้วนแล้วแต่ได้สร้างภูมิปัญญาของตนเองขึ้นมา ทำให้มนุษย์แต่ละชุมชนท้องถิ่นสามารถเดินไปข้างหน้าได้อย่างมีความภาคภูมิ

ดังนั้นแนวโน้มการพัฒนาในวันข้างหน้า จึงต้องให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความหลากหลาย และต้องเข้าใจว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ มีความสำคัญ สามารถช่วยให้การพัฒนาก้าวไปบนพื้นฐานของการเคารพสิทธิของคนกลุ่มต่างๆ ได้ดีมากขึ้นกว่าในอดีต (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544, หน้า 165-166) ดังที่ เสรี พงศ์พิศ และวิชิต นันทสุวรรณ (2545, หน้า 15) กล่าวว่า การสืบค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้าน ค้นหาผู้รู้ ปราชญ์นั้นเป็นส่วนหนึ่ง เพื่อประมวลความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นเครื่องมือที่ทำให้องค์การชุมชนมีความเข้มแข็ง ให้สามารถฟื้นความสัมพันธ์กับธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่า เขา เพื่อให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรของตนเองอย่างมีหลักคิด หลักที่ตั้งอยู่บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น และอีกส่วนหนึ่งเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มองค์การชุมชนต่างๆ ให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ แนวคิดประสบการณ์ และความรู้ภูมิปัญญาต่างๆ เพื่อให้ค่อยๆ สานกันเป็นเครือข่ายและร่วมมือกันพัฒนาระบบที่จะทำให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

5. แนวคิดการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม

มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใช้เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อม ทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคม เพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิต และวัฒนธรรมที่มนุษย์

สร้างขึ้นมานั้นย่อมมาจากความคิดและสร้างสรรค์อันเกิดจากประสบการณ์และปัญญาความรู้ ในด้านสังคมศาสตร์วัฒนธรรมจะมีความหมายกว้างขวางมาก กล่าวคือ วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมและแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกอย่างรวมทั้งบรรดาผลงานทั้งมวลที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและความรู้ต่างๆ (กนกวรรณ ชูชาญ, 2552, หน้า 36)

องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันระหว่างคน ความรู้ แหล่งความรู้ และกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะต้องเชื่อมโยง บูรณาการ และขับเคลื่อน ไปพร้อม ๆ กันเพื่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้และนำไปสู่การอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอดประเพณี และศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งบทบาทหน้าที่การถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมภายในชุมชนนั้นได้ถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นอันดับต้น (ดำรงศักดิ์ มีสุนทร, 2556, หน้า 15) การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย

1) แหล่งความรู้ ในที่นี้หมายรวมถึงคน ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ชุมชน วิถีชีวิต และศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีกระบวนการวิเคราะห์และถอดองค์ความรู้ต่างๆ นำคุณค่าที่ได้มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนและสังคมปัจจุบัน ซึ่งการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งเรียนรู้ นับเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้อีกวิธีหนึ่ง

2) กระบวนการมีส่วนร่วม เป็นการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยง ประสานคน ความรู้และแหล่งความรู้เข้าไว้ด้วยกัน โดยกระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นแสดงถึงการมีส่วนร่วมของเจ้าของความรู้ในการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งไม่มีวิธีการและกำหนดเวลาที่ตายตัว

แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน

1. ความหมายของชุมชน

คำว่า “ชุมชน” มาจากภาษาอังกฤษว่า “Community” ซึ่งมีการให้คำนิยามกันหลากหลายดังนี้

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524 (2524, หน้า 112) ให้ความหมายว่าชุมชนหรือประชาคม คือ

1) กลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกันลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่าและมีความสนใจร่วมที่ประสานงานในวงแคบกว่า ชุมชน หมายถึง เขตพื้นที่ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยวเฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกว่า และความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจจะมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา

2) ความรู้สึกและทัศนคติทั้งมวลที่ผูกพันปัจเจกบุคคลให้รวมเข้าเป็นกลุ่ม

ชยันต์ วรรธนะภูติ (2537) กล่าวถึง ชุมชน ในความหมายว่า หมายถึง การอยู่รวมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกันใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนกฎเกณฑ์ต่างๆ ทั้งนี้ ชุมชน หมายถึง สังคมขนาดเล็กในชนบทที่ยังไม่พัฒนาหรือสังคมหมู่บ้านที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และยังสามารถรักษาแบบแผนการดำรงชีวิตบางส่วนได้ และได้ตีความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในระดับเดียวกับคำว่า “สังคมหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นการช่วยให้เข้าใจความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในระดับ “สังคมหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นการช่วยให้เข้าใจในความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในลักษณะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน ทั้งนี้ เพราะคำว่า “หมู่บ้าน” สื่อความหมายให้เข้าใจถึงการกระจุกตัวของบ้านหลายๆ บ้านหรือหลายครัวเรือนในพื้นที่แห่งหนึ่งหรือในระบบนิเวศน์แห่งหนึ่งและเป็นหน่วยสังคมขนาดเล็กที่สุดที่สมาชิกของสังคมพัฒนาขึ้นตามธรรมชาติและต่อมาภายหลังทางราชการอาจจะกำหนดให้เป็น “หมู่บ้าน” ในความหมายของทางราชการ

มีความหมายใกล้เคียงกันกับ กาญจนา แก้วเทพ (2538) ที่อธิบายถึงชุมชนไว้ว่า หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้านและผู้ที่อาศัยในชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย สอดคล้องกับ จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540) ที่กล่าวถึงชุมชนว่าประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศน์วิทยา สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีด้านต่างๆ ซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ระหว่างกันหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ต่อมา ประเวศ วะสี (2540) ได้ให้ความหมายของชุมชน โดยเน้นความเป็นชุมชนที่สอดคล้องกันว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

จะเห็นได้ว่า ความหมายของชุมชนนั้นไม่จำกัดแน่นอนตายตัว อาจพิจารณาได้หลายแง่มุม อาทิ ปรัชญา กายภาพ สังคมวิทยา จิตวิทยา และอาจสรุปได้ว่า “ชุมชน” มีความหมายทั้งรูปธรรมและนามธรรม

1) ในความหมายของชุมชนเชิงรูปธรรมจำกัดอยู่กับความหมายที่ให้ความสำคัญกับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์หรือบริเวณบ้านเล็กๆ ที่มักนึกถึงหมู่บ้านเท่านั้น

2) ในความหมายเชิงนามธรรม “ชุมชน” เป็นคำที่มีการนำไปใช้กันอย่างกว้างขวางและใช้ในลักษณะแตกต่างกันออกไป จึงมิอาจกล่าวได้ว่า “ชุมชน” เป็นคำที่มีความหมายแน่นอนตายตัวเพียงประการเดียว การไม่ยึดติดกับความหมายแคบๆ ของสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะช่วยให้เกิดทรรศนะอัน

กว้างขวางในการพิจารณาสิ่งต่างๆ ได้หลายแง่มุมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาแนวคิดและความหมายของชุมชนในทัศนะของการพัฒนาชุมชนก็ควรจะศึกษาถึงความหมายที่เป็นรากฐานและเอื้อต่อการปฏิบัติงานร่วมกันกับสมาชิกของชุมชนต่อไปด้วย

สรุปจะเห็นได้ว่า หากเป็นชุมชนต้องมีการรวมตัวกันของบุคคลมีการสื่อสารถึงกันและกัน มีการรับรู้ถึงการเป็นสมาชิก ต้องมีผลประโยชน์ร่วมกัน ต้องบรรลุเป้าหมายของชุมชนได้

2. ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง

เพื่อให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างยั่งยืน จึงต้องเริ่มจากการใช้จุดแข็งในสังคมและทุนทางสังคมที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง

ธนพรรณ ธานี (2542, หน้า 34) อธิบายว่า การศึกษาชุมชน หมายถึง กระบวนการที่จะทำให้นักพัฒนาสามารถวิเคราะห์ชุมชนในงานพัฒนาได้ ในการศึกษาชุมชนนั้น นักพัฒนาจะต้องยอมรับในแง่ที่ชุมชนแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกันในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจลักษณะของแต่ละชุมชนอย่างแท้จริง จึงต้องมีการศึกษาชุมชน สอดคล้องกับ ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543, หน้า 44) สรุปว่า การศึกษาชุมชน คือ การที่เข้าไปศึกษาชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ ความเป็นอยู่ ระบบวิธีคิด การทำงาน ความสัมพันธ์ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนปัญหาและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมร่วมกันของนักพัฒนาและชุมชน เพื่อที่จะได้กำหนดและวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนร่วมกัน

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่องอันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือมีอาชีพร่วมกันหรือประกอบกิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน (โสภิดา สุรินทะ, 2553, หน้า 51) โดยความเป็นชุมชน อาจหมายถึงการที่คนจำนวนหนึ่ง จำนวนใดก็ได้มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน สอดคล้องกับ พระครูสุวรรณวรการ (2553, หน้า 29) ที่ได้อธิบายสรุปความหมายของชุมชนว่า หมายถึง กลุ่มบุคคลหลายๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือบังคับเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความใส่ใจร่วมกันและมีผลประโยชน์คล้ายๆ กันและมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือ มีวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง

รัชนี ประดับ (2555) อธิบายไว้ว่า ชุมชนเข้มแข็ง เป็นลักษณะของชุมชนแบบใหม่หรือมีความเป็นชุมชนในมิติการพัฒนาที่ต่างออกไปจากชุมชนในความหมายเดิม ซึ่งเน้นมิติทางวัฒนธรรม ความเป็นชุมชนในมิติของการพัฒนาเป็นความเปลี่ยนแปลงท่ามกลางบริบทการพัฒนาที่ยังยืน ซึ่งทำให้ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะเป็นชุมชนที่เน้นการบริหารจัดการตัวเอง ผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมใหม่ เช่น การสื่อสาร การจัดการข้อมูล การจัดการทุน การสร้างเครือข่าย และภาคี

อันสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยังยืนที่ครอบงำชุมชนอยู่ในปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเผยตัวของชุมชนเข้มแข็งถือเป็นปฏิบัติการของวาทกรรมการพัฒนาที่ยังยืนและประกอบขึ้นจากชุดของวาทกรรมที่มุ่งเน้นการบริหารจัดการชุมชนในรายละเอียดของชีวิตประชาชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่างๆ เช่น มิติด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน การพัฒนาชุมชนเป็นการมุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชนและควรเป็นความคิดริเริ่มประชาชนด้วย โดยการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งต้องร่วมมือกับประชาชนอย่างจริงจัง (พระครูสุวรรณวรการ, 2553, หน้า 54)

3. ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

โสภิดา สุรินทะ (2553, หน้า 52) อธิบายว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญดังนี้ คือ

1) สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมันในศักยภาพของตนและชุมชนในการที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

2) สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน

3) มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง จนเป็นวิถีชีวิตของชุมชนภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ

4) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตาม และประเมินผลการแก้ปัญหาการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน

5) สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน

6) มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

7) การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

8) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่นๆ ท้องถิ่นภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่นๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

4. องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

จากการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความ

เข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤติภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ (โสภิดา สุรินทะ 2553, หน้า 52) ได้กำหนดองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่าจะต้องประกอบด้วย

1) มีบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม

2) มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยง เกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์ของสาธารณะและของสมาชิก

3) มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาความเอื้ออาทรกัน และมีความรักท้องถิ่น และรักชุมชน

4) มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมรับผิดชอบ

5) มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ

6) มีการเรียนรู้เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย และติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ

7) มีการจัดกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

8) มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี

9) มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

5. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

สำหรับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งนั้น ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล (2545, หน้า 69-72) ได้เสนอยุทธ์ศาสตร์การพัฒนาเพื่อสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ของชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ดังนี้

1) เน้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อสร้างฐานความรู้และองค์ความรู้ที่เป็นตนเอง รวมไปถึงการวางแผนพัฒนาชุมชน แบบมีส่วนร่วมของสมาชิกโดยผู้นำ ผู้มีความรู้ในชุมชนเป็นแกนกลาง คุณลักษณะนี้เป็นจุดแข็งของชุมชนใช้สร้างความเป็นเอกภาพ และศักยภาพของตน สามารถพัฒนาและรวบรวมความรู้ต่างๆ เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนหรือจัดตั้งมหาวิทยาลัยชาวบ้าน อีกทั้งสามารถพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมแก่ชุมชนได้

2) เน้นกระบวนการสร้างชุมชน ทุนสังคม ที่ครอบคลุมทั้งการสะสมเงินตรา จากน้อยไปสู่มาก เพื่อสร้างกลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารชุมชน หรือธุรกิจชุมชน ซึ่งอาศัยเงินตราเป็นสื่อ และทุนทางสังคมที่มาจากบุคลากร ภูมิปัญญา ประเพณีวัฒนธรรมชุมชน สถาบันในชุมชนสาธารณสมบัติ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันชุมชนในทุกภาคได้สร้างทุนชุมชนและสังคมในรูปแบบที่หลายหลายมากมาย

3) เน้นกระบวนการศึกษาวิจัย ในกระบวนทัศน์ใหม่ควรเป็นการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนา ได้แก่ การที่ชุมชนแสวงหาความร่วมมือจากนักวิชาการ หรือสถาบันการศึกษาหน่วยงานภายนอกชุมชนกับส่งเสริมให้ชุมชนมีการทำงานวิจัยเอง เพื่อนำผลที่ได้มาวางแผนพัฒนาชุมชนในขั้นตอนต่อไป โดยได้รับเงินทุนสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาที่กำหนดขึ้นจากการวิจัยด้วย

4) เน้นกระบวนการผสมผสานความหลากหลายจากปัจจัยที่เป็นคุณต่อการพัฒนาเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่ชุมชุนเปิดรับเอาความรู้ และความช่วยเหลือจากภายนอกโดยเปิดเวทีแลกเปลี่ยน

ทัศนะระหว่างชุมชน กับหน่วยงานของภาครัฐ และองค์การการพัฒนาเอกชน หรือแหล่งเงินทุนต่างประเทศ โดยมีชุมชนเป็นผู้ตัดสิน และวางแผนการพัฒนาตนเอง

5) เน้นกระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน จะนำไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ในการต่อยอดความรู้ในการพัฒนาตนเอง และเครือข่ายตลอดเวลา นำไปสู่ธุรกิจอุตสาหกรรมชุมชน เช่น โรงสีชุมชน สหกรณ์ชุมชน เป็นต้น

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนเพชรบุรี (2552, อ้างถึงใน โสภิดา สุรินทะ 2553, หน้า 53) กล่าวว่า ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมกันทุกด้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนรวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินงานการเสริม

ความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้มีกิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

1) การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกัน ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิธีคิดและวิธีทำงานของบุคลากรภาครัฐ จากการเป็นผู้สั่งการ เป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

2) การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ในลักษณะ ร่วมคิดร่วมทำและร่วมเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย กระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนให้ได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟู อนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชน

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน (Community Empowerment) ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงให้คำจำกัดความคำว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีผู้คนรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ประชาชนมีภาวะผู้นำและมีศักยภาพในการเรียนรู้และปรับตัวตลอดเวลา มีการร่วมกันคิดร่วมกันแก้ไขปัญหาผ่านกระบวนการประชาคม และชุมชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ในด้านต่างๆ ซึ่งต่อมา โสภิดา สุรินทะ (2553, หน้า 54) ได้สร้างตัวแบบชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งมีองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ ประชาชนมีศักยภาพแห่งการเป็นผู้นำ (Potential of Leadership People) เครือข่าย (Networks) ความร่วมแรงร่วมใจของประชาชน (People Involvement) และ ความเป็นเจ้าของ

ชุมชน (Sense of belonging) ประชาชนที่มีศักยภาพแห่งการเป็นผู้นำ (Potential of Leadership People)

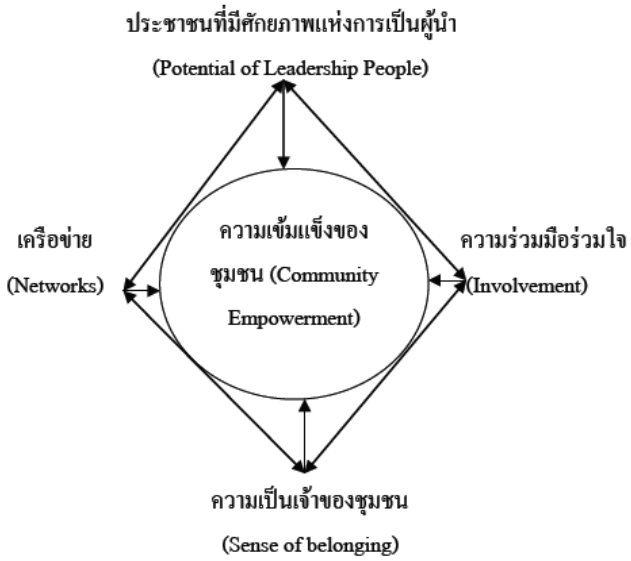

ภาพที่ 2-1 ตัวแบบความเข้มแข็งของชุมชน (Community Empowerment model)

จากภาพที่ 2-1 ตัวแบบความเข้มแข็งของชุมชน (Community Empowerment model) สามารถอธิบายได้ว่า ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จำเป็นต้องพัฒนาจากฐานรากเป็นสำคัญ โดยองค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้าน จะเป็นตัวขับเคลื่อนก่อให้เกิดพลังในการพึ่งตนเอง เกิดการจัดองค์กรแบบใหม่ เป็นองค์กรโดยธรรม ซึ่งสามารถปฏิรูปได้จากการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติจริง โดยที่ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง สามารถเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คนจนกระทั่งความเจริญและพัฒนาอย่างแท้จริงและยั่งยืน เนื่องจากเป็นการพัฒนาจากกระบวนการชุมชนอย่างรอบด้านด้วยตัวประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเอง โดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่างๆ เช่น มิติด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน อาทิเช่น การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจชุมชนการพัฒนาและขจัดปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงทางสังคมภายในชุมชน การสืบสานและถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรม การสร้างเสริมสุขภาพให้กับคนในชุมชน และการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (โสภิดา สุรินทะ, 2553, หน้า 54-55)

องค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้ (โสภิดา สุรินทะ, 2553, หน้า 55)

1) ประชาชนที่มีศักยภาพแห่งการเป็นผู้นำ (Potential of Leadership People) หมายถึง

ประชาชนมีลักษณะของความเป็นผู้นำในการพัฒนา ในที่นี้ผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดคุณลักษณะความเป็นผู้นำตามหลักเกณฑ์ของการเป็นผู้นำ ซึ่งมี 11 ประการ ดังนี้

1. รู้จักตนเองและค้นหาการพัฒนาปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ
2. มีทักษะความสามารถ
3. ค้นหาความรับผิดชอบ และรับผิดชอบการกระทำของตน
4. ตัดสินใจในจังหวะเวลาที่เหมาะสม
5. แสดงตัวอย่าง
6. รู้จักบุคลากรของตนและคอยดูแลความเป็นอยู่ของเขา
7. สามารถประสานงาน ให้ข้อมูลหรือถ่ายทอดความรู้ ในสิ่งที่ควรถ่ายทอดให้กับผู้อื่นอยู่เสมอ
8. สามารถจูงใจและสร้างความรู้สึกรับผิดชอบให้เกิดขึ้นกับบุคคลรอบข้างได้
9. สามารถสร้างความมั่นใจในสายตาผู้อื่นได้ว่างานที่ตนได้รับมอบหมายมีความชัดเจน มีผู้รับผิดชอบดูแล และสามารถทำให้สำเร็จลุล่วงได้
10. มีความสามารถในการทำงานเป็นทีม เป็นกลุ่ม หรือหมู่คณะได้
11. ใช้ศักยภาพและความสามารถขององค์กรอย่างเต็มกำลัง

2) เครือข่าย (Networks) หมายถึง เครือข่ายความร่วมมือระหว่างประชาชนกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่นๆ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนโครงการหรือกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนอย่างจริงจัง โดยเครือข่ายความร่วมมือเหล่านี้จะมีบทบาทในการเป็นผู้ให้การสนับสนุนและสืบทอดภูมิปัญญาร่วมกันกับประชาชน เช่น การให้การส่งเสริมสนับสนุน และให้คำปรึกษา ด้านการฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้และ จัดหาทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเงิน วัสดุส่งของ และเทคโนโลยีต่างๆ รวมทั้งการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ประชาชนที่เข้าร่วมทุกคนมีส่วนร่วมในลักษณะความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันเพื่อประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตาม และประเมินผลการแก้ปัญหาในการพัฒนาผ่านกระบวนการชุมชน การดำเนินการพัฒนาชุมชนในลักษณะนี้จะเป็นการให้ความช่วยเหลือเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

3) ความร่วมมือร่วมใจของประชาชน (People Involvement) หมายถึง ประชาชนเกิดการรวมตัวกันอย่างเป็นปึกแผ่น เพื่อร่วมมือกันจัดกิจกรรมหรือโครงการขึ้นเองอย่างไม่เป็นทางการจากการตระหนักถึงปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อทั้งตนเองและผู้อื่น เกิดความพร้อมใจกันทำงานอย่างเต็มที่และเต็มความสามารถ ด้วยความเต็มใจ อย่างเสมอภาคและเป็นธรรมต่อทุกคน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบรรลุเป้าหมายในการแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ ร่วมกัน มีการร่วมคิด ร่วมทำ ตลอดจนร่วมรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจในปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันอีกด้วยเสมอ มีความพร้อมที่จะเข้าไปรับผิดชอบ

ในความความผิดพลาด ที่เกิดขึ้นจากผลกระทบที่ตนเองไม่ได้ก่อขึ้น พร้อมที่จะยอมรับทั้งประโยชน์และโทษที่เกิดขึ้น เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตัวของตนเอง

4) ความเป็นเจ้าของชุมชน (Sense of Belonging) หมายถึง ความรู้สึกของประชาชนที่มีความรู้สึกว่าตนเอง คือ ส่วนหนึ่งของชุมชน ที่มีบทบาทสำคัญในการร่วมรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน และพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือชุมชนอย่างไม่หวังสิ่งตอบแทนโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ มีความพร้อมที่จะให้การปกป้องรักษาและพัฒนาสังคมอยู่เสมอ มีความพร้อมที่จะเข้าไปรับผิดชอบในความความผิดพลาด ที่เกิดขึ้นจากผลกระทบที่ตนเองไม่ได้ก่อขึ้น พร้อมที่จะยอมรับทั้งประโยชน์และโทษที่เกิดขึ้น เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตัวของตนเอง

ตามความหมายและตัวแบบความเข้มแข็งของชุมและองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน จะเห็นว่าเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งก็จะสามารถพึ่งตนเองได้ จนกล่าวได้ว่าความเข้มแข็งเป็นหัวใจของการบูรณาการต่างๆ ในชุมชน อันเป็นสิ่งที่จะช่วยเพิ่มศักยภาพของประชาชนและชุมชนในการจัดการเรื่องต่างๆ ในชุมชน (โสภิดา สุรินทะ, 2553, หน้า 55)

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบ บ้าน วัด โรงเรียน

1. การพัฒนาแบบ บ้าน วัด โรงเรียน

ความผูกพันระหว่างวัดและชุมชน จึงเป็นทุนทางจิตวิญญาณ (Spiritual capital) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน ตั้งแต่เกิดจนตาย “บ้าน วัด โรงเรียน” จึงเป็นทุนมรดกทางสังคม ที่มีมาคู่สังคมไทย สถาบันทั้ง 3 จึงมีความสัมพันธ์ในทางสังคมและเป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนทั้ง มิติทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ลักษณะชุมชนที่ปรากฏในสังคมไทยจึงมักประกอบด้วย “บ้าน” (ชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งรวมของผู้คนและระบบชีวิตที่ก่อเกิดกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย) “วัด” (สถาบันศาสนาซึ่งเป็นตัวขัดเกลาและบ่มเพาะวัฒนธรรมและศูนย์รวมจิตใจของชุมชน) “โรงเรียน” (สถานศึกษาเป็นตัวเพิ่มเติมความรู้และถ่ายทอดการศึกษาอย่างเป็นระบบ) สถาบันทั้ง 3 จึงเป็นสถาบันสำคัญในทางสังคมที่จะสามารถนำมาเป็นกลไปที่ก่อให้เกิดกระบวน การสร้างสังคมให้เข้มแข็ง พัฒนาให้เกิดเครือข่าย นำสู่ภราดรภาพและสังคมสมานฉันท์ อันเป็นจุดหมายปลายทางของการพัฒนาชุมชนและสังคมได้อีกรูปแบบหนึ่ง

แนวคิดการพัฒนาแบบ บ้าน วัด โรงเรียน โดยมีวัดวาอาราม เป็นสถานที่ทางศาสนาที่มีความร่มรื่นร่มเย็น มีเสนาสนะ อาคารถาวารวัตถุต่างๆ ซึ่งเป็นที่พำนักอยู่อาศัย ปฏิบัติพระธรรมวินัยประกอบศาสนากิจและ มีโรงเรียนเป็นแหล่งรวบรวมถ่ายทอดองค์ความรู้ตามโครงสร้างที่สอดประสานเหมาะสมกับสังคมไทย เพื่อทำหน้าที่ให้ความรู้และเป็นการขัดเกลาทางสังคม ทั้ง 3 ส่วน คือ บ้าน วัด และโรงเรียน จึงเป็นเสาหลักที่เชื่อมโยงระบบคุณภาพชีวิต คุณธรรม และองค์ความรู้ตลอดมา บ้านวัดโรงเรียน จึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของประชาสังคม หรือคำย่อๆ ว่า “บวร” คือ บ้าน-วัด-โรงเรียน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดกันมายาวนาน และเสื่อมคลาย

เปลี่ยนแปลงออกไปตามวันเวลาของฐานคำว่า ยุคโลกาภิวัตน์ ความทันสมัยที่มีเทคโนโลยีเป็นเครื่องชี้แนวทาง และสร้างระบบวิถีประเพณีใหม่ๆ โดยมีวัดวาอาราม เป็นสถานที่ทางศาสนาที่มีความร่มรื่นร่มเย็น มีเสนาสนะ อาคารถาวารวัตถุต่างๆ ซึ่งเป็นที่พำนักอยู่อาศัย ปฏิบัติพระธรรมวินัย ประกอบศาสนากิจ และมีโรงเรียนเป็นแหล่งรวบรวมถ่ายทอดองค์ความรู้ตามโครงสร้างที่สอดประสานเหมาะสมกับสังคมไทย เพื่อทำหน้าที่ให้ความรู้และเป็นการขัดเกลาทางสังคม ทั้ง 3 ส่วน คือ บ้าน วัด และโรงเรียน จึงเป็นเสาหลักที่เชื่อมโยงระบบคุณภาพชีวิต คุณธรรมและองค์ความรู้ตลอดมา บ้าน วัด โรงเรียน จึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของประชาสังคม หรือคำย่อๆ ว่า “บวร” คือ บ้าน-วัด-โรงเรียน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดกันมายาวนาน และเสื่อมคลายเปลี่ยนแปลงออกไปตามวันเวลาของฐานคำว่า ยุคโลกาภิวัตน์ ความทันสมัย ที่มีเทคโนโลยีเป็นเครื่องชี้แนวทางและสร้างระบบวิถีประเพณีใหม่ๆ (สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2555) ซึ่งบ้าน วัดและโรงเรียน มีความเชื่อมโยงผูกพันกันอย่างแนบแน่น เมื่อ พูดถึง “บวร” หมายถึง การคาดหวังพลังสามประสานเพื่อสร้างคุณค่าทางการศึกษา “บวร”

ประเวศ วะสี กล่าวว่า “บวร” ซึ่งแปลว่า ประเสริฐ เลิศล้ำโดยเฉพาะโรงเรียนประถมศึกษาจะผูกพันกับชุมชนมากที่สุด ดังจะเห็นว่าชื่อโรงเรียน ส่วนใหญ่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “วัด” หรือ “บ้าน” ส่วนโรงเรียนมัธยมศึกษา แม้จะไม่นิยมตั้งชื่อ โรงเรียนขึ้นต้นด้วย “บ้าน”หรือ”วัด” แต่หลายแห่งก็อาศัยตั้งอยู่ในที่ดินของวัด และได้รับ การสนับสนุนปัจจัยต่างๆ จากวัด

วัดจึงเป็นเสมือน ศูนย์รวม ศูนย์กลางของชุมชนทุกๆ ด้าน อาทิ เป็นศูนย์กลาง ด้านการศึกษา เป็นศูนย์กลางด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นศูนย์รวมด้านการแพทย์แผนไทย เป็นศูนย์รวมภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพทางจิตวิญญาณ เป็นต้น จะสังเกตได้ว่า เราจะมีวัดวาอารามที่สวยสดงดงาม โดดเด่น มีความร่มเย็น จากการ ปลูกต้นไม้บริเวณโดยรอบวัด มีโบสถ์ (องค์พระประธาน) พระเจดีย์ กุฏิพระ และบริเวณวัดที่ มีความสงบ ที่มีบรรยากาศสบายๆ ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อน เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้ผู้คนได้ รำลึกถึงเรื่องคุณความดี ทางจิตวิญญาณ เมื่อได้มีโอกาสทำบุญในวัด และสัมผัสพื้นบริเวณวัด โดยตรง

ชุมชนแต่ละชุมชน มีเครื่องมือที่ทำหน้าที่กำกับศีลธรรม คุณความดีของสังคม ก็คือครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และเพื่อนบ้านที่อยู่ร่วมกันเป็นแบบ เครือญาติที่มีไมมิตรจิต ซึ่งมีสถาบันครอบครัวให้ความใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด วัดก็เป็น ส่วนหนึ่งของชุมชนที่มีหน้าที่ควบคุมศีลธรรม จรรยาของชมชุน และตัวชุมชนเองก็มีหน้าที่ กำกับดูแล เอาใจใส่ดูแลวัดวาอารามเช่นกัน โดยมีโรงเรียนเป็นตัวประสานองค์ความรู้ทั้งมวล เข้ามาในจิตใจ คุณความดีต่อมนุษยชาติ และ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละพื้นที่ เพื่อเป็นองค์ความรู้ตอบสนองความต้องการของวิถีชีวิตประจำท้องที่นั้นๆ เพราะฉะนั้น โรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ จึงตั้งอยู่ในบริเวณที่ดินของวัด หรือในบริเวณ ชุมชนบ้าน วัด และโรงเรียน ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสัมพันธ์ผูกพันกันอย่างใกล้ชิดและอาศัยพึ่งพาเกื้อกูลกันมาโดยตลอด เป็นเสาหลักที่มีความสำคัญยิ่ง ในบริบท ทางสังคมไทย

สุเมธ ตันติเวชกุล (2536, หน้า 4-7) กล่าวไว้ว่า ก่อนที่จะพระราชทาน พระราชดำริใดนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะทรงศึกษาข้อมูลต่างๆ อย่างเป็นขั้นตอน เริ่มต้นจากข้อมูลเอกสาร แผนที่ แล้วทรงตรวจสอบกับพื้นที่ และภูมิประเทศจริง ทรงเคารพ ในภูมิประเทศ และขนบธรรมเนียม ประเพณีของประชาชนมาก ทรงมีพระราชดำรัสว่า การพัฒนานั้น จะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทาง ภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ ไปด้วยพร้อมๆ กัน ภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ก็ดี คือ เรื่องทางสังคมวิทยา คือ นิสัยใจคอของคน ในพื้นที่ทรงใช้เวลาครั้งละนานๆ ในการพูดคุยกับ ประชาชน เพราะทรงเห็นว่า ความตระหนักรู้ตามธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ ในการดำรงชีวิต ที่สืบสาย ต่อเนื่องกันมาของชาวบ้านนั้นเป็นสิ่งมีค่า เป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ไม่มีวันหมดสิ้น ทรงเล่าว่า โครงการเกิดขึ้นมิใช่เพราะพระองค์เสด็จไป แต่เป็นเพราะ ณ ที่นั้นเหมาะสม และพร้อมแล้ว สำหรับ การจะเกิดมีโครงการขึ้น โครงการบางอย่างก็เริ่มต้นจากวัด บางทีก็เริ่มจากครู บางที ก็เริ่มจาก ชาวบ้านคนหนึ่งคนใด ทรงย้ำเสมอถึงความพร้อม ความสำนึก และความกระตือรือร้น ที่จะมีส่วนร่วม ในการพัฒนาตนเองและท้องถิ่นของตน ทรงเล่าด้วยว่า เมื่อพระองค์เสด็จไป ที่ใด ถ้าทุกคนรู้สึก ครึกครื้น กระตือรือร้นอยากทำอะไรให้ดีขึ้น ดูสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ประกอบ แล้ว เห็นว่าน่าจะทำ โครงการได้เช่นนั้นจึงทำ

อย่างไรก็ตาม ในระยะแรก เมื่อพระองค์เสด็จเยือนท้องถิ่นทุรกันดารห่างไกล ในชนบทนั้น สภาพความเป็นจริงที่ปรากฏแก่พระองค์ก็คือ ความทุกข์ยาก ขาดแคลน ความเจ็บไข้ ความไม่รู้ มีอยู่ ทั่วไป ในหมู่คนชนบทที่ล้าหลัง ยากจน งานพัฒนาชนบทของพระองค์จึงเป็นงานในลักษณะสงเคราะห์ เช่น การให้บริการด้านการแพทย์ การประกอบอาชีพ และปัจจัยเพื่อใช้ในการดำรงชีพเป็นส่วนใหญ่ แนวทางในการพัฒนาชนบทของพระองค์ ค่อยๆ พัฒนาเปลี่ยนแปลงไป กระนั้นก็ตามยังมีไม่มีใคร ปฏิเสธให้ความช่วยเหลือ ตามรูป แบบของการสังคมสงเคราะห์ สำหรับในบางกรณีแล้ว กลับเห็นว่า เป็นเรื่องที่จำเป็นอีกด้วย ทรงมีพระราชดำรัสว่า “ถ้าปวดหัวก็ต้องกินยาแก้ปวดหัวก่อน” เพราะทรง เห็นว่าการช่วยเหลือ เร่งด่วนเฉพาะหน้าเช่นนี้ เป็นประโยชน์ทันทีกับประชาชน ที่เผชิญหน้ากับปัญหา อยู่ และถ้าไม่มีการช่วยเหลือในขั้นตอนแรกนี้ การพัฒนาในขั้นต่อๆ ไป ก็จะไม่เกิดประโยชน์อันใด เพราะกลุ่มคนดังกล่าว อ่อนแอเกินกว่าที่จะคิดหาทางออก หรือให้ความร่วมมือกับผู้อื่น เพื่อช่วยเหลือ ตนเอง และชุมชนให้พ้นจากสภาพดังกล่าวได้ นอกจากนี้ พระองค์ยังมีแนวพระราชดำริ “บวร” คือ บ้าน วัด ราชการทำอย่างไรให้มีการประสานงานระหว่าง “บ้าน” คือ ชาวบ้าน วัด คือ พระสงฆ์และ หน่วยราชการรวมทั้งโรงเรียน ต้องดำเนินงานประสานกันอย่างกลมกลืนกันและเอื้อประโยชน์ให้กับ ทุกฝ่าย โดยมีพระเป็นศูนย์กลางในการประสานระหว่างข้าราชการกับประชาชน เป็นหลัก “บวร” 3 ประสานเพื่อประโยชน์เกิดแก่ทุกฝ่าย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ, 2554, หน้า 57)

“ภูมิวัฒนธรรมของบ้านและเมือง” (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2552, หน้า 6-9) การศึกษา ประวัติ ท้องถิ่น (Local history) ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมของผู้คน ในพื้นที่วัฒนธรรม อันแตกต่างไปจากพื้นที่การปกครองของรัฐตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ลงมา ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็นจังหวัด

อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ตามลำดับ พื้นที่การปกครองดังกล่าว เป็นพัฒนาการที่มากจากภายนอกจากทางรัฐที่ได้รับอิทธิพลการบริหารจัดการแบบ อาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก ดังที่มานุษยวิทยาเรียกว่า การสร้างอาณานิคมภายใน (Internal colonization)

2. แนวคิดการพัฒนาประชาสังคมแบบบวร

แนวคิดการพัฒนาประชาสังคมของ สมหมาย แจ่มกระจ่าง (2551, หน้า 4-5) กล่าวไว้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการพัฒนารูปแบบหนึ่ง ที่นำมาใช้ในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนามนุษย์ ชุมชน และสังคม ให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งหมายถึง การพัฒนาคนให้มีความสุข เป็นคนที่มีคุณภาพมีคุณธรรม และมีความดีงามซึ่งการพัฒนากลุ่มคนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ โดยเป็นคนที่มีจิตวิญญาณ สำนึกรักชุมชน มีความรักชุมชน เป็นชุมชนเรียนรู้ มีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มีการจัดการชุมชนที่ดี มีเครือข่ายกิจกรรม มีภาวะผู้นำในชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้และเป็นชุมชนที่สงบสุข มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนการพัฒนาจะได้ผลเพียงใด ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ ที่จะมีกลไกในการบริหารจัดการชุมชนของตนเอง คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การช่วยเหลือตนเองของชุมชนการใช้ทรัพยากรในชุมชน ความคิดริเริ่มของชุมชน การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชนความสมดุลกับการพัฒนา และการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดประชาสังคมของธนพรรณ ธานี (2545, หน้า 6) กล่าวว่า “บวร” คือ การนำเอารูปแบบและแนวคิด การพัฒนาแบบ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) เป็นแนวคิดที่มุ่งพยายามที่จะนำเอา องค์กรและ/หรือสถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา อันได้แก่ การนำเอาสถาบันที่สำคัญในชุมชน 3 สถาบันได้แก่ สถาบันการปกครอง (บ = บ้าน) สถาบันศาสนา (ว = วัด) และ สถาบันการศึกษา (ร = โรงเรียน) ดังนั้น ประชาสังคมแบบ “บวร” จึงหมายถึง การนำเอาสถาบันหลักในชุมชนมาเป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ติดสินใจ แก้ปัญหาตนเอง และ ชุมชน กำหนดแผนแม่บทชุมชนด้วยการร่วมกันคิด สร้าง และบริหารจัดการชุมชนของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกันเป็นเจ้าของ

การก่อให้เกิดกระบวนการประชาสังคม “บวร” คือ การนำเอารูปแบบและแนวคิด การพัฒนาแบบ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) กล่าวคือ เป็นแนวคิดที่มุ่งพยายามที่จะนำเอา องค์กร หรือสถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา อันได้แก่ การนำเอาสถาบันที่สำคัญในชุมชน 3 สถาบัน ได้แก่ 1) สถาบันการปกครอง (บ = บ้าน) 2) สถาบันศาสนา (ว = วัด) และ 3) สถาบันการศึกษา (ร = โรงเรียน) ซึ่งการผนึกกำลังจัดตั้งเป็นองค์กรที่เรียกว่า “บวร” เพื่อนำมารองรับและดำเนินการต่างๆ นั้น คำว่า “บวร” จึงเป็นคำย่อ โดยการนำเอาพยัญชนะต้นของคำว่า บ้าน วัด โรงเรียน มา บัญญัติเป็นคำใหม่ คือ ซึ่งมีองค์ประกอบของ “บวร” (ธนพรรณ ธานี,2545, หน้า 6) ดังต่อไปนี้

1. สถาบันการปกครอง (บ้าน) ซึ่งประกอบไปด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน อบต. สาธารณสุขตำบล เกษตรตำบล เป็นต้น รวมทั้งระบบกลไกในการบริหารที่มาจากรัฐ ในรูปอื่นๆ ด้วย

2. สถาบันศาสนา (วัด) ประกอบด้วย เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และกลุ่ม หรือ ชมรมทางศาสนา ซึ่งในความหมายในเชิงกว้าง อาจจะหมายรวมถึง องค์กรหรือ หรือสถาบันทางศาสนาต่างๆ ในชุมชนนั้นๆ ด้วย

3. สถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ประกอบ ด้วย ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ คณะครู นักวิชาการและบุคคลากรทางการศึกษาอื่นๆ ทั้งในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรทางการศึกษาอื่นๆ ด้วย

ต่อมา กาญจนา แก้วเทพ และพีรญา ศรีเพชราวุธ (2551, หน้า 103) กล่าวว่าอย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนสังคมในบางพื้นที่เริ่มมีการพัฒนา และขยายภาคีเครือข่ายความร่วมมือที่มากกว่าสถาบันหลักแบบสามประสาน “บ ว ร” โดยได้ดำเนินการขับเคลื่อนสังคมเพื่อพลิกฟื้นชุมชน และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยใช้โมเดลสี่ประสานที่เรียกว่า “บ ว ร ส” ทั้งนี้ บวร ก็คือสามประสานของสถาบันหลัก บ้าน วัด โรงเรียน เช่นเดิม และเพิ่มเติม ส. ซึ่งหมายถึงสถานีอนามัยเข้าไปเสริมพลังเพื่อการขับเคลื่อนชุมชน ดังนั้น ประชาสังคมแบบ “บวร” จึงหมายถึง การนำเอา สถาบันหลักในชุมชนมาเป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ติดสินใจ แก้ปัญหาตนเอง และ ชุมชน กำหนดแผนแม่บทชุมชนด้วยการร่วมกันคิด สร้าง และบริหารจัดการชุมชนของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกันเป็นเจ้าของ

พระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

พระสงฆ์ในชนบทมีพื้นฐานได้รับความศรัทธาเคารพของชาวบ้าน เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทพัฒนาชนบท ซึ่งเมื่อพระสงฆ์นำพาชาวบ้านพัฒนาจิตใจหรือวัตถุในกิจกรรมใดกิจกรรมนั้นมักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวบ้าน อย่างมีจิตศรัทธาสามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่บทบาทพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ยังไม่จำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะพระสงฆ์ในบางพื้นที่ ยังไม่กว้างขวางนักและยังมีกิจกรรมลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่ประสานกันอย่างเป็นกระบวนการหรือองค์กรหรือแนวทางการดำเนินการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ จึงยังไม่เด่นชัด ดังนั้นพระสงฆ์ในชนบทจำเป็นต้องพยายามเข้าช่วยพัฒนาชุมชนชนบทให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยจะต้องพัฒนาควบคู่ไปทั้งด้านวัตถุและจิตใจ แต่จะเน้นในด้านใดมากกว่ากัน ควรจะพิจารณาให้เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชนบทให้บรรลุวัตถุประสงฆ์ จะต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนจึงจะสำเร็จได้ เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทของพระสงฆ์ต่อชุมชนถูกลดทอนลงไปมาก ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทมักจะไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากหลายฝ่ายทั้งประชาชนบางกลุ่มและข้าราชการ พระสงฆ์ที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทจึงต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย ทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาอันเป็นกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท พระสงฆ์จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมและ

ต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชน เพื่อเป็นสื่อกลางในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยความเต็มใจ (พระครูสุวรรณวรการ, 2553, หน้า 55)

บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า ต้องอาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธานับถือของประชาชนมาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและยังเสนอแนวคิดว่าพระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนประสบการณ์และอุดมการณ์ในลักษณะที่ตอบสนองปัญหา ความต้องการของชุมชนใน ลักษณะประสมประสานกับการทำงานของกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำชุมชนรวมทั้งประชาชนในชนบท 6 ประการ (อภิชัย พันธเสน, 2539, หน้า 205-206 ; พระครูสุวรรณวรการ , 2553, หน้า 55-56) ดังนี้

1. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นโดยเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับทุกๆ ฝ่ายทั้งพุทธจักร (วัดและพระสงฆ์) และอาณาจักร (ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน) การพัฒนาจึงต้องดำเนินการให้ทั่วถึงครอบคลุมประชาชนทุกๆ กลุ่ม ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และจะต้องประสานงานร่วมมือกันทำงาน โดยพระสงฆ์ควรสำนึกอยู่เสมอว่า ถ้าอาณาจักรเสื่อมลงพุทธจักรจะเจริญอยู่ได้อย่างไร พระสงฆ์จึงควรจะต้องถือเป็นบทบาทหน้าที่ที่ควรจะต้องเข้าไปดำเนินการ

2. การพัฒนาจะต้องเน้นการพัฒนาบุคคลเพื่อสร้างความพร้อมของประชาชนที่จะเข้าร่วมการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยจะต้องพัฒนาประชาชนให้พร้อมทั้งทางด้านคุณภาพและคุณธรรม ทั้งทางด้านรูปธรรมหรือด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาด้านจิตใจให้ประชาชนได้เข้าใจถึงความหมาย และคุณค่าของการพัฒนาชนบท

3. การพัฒนาชุมชนควรจะเกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน โดยอาศัยความรู้ ความสามารถ ทักษะและสติปัญญาของประชาชนในการคิดค้น และริเริ่มโครงการพัฒนาต่างๆ เอง อันจะนำผลสำเร็จมาสู่ชุมชนได้มากกว่าการพึ่งพิงบุคคลจากภายนอกชุมชนที่ไม่รู้ซึ้งถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน

4. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้ในทุกๆ ด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การตอบสนองแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นจะไม่ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์

5. การพัฒนาชนบทที่จะสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนได้ควรจะเป็นการพัฒนาโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเอง คือ การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน มิใช่ให้ประชาชนเข้าร่วมเฉพาะการใช้แรงงานเท่านั้น เพราะจะไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในผลิตของงานพัฒนาชนบท

6. การพัฒนาชุมชนที่จะประสบผล สามารถทดลองหรือขจัดปัญหาของประชาชนได้อย่างแท้จริง ควรมุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งตนเองของประชาชนซึ่งวิถีทางที่จะเป็นไปต่อสภาพการพึ่งตนเองใน

ปัจจุบัน คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนในด้านต่างๆ เพื่อการนำไปปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้สุขสบาย มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุกๆ ด้าน ควรจะพึ่งพาจากภายนอกเฉพาะเทคโนโลยีและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและหาไม่ได้ อย่างไรก็ตามในการพัฒนาที่แท้จริงจะต้องเป็นการพัฒนาใน 2 ลักษณะที่พระสงฆ์ต้องเข้าไปมีบทบาท คือ การพัฒนาภายนอกกับพัฒนาภายใน ในการพัฒนาภายนอกได้รวมเอาการพัฒนาทางด้าน ร่างกาย ด้านปัจจัย 4 การอยู่ดีกินดี และการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัยและการเคารพกฎหมาย เป็นต้น

บทบาทของพระสงฆ์ในรูปแบบของการพัฒนาชุมชนว่า ในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นั้นถึงแม้จะมีการร่วมมือกับทางการแต่จะกระทำในลักษณะไม่เป็นทางการ คือไม่ยึดติดอยู่กับแบบแผนทางราชการหรือแบบแผนดั้งเดิมของวัดแต่จะพัฒนาหมู่บ้านไปตามสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่เป็นจริงๆ จึงทำให้รูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องหลายรูปแบบ (อภิชัย พันธเสน, 2539, หน้า 208-209; พระครูสุวรรณวรการ, 2553, หน้า 57-58) ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาแบบพระสงฆ์-ชาวบ้าน คือ พระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นโดยไม่อาศัยกลไกของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือข้าราชการอื่นๆ พระสงฆ์ที่ใช้รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวพบที่จังหวัดเลย โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีอิทธิพลของคอมมิวนิสต์เคยปรากฏในอดีต เมื่อทางราชการไม่สามารถเข้าไปพัฒนาพื้นที่เหล่านี้ได้พระสงฆ์จึงเข้าไปแทนโดยไม่อาศัยข้าราชการเนื่องจากเป็นการเหมาะสมที่พระสงฆ์จะเข้าป่าเพื่อไปพัฒนากับชาวบ้านเพื่อป้องกันการใส่ร้ายป้ายสี ถ้าฆราวาสเข้าไปมักถูกเจ้าหน้าที่เพ่งเล็งว่าเป็นผู้นิยมคอมมิวนิสต์

2. การพัฒนาแบบพระสงฆ์-ผู้ใหญ่บ้าน-ชาวบ้านการพัฒนาท้องถิ่นแบบนี้เกิดขึ้นจากสองลักษณะ คือ ลักษณะแรกเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความเห็นสอดคล้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาหมู่บ้าน จึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ซึ่งได้จากกรณีศึกษาในจังหวัดสกลนคร และลักษณะที่สองเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความเห็นต่อต้านการพัฒนาของพระสงฆ์ เพราะตนเองต้องเสียผลประโยชน์ ต่อมาเมื่อทำใจได้ว่าเหตุการณ์ภายในหมู่บ้านย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา หรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ผู้นำท้องถิ่นมากขึ้นจึงอาสาเข้าช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทได้มาก ตัวอย่างดังกล่าวศึกษาจากประสบการณ์การทำโครงการพัฒนาของพระเทพกวี แห่งวัดป่าดาราภิรมย์ จังหวัดเชียงใหม่

3. การพัฒนาแบบพระสงฆ์-กำนัน-ชาวบ้าน ได้จากกรณีศึกษาในจังหวัดร้อยเอ็ด ในระยะแรกพระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน โดยที่กำนันคอยดูอยู่ห่างๆ เพราะไม่แน่ใจว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่ เมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพกำนันจะเข้าร่วมกับพระสงฆ์ด้วย เพราะมิฉะนั้นกำนันจะถูกพระสงฆ์แย่งชิงบทบาทในการช่วยเหลือชาวบ้านไปด้วย

4. การพัฒนาแบบพระสงฆ์-ข้าราชการ-ชาวบ้าน รูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านลักษณะนี้มีตัวอย่างอยู่สามลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์-ครูใหญ่-ชาวบ้าน โดยเฉพาะครูใหญ่ที่เคยเป็นพระสงฆ์ในหมู่บ้านนั้นมาก่อนมีความสนิทสนมกับพระสงฆ์ จึงมาช่วยพระสงฆ์ทำงาน

พัฒนาท้องถิ่น ลักษณะที่สอง เป็นความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์-ข้าราชการฝ่ายปกครอง-ชาวบ้าน ลักษณะของการร่วมมือพัฒนา และการพัฒนาลักษณะสุดท้าย เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์-ข้าราชการ-ชาวบ้าน ข้าราชการในที่นี้หมายถึงข้าราชการในสังกัดกระทรวงต่างๆ นอกเหนือจากกระทรวงมหาดไทย ยังมีข้าราชการของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเข้ามาร่วมช่วยเหลือให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ เป็นต้น

การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรมของพระสงฆ์นั้นนับเป็นบทบาทสำคัญยิ่ง เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งหมายรวมถึงความเป็นงานศิลปะ วรรณคดี ดนตรี ปรัชญา ศีลธรรม จรรยา ภาษา กฎหมาย ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งได้ถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อๆ มา เป็นเรื่องของการเรียนรู้จากคนกลุ่มหนึ่งไปยังกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสิ่งใดดีก็เก็บไว้สิ่งใดควรแก้ไขกันให้ดีขึ้นเพื่อจะส่งเสริมให้มีลักษณะที่ดีประจำชาติต่อไปและศาสนาพุทธก็มีอิทธิพลต่อคนไทยอย่างมาก ทั้งในด้านการปกครอง และในด้านกิริยามารยาทและความเป็นอยู่จนกลายเป็นธรรมเนียมไทยไป ส่วนคติความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของพราหมณ์ สังคมไทยก็นำมาปฏิบัติไม่น้อย คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนไทยมาก เช่น ความกตัญญูกตเวที การมีสัมมาคารวะ ความสุภาพเรียบร้อย ความโอบอ้อมอารี มีใจเมตตา ฯลฯ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของไทยเรามาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เมื่อประชาชนส่วนใหญ่มีความเคารพนับถือพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต พระสงฆ์ก็มีบทบาทต่อสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนและสังคมในท้องถิ่นนั้น ในสังคมไทยแล้วจะมองเห็นวัฒนธรรมควบคู่กับการดำรงชีวิตโดยเฉพาะประเพณีที่เกิดขึ้นจากพระพุทธศาสนาโดยตรงหรือทางอ้อมก็ตาม พระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ให้สอดคล้องกับหลักธรรมวินัยและสภาพแวดล้อมของชุมชน จึงเห็นได้ว่าสังคมชาวอีสานอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข สามัคคี จนนับถือเป็นแบบอย่าง ถ่ายทอดไปสู่อนุชนรุ่นหลังเป็นที่ยอมรับของชุมชน สังคมอื่นๆ ต่อไป (พระครูสุวรรณวรการ, 2553, หน้า 63-64)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้และการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งแบบ บวร โดยมีงานวิจัยที่สำคัญพอสรุปได้ดังนี้

1. งานวิจัยด้านการจัดการความรู้

ดวงฤทัย อรรคแสง (2552) ได้ศึกษา กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ โดยมีการใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการความรู้ในการอนุรักษ์ สืบทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ บ้านหนองหญ้าปล้อง มีกระบวนการจัดการความรู้ ดังนี้ 1) การสร้างความรู้ที่มาจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายายเป็นผู้สอน จากการสังเกต จดจำ ลองปฏิบัติตามเมื่อไม่เข้าใจหรือพบ

ปัญหาจะสอบถามพ่อแม่หรือผู้รู้ เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันเองภายในกลุ่ม และเกิดจากการลองผิดลองถูก เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ต้องการและยังได้รับความรู้จากหน่วยงานของภาครัฐที่ให้การสนับสนุนเข้ามาอบรมให้กับตัวแทนกลุ่ม 2) การจัดเก็บความรู้เป็นการจัดเก็บความรู้โดยในรูปแบบการจดจำ ประสบการณ์ การจดบันทึกแบบย่อๆ ไว้ในสมุดส่วนตัว และมีการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบวีดีทัศน์ ซึ่งได้อธิบายถึงกระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติในภาพรวมเท่านั้น ไม่ได้ได้อธิบายขั้นตอนต่างๆ อย่างละเอียด 3) การเผยแพร่ความรู้ มีการกระจายความรู้โดยการสอนงานกันภายในครอบครัว มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันเองระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มฯ เปิดศูนย์การเรียนรู้ขึ้น ณ ที่ทำการกลุ่มเพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้ เปิดให้บริการบ้านพักแบบโฮมสเตย์ ซึ่งนักท่องเที่ยวที่มาพักจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านรวมไปถึงได้เรียนรู้กระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติด้วย และยังได้เผยแพร่ความรู้โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นการย้อมสีธรรมชาติไปสอนนักเรียนที่โรงเรียนบ้านหนองหญ้าปล้องวิทยา นอกจากนี้ยังได้นำขั้นตอนกระบวนการผลิตไปจัดแสดงที่งานประเพณีของอำเภอมัญจาคีรีและที่อื่นๆ ที่สนใจติดต่อเข้ามา และ 4) การใช้ความรู้ ได้นำความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ความรู้จากประสบการณ์ ความชำนาญ และความรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มมาปฏิบัติและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม ทั้งนี้ได้มีการขยายผลหรือยกระดับความรู้ที่มีอยู่โดยการนำเอาความรู้ใหม่ ๆ จากการลองผิดลองถูก หรือจากการเข้าอบรมต่างๆ จากหน่วยงานของรัฐบาลที่ให้การสนับสนุนมาปฏิบัติ จนเกิดทักษะและความชำนาญ ส่งผลให้กระบวนการผลิตมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันขององค์การให้สูงขึ้น เมื่อมีความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้นจะมีการเผยแพร่และถ่ายทอดความรู้ต่อไป

ปัญญา เมืองรื่น (2552) ได้ศึกษา กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษากรณีเครือข่ายศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ จังหวัดระยอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ในบริบทชุมชน และการเปรียบเทียบถึงรูปแบบและกรระบวนการจัดการความรู้ของเครือข่ายชุมชน โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนจะเป็นไปในลักษณะของการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้เรื่องของการจัดการดินจากคนสู่คน โดยการพูดคุย แนะนำ และการให้ลงมือปฏิบัติจริง จนเกิดความชำนาญและสามารถที่จะนำไปปฏิบัติได้ทันที และจะมีการนำความรู้ถ่ายทอดต่อไปยังบุคคลอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง ส่วนการเปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้นั้นจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับ Knowledge Management Process โดยจะมีการกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ มีการเสาะแสวงหาความรู้ ในส่วนที่เกี่ยวกับดิน ซึ่งจะเป็นไปในลักษณะของการได้ความรู้มาจากตัวบุคคลเป็นหลักโดยการพูดคุยหรือการลงมือปฏิบัติจริง จากสิ่งที่ผู้ถ่ายทอดให้ลงมือกระทำหรือมีการเสาะแสวงหาความรู้หรือสร้างขึ้นมาจากการทำงานของเราเอง มีการรวบรวมหรือดึงความรู้ต่างๆ มาทำให้เป็นเนื้อหาที่เหมาะสม แล้วนำความรู้ที่ปฏิบัติจริงแล้วเก็บไว้ในตัวบุคคลหรือการจดบันทึก จากนั้นก็มีการแยกแยะข้อมูลต่างๆ เพื่อให้ง่ายแก่การถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้ที่จะถ่ายทอดสู่ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ โดยมีรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้ในบริบทของเครือข่าย คือ 1) การเรียนรู้

2) การปฏิบัติ 3) การกลั่นกรองหรือทดลอง และ 4) การถ่ายทอดความรู้ ซึ่งจำมาซึ่งการถ่ายทอดความรู้ที่จะมีการขยายเครือข่ายไปอย่างต่อเนื่องและมีรูปแบบของการเรียนรู้และถ่ายทอดอย่างไม่รู้จักจบสิ้นเป็นเกลียวแห่งความรู้ในบริบทของชุมชน

นันทิภา ชั้นบุญ (2553) ได้ศึกษา การจัดการความรู้ทางดนตรีไทย: กรณีศึกษามูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ผลการวิจัยสรุปได้ว่า มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะฯ ดำเนินกิจกรรมด้านดนตรีอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 29 ปี ภายใต้เจตนารมณ์ที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ คือ หลวงประดิษฐไพเราะฯ กิจกรรมที่ดำเนินขึ้นกระทั่งปัจจุบันแบ่งได้ 17 รูปแบบกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นในการพัฒนารูปแบบกิจกรรมที่ปรับเข้ากับสภาพแวดล้อมและยุคสมัยแสดงให้เห็นถึงพลวัตทางดนตรีสำหรับรูปแบบกิจกรรมจัดความรู้ที่คัดเลือกมาศึกษามีการพัฒนารูปแบบกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดดนตรีไทย พบว่าแนวคิดของทรัพยากรคนและความหลากหลายด้านอาชีพของคนที่ดำเนินกิจกรรมเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการจัดการความรู้ทางดนตรีไทย และมีปัจจัยด้านเทคโนโลยีเป็นปัจจัยรองหรือเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลักดันให้การจัดการความรู้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยด้านกระบวนการโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยด้านทุนทรัพย์เป็นอุปสรรคที่ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมจัดการความรู้บางรูปแบ บกิจกรรมไม่สามารถดำเนินไปตามที่คาดการณ์ไว้ การจัดการความรู้ทางดนตรีไทยของมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นการจัดการที่คำนึงถึงความสามารถในการบริหารงานและความเป็นไปได้ในการดำเนินกิจกรรมที่มีความเหมาะสมกับวาระและโอกาส ถือเป็นองค์กรต้นแบบในการจัดการความรู้เพื่อเผยแพร่ดนตรีไทยออกสู่สาธารณะให้กับองค์กรอื่นที่ดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมต่อไป

ประพันธ์ แสงแก้ว (2553) ได้ศึกษา การจัดการความรู้ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่ง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี กรณีศึกษา การทำน้ำตาลโตนด การจักสานหมวกใบตาล และการทำผัดไทยไชยา โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งส่วนหนึ่งของการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะการถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ในเรื่องการทำน้ำตาลโตนด การจักสานหมวกใบตาล และการทำผัดไทยไชยา พบว่า ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านยังมีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ จึงมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง รุ่นแล้วรุ่นเล่า โดยวิธีการบอกเล่าตัวต่อตัว การเรียนรู้จากการสังเกต การฝึกฝน เป็นต้น ซึ่งจะมีการถ่ายทอดกันด้วยวิธีการใดขึ้นอยู่กับเรื่องที่จะถ่ายทอดเป็นสำคัญ การจัดการความรู้ไม่มีปรากฏให้เห็นมีเพียงการถ่ายทอดตัวต่อ เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล ไม่มีการบันทึกเป็นเรื่องราว สกัดเอาความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลออกมาเป็นความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง ไม่มีการรวบรวมความรู้เป็นหมวดหมู่ ในปัจจุบันถือว่า มีความเสี่ยงที่จะทำให้ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านสูญหายไปจากท้องถิ่น เนื่องจากความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนมากจะอยู่ในตัวบุคคล และไม่มีการจดบันทึกเป็นตำราหรือมีการถ่ายทอดไปยังบุคคลรุ่นหลัง ซึ่งอาจจะมีเพราะสาเหตุที่มีผู้สนใจหรือสาเหตุใดก็ตาม ทำให้ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านสูญหายไปกับการเสียชีวิตของบุคคลที่มีความรู้นั้นและ

ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านหลายๆ เรื่องได้สูญหายไปแล้ว และไม่สามารถค้นหาหลักฐานที่จะฟื้นฟูกลับมาได้ดังเดิม

ธีรวัฒน์ ชะอุ่ม (2554) ได้ศึกษา การจัดการความรู้ทรัพยากรวัฒนธรรม วัดศรีรัตนศาสดาราม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างชุดความรู้ที่สมบูรณ์ มีความทันสมัย และมีความเหมาะสมสำหรับการนำชมและเผยแพร่ โดยกลุ่มเจ้าหน้าที่นำชม การวิจัยได้รวบรวมและจัดระบบความรู้ต่างๆ ด้วยการวิเคราะห์จากแนวคิดและทฤษฎีด้านการจัดการความรู้ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และการสื่อสาร ผลการศึกษาได้สร้างชุดความรู้วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นพระอารามหลวงในพระบรมมหาราชวัง สะท้อนให้เห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ เนื่องจากเป็นศาสนสถานสำหรับประกอบพระราชพิธีทางศาสนาและความมั่นคงของบ้านเมือง ตลอดจนคุณค่าทางศิลปกรรมด้วยการผนวกเอาความคิด คติ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และสมมุติเทวราช มาถ่ายทอดออกเป็นรูปธรรม ในการศึกษาจึงได้ประมวลและจัดระบบความรู้ ซึ่งประกอบด้วย ความรู้ทรัพยากรวัฒนธรรมทางด้านศิลปกรรม ด้านศาสนาและความเชื่อ ด้านสถาบันพระมหากษัตริย์ และด้านพระราชพิธี และสังเคราะห์เป็นชุดความรู้ที่มีความเหมาะสมสำหรับการนำชมและเผยแพร่ คือ เป็นการจัดการความรู้โดยมีเนื้อหาดำเนินไปตามเส้นทางของการนำชมของเจ้าหน้าที่

ปรีดา พูลสิน (2554) ได้ศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัสถนนกรุงเกษม กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีความหลากหลายในมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและโดดเด่น ปัญหาที่พบคือ การมีส่วนร่วมของชุมชนด้านการจัดการองค์ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ด้านการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และด้านการมีส่วนร่วมของ ผู้ร่วมดำเนินงานในชุมชน แนวทางแก้ไขคือ ชุมชนต้องมีการศึกษาความรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรมและนำมาอนุรักษ์เผยแพร่ความรู้ส่งเสริมและพัฒนางานศิลปวัฒนธรรมของชุมชนใน รูปแบบต่างๆ อีกทั้งชุมชนต้องทำกิจกรรรมด้านวัฒนธรรมร่วมกับวัด บ้าน โรงเรียน และศูนย์เยาวชน พร้อมทั้งมีการพัฒนาคุณภาพและจำนวนบุคลากรทางวัฒนธรรมจะต้องมีการร่วมกำหนดแผนงานกิจกรรมด้านวัฒนธรรมร่วมกัน

กนกพร ฉิมพลี (2555) ได้ศึกษา รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา มีวิธีดำเนินการวิจัยโดยการศึกษาจากเอกสารอ้างอิงและการศึกษาภาคสนามในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเป้าหมาย 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มสานหมวกใบตาลบ้านคล้า อำเภอพิมาย 2) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มจักสานผักตบชวา อำเภอจักราช 3) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบิงมิตรภาพ อำเภอโนนสูง และ 4) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์จากใบตาลบ้านยายพา อำเภอชุมพวง การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ไม่ต่ำกว่า 3 ครั้ง การสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 20 คน การสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยแบ่งรูปแบบการจัดสนทนากลุ่มเป็น 2

ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มละประมาณ 3 ครั้ง ครั้งละ 4-9 คนผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญรวมทั้งหมด 52 คน จากการศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการจัดการความรู้ และเงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการความรู้ ผลการศึกษาพบว่า 1) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝังวิธีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลาน เพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา 2) กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ (1) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม จากนั้นจึงนำไปสู่ (2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอก เพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม และนำไปสู่ (3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่มเพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้นและเป็นที่มาของ (4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และ (5) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้ว สามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่อง และ 3) เงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานประสบความสำเร็จ มี 4 เงื่อนไขที่สำคัญ ได้แก่ (1) ความรู้ด้านการจัดการความรู้ (2) วัฒนธรรมองค์การ (3) ภาวะผู้นำและ (4) โครงสร้างพื้นฐาน รวมไปถึงข้อค้นพบที่สำคัญของการวิจัย คือ “การพึ่งตนเอง” ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตเครื่องจักสาน ซึ่งจากองค์ประกอบหลักทั้ง 3 ประการนั้นนำไปสู่การพึ่งตนเองของกลุ่มองค์การชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยมีหลักการที่สำคัญได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคี การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต และการมีใจรักในด้านการจักสาน

ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน และทวีศักดิ์ วังไพศาล (2556) ได้ศึกษา การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกต ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้สนับสนุนการเรียนรู้ ชาวชุมชนและผู้เข้ารับการศึกษาดูงานจากชุมชน ช่วงเวลาดำเนินการวิจัย คือ พ.ศ. 2553-2555 ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ใช้กับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศก คือ การประสานร่วมมือกันอย่างกลมกลืนระหว่างบ้านวัดโรงเรียน อาศัยปัจจัยนำเข้า คือ (1) แหล่งความรู้ได้แก่ องค์กรชุมชน และ สื่อ (2) แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ คน และกิจกรรมต่างๆ มีกระบวนการเรียนรู้หลายรูปแบบ แล้วนำมาลงมือปฏิบัติจริง ทำให้เกิดความรู้ในตัวคน สั่งสมเป็นพลังปัญญา ส่งผลให้รอดพ้นจากภัยคือปัญหาที่มีอยู่ กระบวนการพัฒนาชุมชนประกอบด้วย การ

รวมกลุ่มประกอบกิจกรรม การพัฒนาบุคลากร การคัดกรองความรู้ที่มาจากภายนอก การร่วมกันดูแลเด็ก ผู้สูงอายุ และผู้ป่วย การนำแนวคิดที่ประสบผลสำเร็จแล้วมาปรับใช้และพัฒนาให้เหมาะสม

กุลยา สุขพงษ์ไทย และปนิตา ดีมานพ (2557) ได้ศึกษา การประเมินผลการดำเนินงานการจัดการความรู้ของมหาวิทยาลัยธนบุรี ปีการศึกษา 2555 มีความมุ่งหมายเพื่อติดตามการดำเนินการการจัดการความรู้ของมหาวิทยาลัยธนบุรี ปีการศึกษา 2555 กลุ่มตัวอย่างแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ ผู้บริหาร อาจารย์ และเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยธนบุรี จำนวน 103 คน โดยใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้น เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 2) กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสัมภาษณ์ จำนวน 15 คน โดยสุ่มกลุ่มตัวอย่างจากบุคลากรที่กำลังปฏิบัติงานที่มหาวิทยาลัยธนบุรีแบบเฉพาะเจาะจง ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยธนบุรีและได้เข้าร่วมโครงการเสวนาแลก เปลี่ยนเรียนรู้ (KM) ชุมชนนักปฏิบัติ (Cops) เพื่อเตรียมความพร้อมในการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์และแผน ปฏิบัติการประจำปี 2555 2) การประเมินผลการดำเนินงานการจัดการความรู้ของมหาวิทยาลัยธนบุรีปีการศึกษา 2555 โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านสภาวะแวดล้อม มีผลการประเมินสูงสุดเรื่องโครงการของการจัดการความรู้ได้ส่งเสริมและเพิ่มศักยภาพด้านต่างๆ ในการตัดสินใจทาให้สามารถดำเนินการในเรื่องต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง และในเรื่องหลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการการจัดการความรู้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกัน ด้านปัจจัย มีผลการประเมินสูงสุดเรื่องวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำเนินโครงการมีเพียงพอ ส่วนด้านกระบวนการ มีผลการประเมินสูงสุดเรื่องเนื้อหาสาระในแต่ละโครงการของการจัดการความรู้ และด้านผลผลิต มีผลการประเมินสูงสุดเรื่องโครงการของการจัดการความรู้สามารถทำให้หน่วยงานประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย วิสัยทัศน์ และพันธกิจ 3) การดำเนินงานการจัดการความรู้ของมหาวิทยาลัยธนบุรี ปีการศึกษา 2555 ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะ “ชุมชนนักปฏิบัติ (Cops) เรื่องแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการประจาปี 2555” ซึ่งเป็นโครงการที่มีผู้สนใจเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผ่านชุมชุนนักปฏิบัติ (Cops) ที่มีการรวมตัวกันจากทุกระดับ ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องมือที่สามารถเชื่อมโยงบุคลากรทั้งมหาวิทยาลัยให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันโดยมีความสัมพันธ์ในแนวราบ และผลของการดำเนินงานนี้ยังสามารถนำมาเป็นต้นแบบในการวางแผนงานให้แก่ทุกหน่วยงานในมหาวิทยาลัย ทั้งนี้การจัดการความรู้ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลทำให้เกิดแนวคิดและมุมมองใหม่ ได้รับองค์ความรู้ใหม่ๆ ในประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเอง กล้าแสดงความคิดเห็นและมีความเชื่อมั่นในตนเองที่จะนำเสนอความคิดความรู้สึกหรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่ดีแก่ผู้อื่น อีกทั้งทำให้องค์กรเกิดสภาพแวดล้อมที่มีการแสดงความคิดเห็น ซึ่งอาจทำให้เกิดนวัตกรรมใหม่ๆ ขึ้นในอนาคต ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นระหว่างบุคลากรในมหาวิทยาลัยเนื่องจากมีการเปิดใจรับฟังและเคารพความคิดเห็นของอื่นมากขึ้น ก่อให้เกิดความร่วมมือจากเครือข่ายต่างหน่วยงานที่พร้อมจะช่วยเหลือกันในด้านการแลกเปลี่ยน

ความรู้ที่มีซึ่งกันและกัน บุคลากรในมหาวิทยาลัยธนบุรีสามารถใช้เครื่องมือที่ได้จากการจัดการความรู้ไปประยุกต์ใช้การแก้ปัญหากับงานในหน่วยงานของตนเองได้อย่างเหมาะสม

ไพศาล สรรสรวิสุทธิ์ และคณะ (2557) ได้ศึกษา การจัดการความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุทัยธานี โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษามรดกทางวัฒนธรรมและกระบวนการการจัดการความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดาเนินการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ และประชาชนในจังหวัดอุทัยธานี 2) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคของการจัดการความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ และประชาชนในจังหวัดอุทัยธานีและ 3) เพื่อศึกษาแนวทางองค์ความรู้ไปพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี โดยมีมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นพื้นฐานในการพัฒนาจังหวัดอุทัยธานีโดยขั้นตอนของการดำเนินการวิจัยแบ่ง เป็น 2 ระยะ สรุปผลการวิจัย ผลการดำเนินการสำรวจสภาพทั่วไปของการจัดการความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุทัยธานี จากสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา ซึ่งได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และประชาชน ของจังหวัดอุทัยธานี พบว่า สภาพมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุทัยธานีมีความหลากหลาย และสภาพปัญหาและแนวในดำเนินการจัดการความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุทัยธานีพบว่า มีการดำเนินการด้านการส่งเสริมความรู้ มีการดำเนินการด้านการจัดเก็บความรู้ มีการดำเนินการด้านการเผยแพร่ความรู้ มีการดำเนินการด้านการอนุรักษ์ความรู้ และมีการดำเนินการด้านการพัฒนาให้เป็นพื้นฐานให้เกิดความเข้มแข็งอย่างหลากหลาย

สามารถ เที่ยงพูนวงศ์ (2557) ได้ศึกษา การจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนกรณีศึกษา: วัดใหญ่อินทาราม จังหวัดชลบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดใหญ่อินทาราม 2) เพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดใหญ่อินทาราม การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งมีการศึกษาจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมบริเวณชุมชนวัดใหญ่อินทาราม จำนวน 20 คน วิเคราะห์ด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) แบบหน่วยบริบท (Contextual unit) ผลการวิจัยด้านการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน พบว่า ด้านความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนวัดใหญ่อินทารามมีประวัติความเป็นมาอันเก่าแก่และยาวนานมีศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่าศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ด้านการกำหนดเนื้อหาของความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมส่วนใหญ่เกี่ยวข้องประเพณีที่สำคัญต่างๆ ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ด้านการจัดทำสารบัญและหรือเก็บรวบรวมข้อมูลความศิลปวัฒนธรรมมีการจัดเก็บรวบรวมความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมเป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจน สะดวกและง่ายในการใช้งาน มีการสร้างความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมสามารถเข้าใจง่ายโดยผ่านการจัดกิจกรรมประเพณีที่ชุมชนวัดใหญ่อินทาราม จัดเป็นประจำทุกปี และสถาปัตยกรรมต่างๆ ด้านการจัดเก็บความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมและกระจายความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษาในท้องถิ่นกระจายความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม มีการเผยแพร่ผ่านทางสายงานทีวีท้องถิ่นและสื่อวิทยุกรม

ประชาสัมพันธ์การแจกหนังสือดังกล่าวให้กับผู้ที่เข้ามาทำบุญที่วัดและในงานสำคัญต่างๆ หรือกลุ่มผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมวัดด้านการแลกเปลี่ยนความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม/ เวทีสำหรับแลกเปลี่ยนความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในเชิงวัฒนธรรมในปัจจุบันจะอยู่กลุ่มคนในท้องถิ่นนักศึกษาและประชาชนมาศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังและเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ เท่านั้น ด้านการกระตุ้นความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมและการสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้มีการกระตุ้นความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมและการสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ค่อนข้างน้อยและได้รับความร่วมมือจากชุมชนเพียงส่วนน้อยจึงทำให้ชุมชนส่วนใหญ่และเยาวชนยังไม่ตื่นตัวในเรื่องนี้

2. งานวิจัยด้านการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

วันทนา กลิ่นงาม และคณะ (2555) ได้ศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ จังหวัดเพชรบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบสภาพปัญหา ความต้องการ และการเตรียมตัวเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2552 กับปี พ.ศ. 2530 2) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยใช้ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) การวิจัยมี 2 ขั้นต่อเนื่องกัน ขั้นที่ 1 การวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุจังหวัดเพชรบุรี ขนาดตัวอย่าง 635 คน สุ่มตัวอย่างแบบหลายชั้น วิเคราะห์โดยใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าไคสแควร์ ขั้นที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ตำบลโพไร่หวาน และเทศบาลตำบลหัวสะพาน อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี เก็บข้อมูลโดยการสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์เชิงลึกตัวแทน “บวร” รวม 49 คน ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่าผู้สูงอายุยังประสบปัญหาต่างๆ อยู่มาก ทั้งร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม เศรษฐกิจ และที่อยู่อาศัย ทั้งนี้ผู้สูงอายุ ปี พ.ศ. 2552 มีปัญหาด้านอาการทางกายมากกว่าผู้สูงอายุปี พ.ศ. 2530 ส่วนปัญหาด้านการปรับตัวและความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ด้านที่อยู่อาศัย และด้านเศรษฐกิจน้อยกว่าผู้สูงอายุปี พ.ศ. 2530 ผลการศึกษาความต้องการและเป้าหมายชีวิต พบว่า ผู้สูงอายุต้องการที่จะหาทางแก้ไขปัญหาพื้นฐานเหล่านั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้บางส่วนได้กลายเป็นเป้าหมายชีวิต และการเตรียมตัวเข้าสู่วัยผู้สูงอายุไปในตัว โดยผู้สูงอายุปี พ.ศ. 2552 มีความต้องการด้านต่างๆ ตลอดจนมีการเตรียมตัวด้านที่อยู่อาศัย สุขภาพ จิตใจ และเศรษฐกิจมากกว่าผู้สูงอายุปี พ.ศ 2530 และผลการศึกษาเชิงคุณภาพขั้นที่สองได้แนวทางการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ โดยการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน ตามกรอบมาตรฐานการสงเคราะห์ผู้สูงอายุของกรมส่งเสริม การปกครองส่วนท้องถิ่น 6 มาตรฐาน ผลการเข้าร่วมจัดกิจกรรมในทั้งสองพื้นที่ คือ การจัดทำฐานข้อมูลผู้สูงอายุ กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพกายและจิตใจ และกิจกรรมส่งเสริมความกตัญญู พบว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความพึงพอใจในระดับมากถึงมากที่สุด ข้อเสนอแนะในการวิจัยคือควรมีการจัดกิจกรรมตามความต้องการของผู้สูงอายุ

ขวัญดิน สิงห์คำ (2556) ได้ศึกษา บูรณาการ วัด บ้าน โรงเรียน ศาสตร์และศิลป์แห่งการพัฒนาชุมชน การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาแบบบูรณาการที่เริ่มต้นที่ครอบครัว ชุมชน วัด และโรงเรียน ของโรงเรียนสัมมาสิกขาศีรษะอโศกและโรงเรียนสัมมาอาชีวสิกขาศีรษะอโศก ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีลักษณะการจัดการศึกษาแบบบรูณาการ บ้าน วัด โรงเรียน ที่มีส่วน

ช่วยส่งเสริมให้การบูรณาการการศึกษาสมบรูณ์ยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัยศึกษาหลักการแนวคิดทางพระพุทธศาสนา หลักการบูรณาการการศึกษา และหลักการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงเพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน ของโรงเรียนสัมมาสิกขาศีรษะอโศก ซึ่งใช้การบูรณาการ บ้าน วัด โรงเรียน โดยศึกษาวิธีการจัดการเรียนการสอน ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษา ตลอดจนปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนสัมมาสิกขาศีรษะอโศก ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลของการศึกษาพบว่า การจัดการศึกษาของโรงเรียนสัมมาสิกขาศีรษะอโศก เน้นการพัฒนาด้านคุณธรรมผ่านการเรียนรู้ร่วมกันของ วัด บ้าน โรงเรียน จากการทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันและกิจกรรมทางด้าน จริยธรรม คุณธรรม และวัฒนธรรมประจำปีของชาวอโศก นักเรียนที่ผ่านการศึกษาตามรูปแบบของชาวอโศกจะได้รับการฝึกหัด และพัฒนาด้านศีลธรรม คุณธรรมและงานวิชาชีพที่เป็นงานไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น เพื่อให้สามารถเลี้ยงตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ผู้ปกครองนักเรียนและบุคลากรทางการศึกษาพึงพอใจในการจัดการศึกษาเพราะเป็นการจัดการศึกษาที่มีการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติจากตัวอย่างจริงไม่ใช่การทดลอง สร้างและพัฒนาผู้เรียนให้มีความเห็นที่ถูกตรง (สัมมาทิฐิ) ในเรื่องต่างๆ ของชีวิตตามแนวทางของพระพุทธศาสนา โดยมี สมณะ สิกขมาตุ คุรุ และชาวชุมชน เป็นต้นแบบที่ดีในการทำงานฟรี ตั้งใจและเต็มใจในการทำงาน พร้อมทั้งเป็นแบบอย่างในการทำงานอย่างเสียสละแต่จากการศึกษายังพบอีกว่าสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษา คือ ขาดแคลน บุคลากรทางการศึกษาที่จะมาทำหน้าที่รับการดูแลนักเรียนอย่างใกล้ชิดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลาและมีกิจกรรมมากทำให้การเรียนด้านวิชาการมีเวลาเรียนน้อยลง

ดำรงศักดิ์ มีสุนทร (2556) ได้ศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน กรณีศึกษา วัดนามสมมุติกับชุมชนนามสมมุติ จังหวัดกาญจนบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน 2) เพื่อศึกษาเงือนไขความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนในด้านการพัฒนาชุมชน 3) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและแนวทางในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุนชน การศึกษางานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จากพระสงฆ์ 4 รูป ผู้นำชุมชน 2 คน ข้าราชการ 5 คน ชาวบ้าน 13 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลทีสำคัญ (Key-Informant) และวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนโดยภาพรวมยังถือว่ายังมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ด้วยตัวชุมชนเองเป็นชุมชนชนบทขนาดเล็กที่ยังไม่เข้าถึงต่อวัฒนธรรมเมืองมากนัก ชุมชนจึงมีระบบการพึ่งพาอาศัยกันในรูปแบบเครือญาติค่อนข้างสูง รวมทั้งยังมีปัจจัยอื่นที่เข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนเกิดความสามัคคีต่อกัน เช่น ระบบความเชื่อ ลักษณะนิสัยชุมชน บทบาทของสงฆ์-วัด นโยบายพัฒนาชุมชนของวัดและโรงเรียน ที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน เงื่อนไขความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนในมิติการพัฒนา จากการศึกษาพบว่าพฤติกรรมเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของชาวบ้านที่ยึดถือผ่านลักษณะนิสัยชุมชน ความเชื่อ และการคาดหวัง

ผลประโยชน์ทางสังคม ได้หลอมรวมชุมชนเข้าด้วยกันให้มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ส่งผลให้ทำให้ชุมชนเกิดความร่วมมือได้ง่าย ปัญหาอุปสรรคที่คาดว่าอาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต 2 สาเหตุ ได้แก่ 1) ผลพวงของการพัฒนาชุมชน คาดว่าอนาคตทั้งชุมชนและวัดจะมีการพัฒนาที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น อาจทำให้บริบทและวิถีชีวิตของชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไป เหมือนดั่งที่เคยเกิดขึ้นมาในอดีต ซึ่งอาจจะส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนจำต้องห่างเหินกันมากยิ่งขึ้น 2) บทบาทของพระสงฆ์ จากงานวิจัยมองว่า ถ้าชุมชนและวัดไม่เตรียมแผนการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนอาจประสบกับปัญหาขึ้นซ้ำรอยเดิม แนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตสำหรับวัด จำต้องใช้หลักธรรมาภิบาลขึ้นมาให้อยู่ภายใต้การบริหารจัดการทั้ง 6 องค์ประกอบ อันได้แก่ 1) หลักนิติธรรม 2) หลักคุณธรรม 3) หลักความโปร่งใส 4) หลักการมีส่วนร่วม 5) หลักความรับผิดชอบ และ 6) หลักความคุ้มค่า ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่วัด

สมบูรณ์ ธรรมลังกา (2556) ได้ศึกษา รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดเชียงราย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบททางด้านสังคม การเมือง วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ของชุมชนที่เข้มแข็ง 2) ศึกษาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน 3) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน 4) พัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน และ 5) จัดทำกลยุทธ์การนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยทั้งในเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ โดยในเชิงคุณภาพผู้วิจัยเก็บข้อมูล โดยใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่ม ผู้ทรงคุณวุฒิและปราชญ์ชาวบ้าน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการสรุปและการจำแนกประเภทของข้อมูล ในเชิงปริมาณผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้นำชุมชน จำนวน 400 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยค่าสถิติ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการถดถอยพหุคูณ ผลการวิจัยพบว่าในบริบททางด้านสังคมของชุมชนที่เข้มแข็งในจังหวัดเชียงราย เป็นสังคมแบบเครือญาติ มีโครงสร้างทางสังคมเป็นทั้งแนวราบและแนวตั้ง ทางด้านการเมือง มีการกระจายอำนาจแบ่งการปกครองชุมชนเป็นหมวดหรือคุ้มชุมชนต่างๆ ทางด้านวัฒนธรรมชุมชน มีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และทางด้านเศรษฐกิจ มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นต้นทุนในการผลิต มีการรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่ายผลผลิตเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดเชียงราย มีอาทิเช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านผู้นำชุมชน การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน มีปัจจัยสำคัญคือ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ระบบเครือข่าย ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานได้ใช้ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้มากำหนดรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของ

ชุมชน ส่วนกลยุทธ์การนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ได้แก่ กลยุทธ์การบริหารจัดการชุมชน กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของชุมชน กลยุทธ์การสร้างกระบวนการเรียนรู้ กลยุทธ์การสร้างเครือข่าย และกลยุทธ์สร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด

มานพ นักการเรียน (2557) ได้ศึกษา บทบาทของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 14 ที่มีต่อการแก้ไขปัญหาอบายมุข โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความตระหนักถึงทุกขสัจของสังคมของเจ้าอาวาส เพื่อศึกษาบทบาทของเจ้าอาวาสที่มีต่อการแก้ไขปัญหาอบายมุขเพื่อเปรียบเทียบบทบาทที่มีต่อการแก้ไขปัญหาอบายมุขและเพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาบทบาทของเจ้าอาวาสที่มีต่อการแก้ไขปัญหาอบายมุข การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสม กลุ่มตัวอย่าง คือ เจ้าอาวาส จำนวน 299 รูป พร้อมทั้งได้สัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 16 รูป ด้วยแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง ผลการวิจัยพบว่า เจ้าอาวาสได้ตระหนักถึงพุทธพจน์ในการส่งพระสาวกไปประกาศ พระศาสนาครั้งแรก ระดับมากที่สุด และมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาอบายมุข โดยรวมทั้ง 3 ด้าน และแต่ละด้าน คือด้านการเผยแผ่ธรรมะ ด้านประชาสังคมบวร และด้านการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด อยู่ในระดับเกือบทุกครั้ง ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า เจ้าอาวาสที่มีพรรษาและการศึกษาทางโลกต่างกัน มีบทบาทต่อการแก้ไขปัญหาอบายมุขโดยรวมทั้ง 3 ด้านไม่แตกต่างกัน แต่ที่มีอายุและระยะเวลาการดำรงตำแหน่งต่างกัน มีบทบาทแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เจ้าอาวาสได้พบปัญหา คือ ขาดความร่วมมืออย่างจริงจังจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน จึงควรมีการรณรงค์ส่งเสริมสนับสนุนความร่วมมือกันของชุมชนทั้งจากภาครัฐและเอกชนอย่างจริง ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า เจ้าอาวาสมีความคิดเห็นว่า สภาพจิตใจของบุคคลที่ขาดการฝึกฝนให้รู้จักระงับยับยั้ง เป็นเหตุให้ถูกชักจูงให้เข้าไปเกี่ยวกับอบายมุขได้ง่าย

สุวิชชา ศรีถาน และปรีดา ไชยา (2559) ได้ศึกษา การค้นหามรดกภูมิปัญญาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหามรดกทางภูมิปัญญาของชุมชนแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนโดยศึกษาจากเอกสารและการเก็บรวบรวมข้อมูลทางภาคสนามจากกลุ่มตัวอย่างอันประกอบด้วย กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการที่พัก ผู้ประกอบการร้านอาหาร ผู้ประกอบการสินค้าที่ระลึก พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้อาวุโสท้องถิ่น รวมทั้งสิ้นจำนวน 30 คน ซึ่งได้มาจากชุมชนหมู่ที่ 4 5 และ 6 ตำบลท่าผา เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลมี 4 ประเภท ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง แบบบันทึกข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และใช้การพรรณนา วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา จากการศึกษาพบว่า มรดกทางภูมิปัญญาของชุมชนแม่แจ่มสำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยวยั่งยืนในหมู่ที่ 4 5 และ 6 ตำบลท่าผา มีดังนี้ 1) บ้านไม้แบบล้านนา 2) การทอผ้าซิ่นตีนจก 3) การทำปิ่นแม่แจ่ม 4) ถั่วเน่าเมอะ 5) ขนมโต้งโย่ง 6) เข้าควบหรือข้าวเกรียบว่าว 7) น้ำปู๋ 8) ขนมวง 9) ขนม

จ๊อก 10) ประเพณีจุลกฐิน 11) พิธีตานก๋วยสลาก 12) พิธีหิงไฟพระเจ้า 13) ประเพณีปี๋ใหม่เมือง และ 14) ภาษาถิ่น

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มุ่งเน้นศึกษาการจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นกระบวนการปรับตัว การเรียนรู้และเป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ที่มีการกระทำอย่างต่อเนื่องและเป็นการเรียนรู้ที่ขึ้นอยู่กับการปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่มีกระบวนต่อเนื่องและมีการปรับตัว ที่เกี่ยวกับการใช้ในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพของคนในชุมชนเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมอย่างสมดุลและพึ่งพาตนเองได้ ทั้งนี้การศึกษาความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาทั้งในรูปแบบที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยการที่จะทำให้ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนภายใต้การจัดการที่เป็นระบบ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นดำรงไว้เป็นมรดกที่มีคุณค่าแก่ลูกหลานต่อไปในอนาคต

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เพื่อศึกษาสภาพการณ์การจัดการความรู้แบบบวรในชุมชนวัดท่ากกแก และศึกษาการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้วิธีการหลายรูปแบบและเป็นวิธีการศึกษาเฉพาะกรณี ดังนี้

1. ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย
2. รูปแบบการวิจัย
3. ประชากรกลุ่มเป้าหมาย
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการประยุกต์ใช้การสำรวจชุมชน (Community survey) เพื่อสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของสังคมในพื้นที่ว่ามีลักษณะอย่างไร และการวิจัยสนามทางมานุษยวิทยา (Anthropology field Work) โดยใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อศึกษาบริบทและสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง และโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Infromant) เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ในชุมชน โดยมีแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้มาจาก 2 ส่วน คือ

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data)

ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และแหล่งข้อมูล ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ที่ทำการศึกษาเพื่อศึกษาบริบทและสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Filed study) โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participated observation) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (Dept interview) และการประชุมกลุ่มสนทนา (focus group)

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data)

โดยการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ รายงานวิจัย วารสาร สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ข้อมูลทางสถิติ เอกสารจากผู้วิจัยอื่นที่ได้ศึกษาไว้ก่อนแล้ว และข้อมูลทางอินเตอร์เน็ต ค้นคว้าวิจัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการจัดการความรู้ เพื่อเป็นข้อมูลเพิ่มเติมสนับสนุนการวิจัยให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น การศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary research) ทำการศึกษาเอกสารทางวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญา แนวคิด และทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ ความรู้ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นรวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน

รูปแบบการวิจัย

เป็นการประยุกต์ใช้การวิจัยสนามทางมานุษยวิทยา (Anthropology field Work) โดยใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นการสำรวจชุมชน (Community survey) การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบบวร ความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน ในการจัดการความรู้ในชุมชน และประยุกต์ใช้แนวคิดการประเมินผลแบบ CIPP โมเดล ที่มุ่งศึกษา สภาวะแวดล้อม ปัจจัยนำเข้าหรือองค์ความรู้ กระบวนการ และเงื่อนไข เพื่อถอดบทเรียนจากการจัดการความรู้ในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อศึกษาและสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของสังคมในพื้นที่ บริบทและสภาพแวดล้อมว่ามีลักษณะอย่างไร และใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Infromant) เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

วิธีดำเนินการรวบรวบและจัดเก็บข้อมูลมุ่งเน้นกระบวนการวิจัยที่มีส่วนร่วมกับชุมชน เพื่อให้มีการดำเนินการศึกษาในรายละเอียดให้เหมาะสมกับพื้นที่แต่ละชุมชนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์

ประชากรกลุ่มเป้าหมาย

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ประชาชน และผู้นำชุมชนในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) คือ ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ ตัวแทนประชาชนในชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้แก่ ผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน เด็กและเยาวชน จำนวน 25 คน และผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ครู เจ้าอาวาส จำนวน 5 คน รวมทั้งหมด 30 คน โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

1.1 แบบสังเกต (Observation) โดยใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อทำการสังเกตเพื่อศึกษาบริบทและสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง เช่น ลักษณะความชีวิตความเป็นอยู่ บริบทและสภาพแวดล้อมของชุมชน เป็นต้น รวบรวมข้อมูลโดยการจดบันทึกตามประเด็นที่กำหนดไว้และถ่ายภาพ ใช้แนวทางศึกษาแบบองค์ภาพรวม สังเกตทุกแง่ทุกมุม ศึกษาในกิจกรรมทุกด้านของการจัดการความรู้ในชุมชนที่เกิดขึ้น ความสัมพันธ์ภายในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน โดยถือว่าพฤติกรรมทุกด้านของชุมชนมีความสำคัญ ในการที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในการจัดการความรู้โดยทั่วไปได้

1.2 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับประชาชน และผู้นำชุมชน โดยการสร้างความเป็นกันเองกับผู้รับการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ และขออนุญาตบันทึกเสียงการสัมภาษณ์เพื่อรักษาเวลาในการบันทึกข้อมูล หากผู้วิจัยต้องการข้อมูลเพิ่มเติมก็สามารถสัมภาษณ์ในประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการได้ เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.3 แบบบันทึกข้อมูล (Record form) เพื่อบันทึกข้อความ เหตุการณ์ที่พบเจอ ไว้เป็นหลักฐาน และข้อความ เพื่อให้รู้ลักษณะของชุมชนในด้านต่างๆ และกิจกรรมทุกด้านของการจัดการความรู้ในชุมชนที่เกิดขึ้น ความสัมพันธ์ภายในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน

2. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางสร้างแบบสัมภาษณ์ โดยมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือตามลำดับดังนี้ คือ

2.1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกรอบแนวคิดที่จะศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.2 สร้างแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ แล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องของคำถามกับวัตถุประสงค์ (consistency) แล้วปรับปรุงตามคำแนะนำ

2.3 ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์เพื่อให้มีความครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้นก่อนนำไปใช้จริง แล้วนำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขแล้วไปดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เริ่มจากการเข้าสู่สนามและการกำหนดบทบาทผู้วิจัย (Entry to the field & Establishing the role) โดยกำหนดบทบาทของผู้วิจัยเป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น เป็นผู้ที่มีส่วนในกิจกรรมการจัดการความรู้ในชุมชน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล (Collecting Data) เพื่อศึกษาสถานการณ์ และถอดบทเรียนเกี่ยวกับการจัดการความรู้ในชุมชน ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและข้อเท็จจริงโดยการสังเกตและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้หลักการรักษาสิทธิของผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ ด้วยการป้องกันสิ่งที่คาดว่าจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ให้ข้อมูล โดยให้เกียรติและสร้างความไว้วางใจ และขอความร่วมมือให้การดำเนินการสัมภาษณ์ให้เป็นไปด้วยความเต็มใจของผู้ให้ข้อมูล พร้อมทั้งตระหนักและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติเป็นจรรยาบรรณในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) มาตรวจสอบความถูกต้องโดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้าชิงคุณภาพ (Triangulation) โดยใช้การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) คือ การตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้รับมานั้นถูกต้องจาก 3 แหล่ง คือ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล และการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) คือ การใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆกัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกัน พร้อมกันนั้นก็ได้ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย จากนั้นนำองค์ความรู้มาถอดบทเรียนเกี่ยวกับการจัดการความรู้ในชุมชนโดยการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytical induction) การตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากสิ่งที่เป็นรูปธรรม ปรากฏการณ์ และใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis)

บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในครั้งนี้ได้รวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ประชาชนในชุมชนวัดท่ากกแก และผู้นำชุมชน จำนวน 30 คน ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
2. สภาพทั่วไปและประวัติของชุมชนบ้านท่ากกแก
3. การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. ตัวแทนประชาชนในชุมชนวัดท่ากกแก จำนวน 25 คน
2. ผู้นำชุมชนท้องถิ่นในชุมชนวัดท่ากกแก จำนวน 5 คน

สภาพทั่วไปและประวัติชุมชนบ้านท่ากกแก

ประวัติเมืองหล่มสัก

เมืองหล่มสัก ชนพื้นเมืองที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรม เชื้อชาติและ ภาษาที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ 2 อำเภอ ประกอบด้วยอำเภอหล่มเก่าและอำเภอหล่มสัก กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้สันนิษฐานว่าเป็นพวกลาวพุงดำ (นิยมสักลายตั้งแต่ขาท่อนบนขึ้นไปถึงเอว) สืบเชื้อสายมาจาก(ล้านช้าง)หลวงพระบาง(เวียงจันทร์) ทั้งนี้สำเนียงภาษาคล้ายกัน จึงน่าสันนิษฐานว่าชนกลุ่มนี้เข้ามาแต่เมื่อไรและเข้ามาทางไหน ตามคำบอกเล่าและพิจารณาตามหลักฐานในท้องถิ่น น่าจะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแถบนี้ตั้งแต่สมัยโบราณ อาจจะก่อนสมัยสุโขทัยก็เป็นได้ เพราะในสมัยสุโขทัยยังปรากฏชื่อเสียง เมืองลุ่มหรือเมืองหล่ม อยู่ในท้องที่จังหวัดเพชรบูรณ์ตอนเหนือน่าจะเป็นเมืองหล่มเก่า ปัจจุบันในบ้านเมืองบริเวณนี้มีซากวัดวาอารามกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป แต่ปรักหักพังยากแก่การจะพิสูจน์ได้ ในสมัยพระเจ้าพีล่อโก๊ะแห่งน่านเจ้า ได้ส่งขุนลอโอรสมาสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นมาใหม่ เรียกว่าเมืองเซา (หลวงพระบาง) ผู้คนจากหลวงพระบางอาจจะเคลื่อนย้ายตามลำน้ำโขงลงมา บางพวกอาจจะเข้าไปในทางน้ำปาดแสนตอ ท่าสัก เข้าสู่นครไทย และบางพวกเข้ามาทางจังหวัดเลยและเข้ามาทางเมืองแก่นท้าว ด่านซ้าย เข้าสู่หล่มเก่า หล่มสัก พบดินแดนอุดมสมบูรณ์จึงปักหลักตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มเป็นก้อน อยู่ทางตอนเหนือของลุ่มน้ำป่าสักและสาขา ชนกลุ่มนี้มีความรักความสามัคคีกันเป็นอันดี รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้ โดยเฉพาะภาษาพูด การแต่งกายและความเชื่อ

ต่างๆ ในหมู่บ้านใหญ่ๆ จะมีศาลเจ้าพ่อ มีนางเทียม เสื้อเมืองทรงเมือง ตำแหน่งเจ้าพ่อต่างๆ นั้น จะมีเจ้าพ่อใหญ่ เจ้าพ่อทหาร อุปฮาด เมืองกลาง หลวงศรี ศรีหวงษ์ ลูกสมุนเลี้ยงช้างเลี้ยงม้า มีเครื่องศาตราวุธ เช่น หอก ดาบ ของ้าว และฉัตร ชาวบ้านจะเคารพนับถือมากในเดือนหกของทุกปีจะมีการทำบุญเลี้ยงบ้านตามศาลเจ้าพ่อต่าง ๆ จากชื่อของเจ้าพ่อต่างๆ อาจจะพิจารณาและเทียบดูได้ว่าน่าจะเป็นตำแหน่งทางการปกครองในสมัยโบราณของชนพื้นเมืองหล่มสัก

สาเหตุของชนพื้นเมืองหล่มสักซึ่งมักจะรวมกันเป็นกลุ่มไม่ค่อยจะแพร่กระจายไปที่ใด ส่วนมากจะขยายออกไปเป็นบริเวณแคบในท้องถิ่น ทั้งนี้เป็นเพราะ

1. ทางเดินลำบากมีแต่เทือกเขาล้อมรอบ และเป็นชัยภูมิป้องกันข้าศึกรุกรานตามธรรมชาติ
2. เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ จึงไม่อยากอพยพไปอยู่ที่อื่น
3. ทางตอนใต้ลงมาอาจจะเป็นดินแดนที่ขอมปกครองในเขตเมืองศรีเทพ

เมืองลุ่มนี้มาปรากฏมีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ เพราะเกิดมีกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทร์ส่งเจ้าราชวงศ์คุมกองทัพส่วนหนึ่งมายึดเมืองลุ่ม อุปฮาดเจ้าเมืองลุ่มมีกำลังน้อย จึงต้องยอมสวามิภักดิ์ต่อเจ้าราชวงศ์ เมื่อกองทัพพระยาอภัยภูธรกับพระยาพิชัยมาถึงเมืองลุ่ม นายคงชาวพื้นเมืองลุ่มได้อาสานำทัพพระยาอภัยภูธรติดตามทัพกบฏไปทันกันที่เมืองหนองบัวลำภู เขตจังหวัดอุดรธานี ทัพไทยจับเจ้าเมืองหรืออุปฮาดเมืองลุ่มได้แล้วสำเร็จโทษ ตำแหน่งอุปฮาดจึงว่างลง ทางราชการพิจารณาความชอบของนายคง เห็นว่าควรบำเหน็จรางวัลด้วยตำแหน่ง อุปฮาด และบรรดาศักดิ์ให้สูงขึ้น ดังนั้น นายคงจึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ว่า “พระสุริยะวงศาชนะสงครามรามภักดีวิริยะ กรมพาหะ” จากนั้นท่านได้เดินทางกลับจากกรุงเทพฯ มายังเมืองลุ่มหรือเมืองหล่ม ได้ผ่านบ้านท่ากกโพธิ์ซึ่งอยู่ใต้เมืองลุ่มเดิม (หล่มเก่า) ลงมา เห็นว่าดินแดนแห่งนี้อุดมสมบูรณ์เป็นชัยภูมิอันเหมาะที่จะเป็นเมืองได้จึงย้ายเมืองหล่มมาตั้งขึ้นใหม่ที่บ้านท่ากกโพธิ์ ซึ่งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำป่าสัก จึงให้ชื่อว่า เมืองหล่มศักดิ์ ราว พ.ศ. 2440 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองหล่มสักได้รับยกฐานะขึ้นเป็น จังหวัดหล่มสัก ส่วนอำเภอในเมืองให้ชื่อว่า หล่มเก่า มาจนถึงทุกวันนี้ ต่อมาเมืองถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 เกิดวกฤตการข้าวยากหมากแพงขึ้น จังหวัดหล่มสักจึงถูกลดฐานะลงมาเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเพชรบูรณ์มาจนถึงทุกวันนี้

ประวัติชุมชนบ้านท่ากกแก

ชุมชนบ้านท่ากกแก แต่เดิมเรียกว่า “บ้านท่าขัวแก” สันนิษฐานว่า เริ่มก่อตั้งเป็นชุมชนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2323 สมัยกรุงธนบุรี พร้อมกับการก่อตั้งหมู่บ้านท่ากกโพธิ์และวัดโพธิ์ศรีสองคร (วัดโพธิ์ท่าสองคอน) ประชาชนส่วนมาก คือ ชาวบ้านท่ากกโพธิ์ที่ขยับขยายที่ทำกิน ในการทำนาและปลูกอ้อย บริเวณที่เชื่อมต่อหมู่บ้านท่ากกโพธิ์จึงเรียกว่า บ้านน้ำอ้อย คนเฒ่าคนแก่เล่าว่าบริเวณโรงเรียนบ้านท่ากกแกและใกล้เคียงเป็นป่าช้าเก่าตั้งแต่สมัยใดไม่มีใครทราบเพราะตั้งแต่มีหมู่บ้านมาไม่มีการฝังหรือเผาศพในบริเวณนั้นหากแต่มีการขุดพบซากกระดูก หม้อไห มีดพร้าและเครื่องราง แต่ยังไม่

สามารถระบุได้ว่าเป็นของมนุษย์ในยุคสมัยใดที่อยู่อาศัยมาก่อน สาเหตุที่เรียกว่าบ้านท่าขัวแก คือ การสันจรไปมาทางเรือจะมีจุดสังเกต คือ ต้นสะแกใหญ่เป็นจุดแวะจอดเรือและต้นสะแกใหญ่ได้ล้มขวางลำน้ำทำให้ชาวบ้านใช้ข้ามไปมาหากันทั้งสองฝั่งจึงเรียกกันว่า “ขัวแก” ซึ่งคำว่า ขัว หมายถึง สะพาน ภายหลังทางการจึงเปลี่ยนชื่อให้เป็นบ้านท่ากกแก เพื่อที่คล้องกันกันบ้านท่ากกโพธิ์ ประชาชนมีความผสมผสานกันระหว่างไทหล่มเดิม หรือคนเมืองหล่มเก่า และไทเวียงจันทร์ที่อพยพขึ้นมาจากสระบุรีในระหว่างการรวมผู้คนในการก่อตั้งเมืองหล่มสักใหม่ และยังมีชาวบ้านโสก บ้านนาหลวง เข้ามาอยู่อาศัย ดังนั้นสำเนียงภาษาของชาวบ้านท่ากกแกจึงมีความผสมผสานและแตกต่างกัน ชาวบ้านท่ากกแก และชาวอำเภอหล่มสักสืบเชื้อสายมาจากชาวล้านช้าง ดั้งเดิมในราชอาณาจักรลาวหลวงพระบางและเวียงจันทร์ในอดีต ดั้งนั้นความเชื่อและค่านิยมด้านวัฒนธรรมประเพณีจึงได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านช้าง คือ หลักฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ การทำต้นผึ้งหรือปราสาทผึ้ง เป็นประเพณีนิยมอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับ หลักฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ นั้นเอง สภาพบ้านเรือน ส่วนใหญ่แล้วสภาพบ้านเรือนจะมีลักษณะแบบ ครึ่งตึกครึ่งไม้ และยกใต้ถุนสูง (ภาพที่ 4-1)

ภาพที่ 4-1 สภาพบ้านเรือนชุมชนบ้านท่ากกแก

ประวัติวัดท่ากกแก

วัดท่ากกแก มีหลักฐานที่บ่งชี้ว่า สร้างมาร่วมสมัยกับวัดโพธิ์ศรีสองครสิมโบราณที่มีขนาดเล็กและพระประธานเก่าแก่แต่ถูกกิ่งต้นโพธิ์หักลงมาทับพังเสียหาย ชาวบ้านได้รื้อเอาอิฐเก่านำไปก่อเป็นธาตุน้อยสององค์แล้วจึงได้ว่าจ้างช่างจากเมืองน่านมาก่อสร้างสิมขึ้นมาใหม่ครอบสิมเดิมซึ่งก่อสร้างจนแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ.2478 โดยชาวบ้านจะช่วยกันนำดินจากคลองกากะเลา (ฮ่องกุดกุ้ง) นำมาปั้นอิฐยังปรากฏชื่อวังอิฐมาจนถึงทุกวันนี้ และนำปูนจากบ้านห้วยปูนนำมาก่อฉาบเป็นทรวดทรงมีเอวชันแบบสิมล้านช้างเวียงจันทร์ทั่วๆ ไป และประดับตกแต่งช่อฟ้า (โหง้ว) ใบระกาแกะสลักด้วยไม้เป็นศิลปะล้านนา มีคันทวยไม้สลักเป็นรูปต่างๆ ลวดลายปูนปั้นที่บริเวณฐานพระ เหนือบานหน้าต่างลายเครือเถาว์หน้าราหู ครุฑ ลิงเกาะเกี่ยว ที่โดดเด่นคือ ลายปูนปั้นรูปพญานาคเกี้ยวหกตัวที่บริเวณ

เหนือซุ้มประตู ช่างได้ก่อพระประธานองค์ใหญ่หนึ่งองค์และองค์เล็กอีกสององค์ด้วยอิฐและปูนมีลักษณะสวยงามแบบอย่างศิลปะเมืองน่าน (ล้านนาผสมลาวและไทลื้อ) ชาวบ้านเรียกกันว่า พระเจ้าใหญ่ ภายหลังเมื่อประมาณปี พ.ศ.2535 ได้รับการถวายนามจากพระราชพัชราภรณ์เจ้าคณะจังหวัดเพชรบูรณ์ในสมัยนั้นว่า พระสุวรรณนันทมุนี ซึ่งมีความศักสิทธิ์เป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้าน มีเรื่องเล่าว่าปรากฏมีปาฏิหาริย์แก้วเสด็จอยู่เป็นประจำเมื่อถึงวันพระใหญ่เป็นแสงพุ่งออกจากสิมเก่าลอยออกไปทางทิศตะวันออกสำหรับธาตุน้อยสององค์ได้ถูกรื้อถอนออกไปเพื่อก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่เมื่อปี พ.ศ.2536 (ภาพที่ 4-2)

ภาพที่ 4-2 ประวัติวัดท่ากกแก

วัดท่ากกแกเป็นศูนย์รวมชุมชน ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีต่างๆที่โดดเด่นได้แก่ ประเพณีแห่ต้นประสาทผึ้ง ไหลเรือไฟในทุกเดือนสิบเอ็ดของทุกปี ประเพณีบุญพระเวส ประเพณียกธุงก่อพระทรายบุญปีใหม่สงกรานต์ และประเพณีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและในหลักฮีตสิบสองครองสิบสี่

ในด้านวิถีของการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพนั้น จากการการสัมภาษณ์ พบว่า ผู้คนในชุมชนในอดีตมีวิถีชีวิตที่มีความเรียบง่าย มีวิถีการเกษตรแบบพออยู่พอกิน นอกจากจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ชุมชนยังมีวิถีการหาอยู่หากินที่ผูกพันกับธรรมชาติ เช่น หาของป่า ได้แก่ หาหน่อไม้ เห็ด ไข่มด เก็บผักพื้นบ้านตามเรือกสวนไร่นา และทุกๆ ครอบครัวจะทำหน่อไม้ดอง หน่อไม้อัดถุง ไว้รับประทานแทบทุกครอบครัว รายได้หลักของครัวเรือนจะเป็นรายได้จากการประกอบอาชีพ ได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม เป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ในชุมชนมีรายได้จากการขายผลผลิตจากการปลูกพืช เช่น ข้าวโพด ข้าว ไร่ยาสูบ ส่วนการเลี้ยงสัตว์นั้นมีเป็นส่วนน้อยที่จะเลี้ยงไว้ขาย เช่น วัว ควาย ส่วนเลี้ยงในครัวเรือนไว้รับประทานและขายเป็นรายได้ เช่น เป็ด ไก่ ปลา และ อาชีพ

รับจ้างทั่วไป เป็นรายได้จากการรับจ้างในชุมชน ได้แก่ รับจ้างในการเกษตร อาทิเช่น ดำนา เกี่ยวข้าว หักข้าวโพด เป็นต้น

สรุปผลการศึกษาสภาพการณ์และบริบทการจัดการความรู้ในชุมชนวัดท่ากกแก พบว่า สภาวะแวดล้อมและบริบทชุมชนของชุมชนบ้านท่ากกแก แต่เดิมเรียกว่า บ้านท่าขัวแก สันนิษฐานว่าเริ่มก่อตั้งเป็นชุมชนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2323 พร้อมกับการก่อตั้งหมู่บ้านท่ากกโพธิ์และวัดโพธิ์ศรีสองคร (บ้านโพธิ์ท่าสองคอน) ประชาชนส่วนมาก คือ ชาวบ้านท่ากกโพธิ์ที่ขยับขยายที่ทำกิน ในการทำนาและปลูกอ้อย บริเวณที่เชื่อมต่อหมู่บ้านท่ากกโพธิ์จึงเรียกว่าบ้านน้ำอ้อย สาเหตุที่เรียกว่าบ้านท่าขัวแก คือ การสันจรไปมาทางเรือจะมีจุดสังเกต คือ ต้นสะแกใหญ่เป็นจุดแวะจอดเรือและต้นสะแกใหญ่ได้ล้มขวางลำน้ำทำให้ชาวบ้านใช้ข้ามไปมาหากันทั้งสองฝั่งจึงเรียกกันว่า “ขัวแก” ขัว หมายถึงสะพาน ภายหลังทางการจึงเปลี่ยนชื่อให้เป็นบ้านท่ากกแก เพื่อที่คล้องกันกันบ้านท่ากกโพธิ์ ประชาชนมีความผสมผสานกันระหว่างไทหล่มเดิมหรือคนเมืองหล่มเก่า และไทเวียงจันทร์ที่อพยพขึ้นมาจากสระบุรีในระหว่างการรวมผู้คนในการก่อตั้งเมืองหล่มสักใหม่ และยังมีชาวบ้านโสก บ้านนาหลวง เข้ามาอยู่อาศัย ดังนั้นสำเนียงภาษาของชาวบ้านท่ากกแกจึงมีความผสมผสานและแตกต่างกัน ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนกำลังจะเลือนหายไปตามกาลเวลา ทำให้ผู้นำชุมชนโดยการนำของเจ้าอาวาสวัดกกแก ผู้ใหญ่บ้าน และประชาชนในชุมชนได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงได้ร่วมมือกันในการเก็บรวบรวมข้อมูล และถ่ายทอดข้อมูลให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ เพื่อเป็นการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ ผ่านกิจกรรมของชุมชน ฮีตสิบสองคองสิบสี่ บริบทและสภาพแวดล้อมของชุมที่เป็นชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งพาอาศัยกันแบบเครือญาติ มีความสามัคคีกัน จึงเป็นส่วนสำคัญในการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ประสบผลสำเร็จ

การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก

ผลการศึกษาการจัดการความรู้สู่ชุมชนเข้มแข็งระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ในชุมชนวัดท่ากกแก พบว่า กระบวนการจัดการความรู้มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแก
2. กระบวนการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งของชุมชนวัดท่ากกแก
3. เงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก

1. องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแก

วัดท่ากกแกเป็นศูนย์รวมชุมชน ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่โดดเด่นได้แก่ ประเพณีแห่ต้นประสาทผึ้ง ไหลเรือไฟในทุกเดือนสิบเอ็ดของทุกปี ประเพณีบุญพระเวส ประเพณียก

ธงก่อพระทรายแห่ดอกไม้สรงน้ำพระเจ้าใหญ่บุญปีใหม่สงกรานต์ และประเพณีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและในหลักฮีตสิบสองครองสิบสี่ โดยเชื่อว่าวัฒนธรรมประเพณีเหล่านี้ ได้สืบทอดมาจากวัฒนธรรมล้านช้าง-เวียงจันทน์ แต่มีความแตกต่างและมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง

1. ภาษาและอักษรไทหล่ม

ภาพที่ 4-3 ป้ายข้อมูลภาษาและตัวอักษรไทหล่ม

ภาษาไทหล่ม

ไทหล่ม หรือ คนเมืองหล่ม คือ ผู้คนในวัฒนธรรมล้านช้าง ที่มีสำเนียงภาษาคล้ายกันกับผู้คนในบริเวณตอนกลาง และตอนบนของประเทศลาวอันได้แก่ สำเนียงเวียงจันทร์ และสำเนียงหลวงพระบาง ด้วยเหตุผลคนหล่มสักเป็นบ้านเมืองที่มีความเป็นมายาวนาน จึงทำให้เกิดภาษาสำเนียงเป็นของตนเองโดยเฉพาะ ซึ่งอาจไม่ปรากฏมีในถิ่นอื่นเมืองหล่มสักปรากฏหลักฐานในหนังสือ ใบลานอักษรธรรม เรื่องการบอกอักขระตัวหนักเบาที่ถูกเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์พระราชหลวงพระบาง ซึ่งกล่าวถึงเมืองหล่มสักว่า เมืองหล่มสักอัคคบุรีตั้งแต่ พ.ศ 2158 ซึ่งหมายถึงเมืองหล่มสักที่ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำพุง คือ อำเภอหล่มเก่าในปัจจุบัน ก่อนที่จะย้ายมาตั้งเมืองใหม่ ที่บริเวณบ้านท่ากกโพธิ์เมื่อราวสมัยรัชกาลที่สามทำให้เกิดเมืองหล่มสัก (ใหม่) จนมาถึงปัจจุบันสำหรับภาษาอักษรที่ใช่เขียนจารึกและเขียนสำหรับสื่อสารโดยทั่วไปในอดีตเมืองหล่มสัก ได้แก่ อักษรลาวโบรานที่เคยใช้ทั่วไปในราชอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภทด้วยกัน คือ อักษรธรรม และ อักษรไท (ตัวไท หรือ ไทน้อย) ซึ่งไทหล่มในอดีตมีค่านิยมว่าเมื่อผู้ใดได้บวชจำพรรษาครบ 1 เดือน จะต้องจารหนังสือใบลานอักษรธรรม หรือ ไทน้อย ให้ได้จำนวน 1 ผูก เพื่อถวายไว้ในพระศาสนาเพื่อเป็นการสืบทอดคำสอน

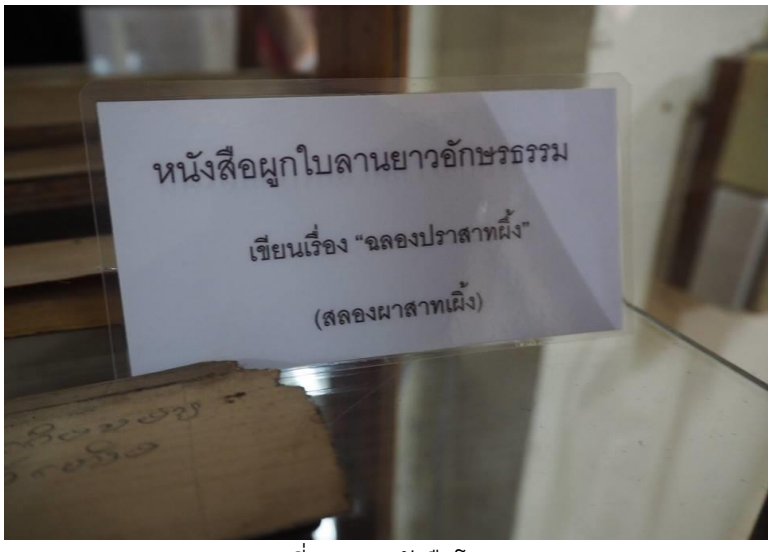

ภาพที่ 4-4 หนังสือโบราณ

ภาษาหล่ม เป็นภาษาพูดภาษาซึ่งเป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายที่สามารถสื่อความหมายให้คนในกลุ่มหรือคนในชาติเข้าใจกันได้มันอาจจะรวมถึงการกระทำในไทยมีสัญญาใดใดที่ทำให้คนในกลุ่มหรือต่างกลุ่มสามารถเข้าใจกันได้ภาษาของชาวเมืองหล่มสักมันมีสำเนียงแตกต่างไปจากภาษาอีสานคิดถึงว่าเป็นภาษาในกลุ่มภาษาลาวเหมือนกันแต่ภาษาหล่มนั้นมีสำเนียงเดียวกันกับภาษาของชาวเมืองเลย เมืองนครไทย หากกลุ่มคนเหล่านี้มีประวัติการอพยพเคลื่อนย้ายจากบ้านเมืองอาณาจักรล้านช้างซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง หรือเมืองเชียงดง เชียงทอง เช่นเดียวกัน โดยภาษาหล่มได้อยู่ส่วนมากถึงแม้คนบางกลุ่มอาจพูดไม่เป็นแต่ก็ฟังรู้เรื่องสำเนียงของภาษาหล่มสักนั้นอาจจะจำแนกได้ 2 สำเนียงคือ

1) สำเนียงหลวงพระบาง เป็นสำเนียงที่ผู้คนส่วนมากใช้กันทุกคนที่ใช้สำเนียงนี้ส่วนมากจะเป็นผู้คนในอำเภอหล่มเก่าส่วนในอำเภอหล่มสักนั้นก็คงเป็นผู้คนที่มาจากเมืองหล่มเก่าในคราวที่ย้ายบ้านเมืองมาก่อนนั้นเอง

2) สำเนียงเวียงจันทน์ เป็นสำเนียงที่ผู้คนแถบบ้านติ้วบ้านหวายห้วยไร่ใครพูดสำเนียงนี้เป็นสำเนียงดั้งเดิมของชาวหล่มสักสันนิษฐานว่าคงจะเป็นชาวเวียงจันทน์ที่อพยพมาก่อนหน้ากันสร้างเมืองขึ้นมาใหม่จะสังเกตว่าในบริเวณตำบลต่างๆ ดังที่กล่าวมานั้นจะพบโบราณสถาน เช่น ซากวิหารวัดและเจดีย์เก่าแก่ตามวัดวาอารามต่างๆ เป็นจำนวนมากอย่างไรก็ดีสำเนียงที่กล่าวมานั้นก็ไม่แตกต่างกันมากนักและใช้สื่อสารกันมาจนถึงปัจจุบันและบางส่วนบางหมู่บ้านในอำเภอหล่มเก่าก็มีการผสมผสานทั้งสองสำเนียงเข้าด้วยกันจนเกิดสำเนียงลาวหล่มสักขึ้นมาใหม่

อักษรไทหล่ม

อักษรไทหล่ม เป็น อักษรตัวธรรม คือ อักษรที่มีพัฒนาการมาจากอักษรมอญโบราณและมีพัฒนาการมาพร้อมกันกับอักษรธรรมล้านนาไทหล่มนิยมใช้อักษรธรรมในการเขียนคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง

กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อาทิเช่น พระไตรปิฎก ชาดก บทสวดมนต์ บทเทศนา และคาถาอาคมต่างๆ

ตัวไท หรือ อักษรไทน้อย เป็นอักษรลาวโบรานที่นิยมใช้กันในแถบลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะราชอาณาจักรล้านช้าง ไทหล่มเองในเองในอดีตก็นิยมใช้อักษรไทน้อยในการติดต่อสื่อสารทั่วไปถือเป็นอักษรประจำท้องถิ่นก่อนที่จะมีการเล่าเรียนและใช้ตัวอักษรไทยสยาม เช่นในปัจจุบัน อักษรไทน้อยนิยมใช้เขียนตำราเกี่ยวกับทางโลก อาทิ เช่น หนังสือใบลานยาว ใบลานก้อม(สั้น) เอกสารสมุดข่อย (ปึ้ม) ตำรายาสมุนไพร ตำราโหราศาสตร์ กฎหมายเอกสารราชการ กรมการเมือง นิทานพื้นบ้าน กาพย์ โคลง กลอน วรรณกรรมลุ่มน้ำโข่งต่างๆเช่น เท้าสุริวงศ์ สินไซ นางแตกอ่อน การะเกด จำปาสี่ต้น ท้าวก่ำกาดำ ผาแดงนางไอ่

ภาพที่ 4-5 หนังสือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

ภาษาจารึก

ในสมัยโบราณชาวหล่มสักใช้การจารึกวรรณกรรมต่างๆ ลงบนใบลาน โดยใช้อักษรตัวธรรมมีลักษณะคล้ายกับอักษรตั๋วเมืองของชาวภาคเหนือของไทยจนเกือบจะเป็นชนิดเดียวกัน ชาวหล่มสักรับเอาอักษรธรรมมาใช้ในวัด พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดพระศาสนา จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาตัวธรรม วรรณกรรมที่จารึกส่วนมากก็เป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก ชาดก นิทานหรือตำนาน ตำรายาสมุนไพร โหราศาสตร์ เป็นต้น แต่ในปัจจุบันนี้ที่น่าเป็นห่วงก็คือ คนที่เรียนรู้ภาษาตัวธรรมนั้นมีน้อย และไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรการศึกษาในท้องถิ่น อีกทั้งคัมภีร์ และหนังสือที่จารึกอักษรตัวธรรมนั้นมีน้อยและส่วนมากก็ชำรุดเสียหายมากเพราะขาดการดูแล

2. การแต่งกายของเมืองหล่มสัก

ผู้ชายนุ่งกางเกงขายาวหรือครึ่งแข้งหรือนุ่งโสร่ง มีผ้าขาวม้าคาดพุงหรือพาดไหล่ นิยมสักลายช่วงขาท่อนบนถึงเอวดังคำกล่าวที่ว่า “เพิ่นว่าขาลายแล้วแอวบ่ลายมันบ่ค่อง คันว่าสักนกน้อยงอยแก้มจั่งสี๊งาม” แต่ต่อมาสักเต็มตัวเพราะได้รับอิทธิพลของชาวกุลา ที่เข้ามาปะปนในภายหลัง กล่าวว่าถ้าผู้ชายไม่สักลาย สาวๆ จะไม่ให้อาบน้ำท่าเดียวกัน ส่วนผู้หญิงจะนุ่งผ้าซิ่นทอเองด้วยไหมหรือฝ้ายเรียกว่าซิ่นหมี่ ซิ่นมุก มีสีสันสวยงาม มีหัวซิ่นและตีนซิ่นที่ทอพิเศษและสวยงามเย็บต่อกัน เสื้อสมัยก่อนไม่นิยมส่วนมากใช้ผ้ารัดหน้าอก และห่มผ้าสไบเฉวียงบ่าเวลาที่จะไปร่วมงานบุญประเพณีต่างๆ หรือไปในงานสำคัญ ใส่ต่างหูทั้งสองข้าง ส่วนผู้ชายจะใส่ตุ้มหูข้างเดียว และแต่เดิมนั้นผู้หญิงชาวหล่มจะต้องไว้ผมยาวแล้วเกล้าเป็นมวยไว้ด้ายหลังศีรษะบริเวณท้ายทอย ถ้าเป็นหญิงสูงศักดิ์ก็จะเกล้าให้สูงขึ้นมาหน่อยบริเวณกระหม่อม ส่วนการตัดผมสั้นของผู้หญิงหล่มนั้นสันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลของผู้หญิงชาวกรุงเทพฯ ในสมัยประมาณไม่เกินร้อยปีมานี้ ในปัจจุบันก็ยังคงมีหญิงผู้ถือจารีตการไว้ผมยาวเกล้ามวยตามบรรพบุรุษอยู่พอให้เห็นบ้างเป็นบางส่วน บางครั้งเสื้อผู้หญิงจะเป็นเสื้อแขนยาวปิดกระดุมเม็ดเงินถี่ๆ ตั้งแต่คอลงมา รองเท้าใช้ไม้ไผ่ปล้องสั้นๆ เจาะรูเชือกร้อยหรือมิฉะนั้นจะใช้หนังควายแห้ง ทั้งหญิงและชายเมื่อชราหรือแต่งงานแล้วชอบกินหมาก ในปัจจุบันนี้ชาวเมืองหล่มสักวัยหนุ่มสาวนิยมแต่งกายตามสมัยนิยม แบ่งเป็นช่วง ตามชุดแต่งกายไทยหล่ม ดังนี้

ภาพที่ 4-6 การแต่งกายของเมืองหล่มสัก

(ที่มา : ชมรมอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมไทหล่ม กลุ่มมูลมังวัดท่ากกแก)

ชุดที่ 1 ชุดเจ้านายที่มีฐานันดรศักดิ์ หรือผู้ที่มีฐานะดี

ผู้ชายนุ่งโจงกระเบนไหม ใส่เสื้อไหมคาดด้วยผ้าแพรไหมมีเครื่องประดับเป็นเงิน หรือทองตามฐานันดรศักดิ์มักประดับของร่างกายด้วยของมีค่า ซึ่งการเหน็บโจงกระเบนรับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมเขมร และผู้หญิงนุ่งซิ่นหมี่ไหม ครบสามส่วน มีหัว มีตัว และตีนซิ่น ที่ต่ำจากไหมและสอด

ดิ้นเงินหรือ ดิ้นทองพาดแพรไหมหรือผ้าที่นำเข้าจากต่างประเทศและเครื่องประดับเงินหรือทอง อัญมณีเกล้าผมมวยปักปิ่น

ชุดที่ 2 ชุดบุคคลทั่วไป

ผู้หญิงนุ่งซิ่นหมี่ไหม หรือฝ้ายครบสามส่วน คาดอกด้วยผ้าฝ้ายผ้าพื้น และพาดผ้าเบี่ยงแพร และผู้ชายนิยมนุ่งผ้าเหน็บเดี่ยว พออวดลายสักที่ขา ดังคำพญาโบราณว่า “ ขาบ่ลาย สาวบ่ให้ก่าย ” สักตั้งแต่เข่าถึงพุง เรียกว่าสักขายาว จึงเป็นเหตุให้ไทยสยาม เรียกกลุ่มผู้คนไทหล่มว่า “ ลาวพุงขาว ” ให้แตกต่างจากไทยล้านนาที่เรียกว่า “ ลาวพุงดำ ”

ชุดที่ 3 ชุดบุคคลทั่วไป

ผู้หญิงนุ่งซิ่นหมี่ไหม หรือฝ้ายครบสามส่วน คาดอกด้วยผ้าฝ้ายผ้าพื้น และพาดผ้าเบี่ยงแพร และ ผู้ชายนิยมนุ่งผ้าเหน็บเดี่ยว เพื่ออวดลายสักที่ขา ขาสักลายเพียงครึ่งเดียว “ ขาลายก้อม ” และนิยมสักเน้นเป็นคาถาอาคมตัวอักษรธรรม

ชุดที่ 4 ชุดชาวบ้านทั่วไป อีกแบบหนึ่ง ในชุดทั้งหญิงและชายเริ่มใส่เสื้อ

ผู้ชายใส่เสื้อฝ้าย ย้อมมะเกลือ คราม หรือครั่ง นุ่งผ้าโสร่งตาม่อง ฝ้ายหรือไหมถ้าในโอกาสพิเศษนิยมนุ่งโสร่งไหม ผ้าขาวม้าคาดเอว ไทหล่มบางท้องถิ่นเรียกผ้าขาวม้าว่า “ แพรอีโป้ ” หรือแพรตาม่อง และผู้หญิงนุ่งซิ่นหมี่ไหม หรือฝ้ายครบสามส่วน ใส่เสื้อแขนกระบอก ถ้าในโอกาสพิเศษหรืองานบุญจะนุ่งซิ่นไหม

ชุดที่ 5 ชุดมาวัดผู้เฒ่าไทหล่ม

ผู้หญิงนิยมนุ่งซิ่นหมี่ไหม ใส่เสื้อห้อย เบี่ยงผ้าแพรขาว เสื้อห้อยพัฒนาการมาจากผ้าเคียน อกพบข้อมูลว่า ซิ่นที่มีหัวมีตีน เป็นซิ่นที่ลูกหลานไทหล่ม นุ่งมาตั้งแต่โบราณ ไม่ใช่ใส่แต่ผู้สูงวัย สมัยก่อนเด็กน้อยก็นิยมใส่เพราะแม่ หรือยาย จะมักนิยมเอาผ้าซิ่นที่ทอแล้วเหลือหูก จะเอามาทำซิ่นน้อยให้ลูกหลายใส่

ชุดที่ 6 ชุดมาวัด (คู่ผัวเมีย)

ผู้ชายยุคสมัยต่อมาคนไทหล่มนิยมนุ่งซ่งหัวโหร่ง หรือภาคกลางเอิ้นกางเกงขาก๋วย เสื้อโก่เฮ่ง พาดผ้าขาวม้า ส่วนผู้หญิงใส่เสื้อผ้าลูกไม้ ที่มีขายตามท้องตลาด พาดผ้าเบี่ยง นุ่งซิ่นหมี่ไหม ยังคงใส่ซิ่นแบบดังเดิมอยู่

ชุดที่ 7 เด็กน้อย

1. เด็กน้อยผู้หญิง ใส่ซิ่นหมี่ ไหม หรือฝ้าย ผ้าแพรตุ้มอกเฉวียงบ่า
2. เด็กผู้ชาย ใส่เสื้อฝ้ายย้อมคราม นุ่งผ้าควบ ผ้าขาวม้าคาดเอว
3. เด็กผู้หญิง ใส่ซิ่นหมี่ไหม หรือ ฝ้าย ใส่เสื้ออิ้ง พาดผ้าแพรปกไหล่

ชุดที่ 8 ชุดเจ้าบ่าว เจ้าสาว ไทหล่ม

การแต่งการของเจ้าบ่าวไทหล่ม แต่เดิมผู้ชายนุ่งโสร่งกระเบน ใส่เสื้อไหม คาดด้วยผ่าแพรไหมมีเครื่องประดับเป็นเงินหรือ เป็นทอง ตามฐานันดรศักดิ์ มักประดับของร่างกายด้วยของมีค่า โดย

เจ้าสาวนิยมนุ่งซิ่นหมี่ไหม ครบสามส่วน มีหัว มีตัว และตีนซิ่น ที่ต่ำจากไหม พาดแพรไหมหรือผ้าที่นำเข้าจากต่างประเทศ และเครื่องประดับเงินหรือทอง อัญมณี เกล้าผมมวยปักปิ่น

ชุดที่ 9 ชุดเจ้าบ่าว เจ้าสาว ไทหล่มอีกแบบหนึ่ง

ผู้ชายใส่เสื้อฝ้าย ย้อมมะเกลือ คราม หรือครั่ง นุ่งผ้าโสร่งตาหม่องไหม ถ้าในโอกาสพิเศษจะผ้าขาวม้าคาดแอว และผู้หญิงนุ่งซิ่นหมี่ไหม หรือผ้าครบสามส่วน ใส่เสื้อแขนกระบอก พาดผ้าแพรเบี่ยง ผมเกล้าม้วน

3. อาหารของคนหล่ม

การรับประทานอาหารชาวชาวหล่มนั้น จะนิยมร่วมกันรับประทานเป็นวง โดยมีภาชนะใส่อาหาร คือ ขันโตก หรือที่ชาวหล่มเรียกว่า พาเข้าหย่อง อาหารที่ชาวหล่มสักนิยมรับประทานนั้นส่วนมากคล้ายอาหารของทางภาคอีสานทั่วไปคือส่วนมากจะไม่นิยมอาหารมัน และนิยมทานข้าวเหนียวและอาหารที่มีรสจัดและมีอาหารบางประเภทที่มีลักษณะเหมือนกับอาหารของท้องถิ่นอื่น ๆ แต่เรียกชื่อต่างกัน เช่น ขนมจีน ภาคอีสานเรียกว่า “เข่าปุ้น” แต่คนหล่มเรียก “เข้าหนมเส้น” เหมือนอย่างทางภาคเหนือโดยเฉพาะเข้าหนมเส้นของชาวหล่มนั้นเป็นที่ยอมรับและได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เพราะมีลักษณะพิเศษคือมีเส้นที่เหนียวนุ่ม รับประทานอร่อยถูกใจผู้คนทั่วไปเป็นอย่างมาก หรืออาหารบางอย่างเป็นสูตรเฉพาะของเมืองหล่ม เช่น ลาบ ส่วนใหญ่ทำด้วยเนื้อวัวหรือไก่และหมู นิยมใส่เครื่องเทศมากๆ เช่น ตะไคร้ ใบมะกรูด กระเทียมเจียว ฯลฯ ไส้กรอกหมู คล้ายกับ ไส้อั่ว ของภาคเหนือ ผักกุ่มดอง หมกผักกุ่ม ส้มหมู ส้มปลา ส้มผัก ประเภทแกง ได้แก่ แกงคั่ว แกงใบขี้เหล็ก แกงผักอีฮุม (มะรุม) แกงนางหวาน (บอน) และแกงผักหวานฯลฯ ประเภทต้ม ได้แก่ ต้มส้มผัก ต้มซึ้น ต้มไก่ ประเภทซุป (ยำ) ได้แก่ ซุปหน่อไม้ ซุปใบมะม่วงอ่อน ซุบหมากมี้(ขนุน) ซุปถั่วฝักยาว และซุปหัวทูน ฯลฯ ประเภทซ่า (พร่า) ได้แก่ ซ่าแตง ซ่าซึ้น (เนื้อ)งัว ซึ้นหมู ฯลฯ ประเภทแจ่ว (น้ำพริก) ได้แก่ แจ่วพริกสด (พริกหนุ่ม) แจ่วแมงดา แจ่วกุ้ง แจ่วปลา แจ่วปู ฯลฯ ประเภทหมักได้แก่ ปลาร้า น้ำผักกะทอน ฯ

4. ประเพณีและวัฒนธรรม

ชาวพื้นเมืองหล่มสักนั้นสืบเชื้อสายมาจักรอาณาจักรล้านช้างโดยเฉพาะหลวงพระบางเป็นส่วนมากเฉพาะในเมืองหล่มสักนั้นชนที่เป็นเชื้อสายหลวงพระบางนั้นมีประมาณ 70 เปอร์เซ็นท์ นอกนั้นที่เหลือเป็นชนเชื้อสายเวียงจันทร์อันได้แก่ชาว ตำบลบ้านหวาย ตำบลบ้านติ้ว ตำบลห้วยไร่ ฯลฯ ข้อนี้จะแยกแยะได้โดยสำเนียงการพูดที่จะแตกต่างกันอยู่บ้างเล็กน้อยถ้าใครเป็นคนหล่มแล้วก็จะพอทราบ เมื่อจะพูดถึงประเพณีแล้วก็ต้องพูดถึงจารีต “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” ฮีต ก็คือ จารีต ส่วนคำว่า คอง ก็คือ ข้อวัตรปฏิบัติ ในสมัยโบราณอาณาจักรล้านช้างก็ใช้ฮีตสิบสองนี้เป็นระเบียบการปกครองชาของชาวบ้าน ส่วนคองสิบสี่นั้นเป็นระเบียบหรือข้อวัตรของพระมหากษัตริย์หรือพระสงฆ์ เมื่อทราบแล้วว่าฮีตกับคองนั้นคืออะไร ดังนี้เองทำให้ชาวหล่มสักยังคงมีฮีตหรือจารีตที่นิยมปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ฮีตสิบสอง ก็หมายถึงจารีตสิบสองเดือนนั่นเอง

ฮีตสิบสอง มาจากคำสองคำได้แก่ ฮีต คือคำว่า จารีต ซึ่งหมายถึง ความประพฤติ ธรรมเนียม ประเพณี ความประพฤติที่ดี และ สิบสอง หมายถึง สิบสองเดือน ดังนั้นฮีตสิบสองจึงหมายถึง ประเพณีที่ประชาชนในภาคอีสานปฏิบัติกันมาในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี เป็นการผสมผสานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องผีและพิธีกรรมทางการเกษตร เข้ากับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2552, หน้า 319) ซึ่งหมายถึง ประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมานาน

จากการสัมภาษณ์ประชาชนและปราชญ์ท้องถิ่น เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2559 ที่วัดท่ากกแก ได้กล่าวถึงฮีตสิบสอง ที่ชุมชนได้ถือปฏิบัติตลอดทั้งสิบสองเดือน ดังนี้

ฮีตที่หนึ่ง เดือนเจียง (เดือนอ้าย) บุญเข้ากรรม(ทำเป็นบางวัดหรือรวมกันในหนึ่งอำเภอ)

ฮีตหนึ่งนั้น เถิงเมื่อเดือนเจียงเข้ากลายมาแถมถ่าย ฝูงหมู่สังฆะเจ้าก็เตรียมเข้าอยู่กรรม มันหากธรรมเนียมนี้ถือมาตั้งแต่ก่อน อย่าได้ละห่างเว้นเข็ญสิข้องแล่นนำ

การเข้ากรรมนั้น หรือ เรียกว่าอยู่ปริวาสกรรมนั้นเป็นพิธีกรรมเพื่อให้ภิกษุผู้กระทำความผิดอาบัติขั้นสังฆาทิเสสได้สารภาพต่อหน้าหมู่สงฆ์ ความจริงแล้วพิธีนี้เป็นสังฆกรรม คือ เป็นเรื่องของพระโดยตรง แต่ญาติโยมก็ได้ถือโอกาสนี้กระทำบุญซึ่งถือว่าได้บุญมาก

ฮีตที่สอง เดือนยี่ บุญคูณลาน(ทำไว้เป็นเพียงแค่สัญลักษณ์)

ชาวหล่มเรียกว่าบุญข้าวเปลือกชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกใส่กระบุงหาบมาแล้วมากองเทรวมกันไว้ที่วัดนิมนต์พระมาสวดมนต์เย็นและฉันเช้า เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าวเปลือก เมื่อพระฉันเช้าแล้ว ก็ทำพิธีสู่ขวัญข้าว

ฮีตที่สาม เดือนสาม บุญข้าวจี่

ในมื้อเพ็ง (วันเพ็ญ) ให้ทำบุญข้าวจี่และบุญมาฆบูชา เริ่มพิธีทำบุญข้าวจี่ในตอนเช้า โดยใช้ข้าวเหนียวปั้นหุ้มน้ำอ้อย นำไปปิ้งหรือจี่พอเกรียมแล้วชุบด้วยไข่ย่างไฟจนสุกแล้วใส่ภาชนะ ไปตั้งไว้ในหอแจก (ศาลา) นิมนต์พระมาให้ศีลแล้วนำข้าวจี่ใส่บาตรนำถวายแด่พระภิกษุสงฆ์พร้อมกับอาหารอื่น เมื่อพระฉันเสร็จแล้ว มีการแสดงธรรมเทศนา ข้าวจี่ที่เหลือจากพระฉันก็แบ่งกันรับประทานถือว่าเป็นมงคล ปัจจุบันบุญข้าวจี่นี้ไม่ค่อยนิยมถือปฏิบัติกันในเมืองหล่ม

ฮีตที่สี่ เดือนสี่ บุญพระเวส หรือเทศน์มหาชาติ

ทำบุญพระเวสฟังเทศน์มหาชาติ มูลเหตุเนื่องมาจากพระคัมภีร์มาลัยหมื่นและมาลัยแสนว่าถ้าผู้ใดปราถนาที่จะได้พบพระศรีอริยเมตไตย์ หรือเข้าถึงศาสนาของพระพุทธเจ้าแล้ว จงอย่าฆ่าตีบิดามารดาสมณชีพราหมณ์ อย่ายุยงให้พระสงฆ์แตกสามัคคีกัน กับให้อุตส่าห์ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องพระมหาเวสสันดรชาดกให้จบสิ้นภายในวันเดียว งานบุญพระเวสนี้ นิยมจัดกันอย่างน้อย 2 วัน วันแรกเรียกว่า มื้อดาหรือมื้อโฮม ชาวบ้านและพระสงฆ์สามเณรจะต้องช่วยกันประดับประดาบริเวณวัด ด้วยต้นกล้วยต้นอ้อย ช่อธง ดอกบัวที่ทำมาจากไม้ ครื่องร้อยเครื่องพัน และสิ่งอื่นๆ มากมาย ในสมัยโบราณจะมีการแห่พระเวสเข้าเมืองด้วยโดยจะมีผู้แต่งกายเป็นพระเวสสันดรและนางมัทรี ชาลีกัณหาท้าวสญชัยและนางผุสดี ชูชกและอื่นๆ จะแห่ด้วยขบวนช้างและม้าแห่แหนไปรอบเมืองแล้วกลับมายัง

วัดในหมู่บ้านเพื่อทำการเฉลิมฉลอง ในตอนเย็นก็จะมีการแห่พระอุปคุต โดยการไปทำพิธีที่ท่าน้ำโดยชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์เป็นผู้นำไปกล่าวอัญเชิญพระอุปคุตจากท่าน้ำโดยการงมเอาหินในน้ำสมมติว่าเป็นพระอุปคุตแล้วแห่แหนเข้ามายังวัดอัญเชิญขึ้นไว้บนศาลเพียงตาที่ปลูกไว้บริเวณวัดพร้อมด้วยเครื่องบริขารต่างๆ ด้วยเชื่อว่าพระอุปคุตเป็นผู้ที่มีฤทธิ์ที่จะช่วยปกป้องคุ้มครองมิให้เกิดสิ่งไม่ดีไม่งามขึ้นภายในงาน ตกเย็นก็มีการเจริญพุทธมนต์ เสร็จแล้วอาราธนาพระสงฆ์ขึ้นเทศน์ ปารมี 30 ทัศ มาลัยหมื่น มาลัยแสน ด้วยท่วงทำนองพื้นบ้าน เช้าวันต่อมาเวลาประมาณตีห้า ชาวบ้านก็พากันแห่ข้าวพันก้อนทำด้วยข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนถึงพันก้อน เพื่อเป็นการบูชาพระรัตนตรัยเสร็จแล้ว ผู้นำกล่าวอัญเชิญเทวดา อาราธนาธรรมลำมหาชาติด้วยภาษาพื้นบ้าน จากนั้นพระสงฆ์ก็จะเริ่มเทศน์มหาชาติด้วยภาษาและทำนองพื้นบ้าน กัณฑ์แรก คือ กัณฑ์สังกาส และเทศน์กัณฑ์อื่นๆ ทั้งหมดจนจบภายใน 1 วัน เมื่อเทศน์จบเหล่าทายกทายิกาชาวบ้านก็ทำการขอสมมาคารวะเป็นภาษาพื้นบ้านกรวดน้ำรับพรเป็นเสร็จพิธีเทศน์มหาชาติประจำปี(เทศน์มหาชาติของหล่มสัก หล่มเก่า ยึดถือตามประเพณีดั้งเดิม คือ มีทั้งหมด 16 กัณฑ์ เมื่อรวมมาลัยหมื่นและมาลัยแสนด้วยจึงเป็น 18 กัณฑ์)

ฮีตที่ห้า เดือนห้า บุญปีใหม่ (สงกรานต์)

วันสังขารล่วง (ชาวอำเภอหล่มสัก เรียกว่า วันพระเจ้าลง) เป็นวันแรกของงานจะนำพระพุทธรูปลงมาทำความสะอาดและตั้งไว้ ณ สถานที่อันควรแล้วพากันสรงน้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์ด้วยน้ำอบน้ำหอม

วันสังขารเนาว์ เป็นวันที่สองของงาน พากันทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพพการีชนผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว วันเนาว์นี้คนหล่มจะเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าวันเน่า ประชาชนนิยมที่จะเลิกทำงานในวันนี้ เด็กน้อยก็ถือโอกาสวันนี้เล่นจุดประทัด ส่วนผู้ใหญ่บ้างก็เล่นพลุไฟหรืออื่นๆ ที่มีเสียงดังในตอนเช้าตรู่ด้วยเชื่อว่าเป็นการขับไล่ความเสนียดจัญไรมิให้เข้ามากร้ำกรายและจะอยู่บ้านทำการปัดกวาด ทำความสะอาดที่อยู่อาศัย ด้วยมีความเชื่อว่าในวันดังกล่าวนี้จะต้องทำตนและที่อยู่ให้สะอาดเพื่อที่จะเป็นสิริมงคลต่อชีวิตและครอบครัว

วันสังขารขึ้น (วันเถลิงศก) เป็นวันที่สามของงาน ทำบุญตักบาตร และรดน้ำดำหัวสมมาคารวะผู้ใหญ่ ส่งท้ายด้วยพิธีบายศรีสู่ขวัญและเล่นสาดน้ำกัน และในวันเดียวกัน หรือหลังวันนี้หนึ่งวันก็จะมีการแห่ขันดอกไม้ไปสรงน้ำพระยังวัดต่างๆ และก่อเจดีย์ทราย และนำธุง (ตุง) ไปแขวนไว้ตามวัดเพื่อเป็นพุทธบูชาและเป็นเครื่องหมายแห่งชัยชนะ

ฮีตที่หก เดือนหก บุญวันวิสาขบูชา บุญเลี้ยงปี บุญเลี้ยงของรักษา

ชาวบ้านจะร่วมกันทำบั้งไฟแห่แหนกันแล้วนำเอาไปจุดเป็นพุทธบูชาและขอฝน ผลโดยอ้อมก็เพื่อฝึกฝนให้ประชาชนมีความสามัคคี และให้ประชาชนมีความร่าเริงสนุกสนานก่อนที่จุดถึงฤดูทำนาอาจจะมีการเส็งกลองร่วมด้วย บางตำราก็กล่าวว่ามีการฮดสรงน้ำพระพุทธรูปทั้งฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ตลอดจนมีการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาสำหรับเจ้าขุนมูลนายในสมัยโบราณด้วย

ฮีตที่เจ็ด เดือนเจ็ด บุญซำฮะ (บุญเบิกบ้าน)

ทำบุญบูชาเทวดาอาฮักษ์หลักเมือง ทำการเซ่นสรวงหลักเมือง หลักบ้าน นำเอาภาชนะใส่ทรายพร้อมขวดน้ำมนต์ ไปรวมกันนิมนต์พระสังฆเจ้ามาสวดเจริญพระพุทธมนต์ 3 คืน ในพิธีนี้พระสงฆ์จะสวดมนต์บทพิเศษตามประเพณีท้องถิ่น เช่น จุลชัยยมงคล (ชัยน้อย) และเทศนาอานิสงส์อุณหิสสวิชัย สลาการวิชชาสูตร ทิพมนต์คาถา ปารมี 30 ทัศ เป็นต้น และในวันสุดท้ายของงานในต้อนเช้าชาวบ้านจะนำกระทงที่ทำด้วยต้นกล้วยเรียกว่า กระทงหน้าวัวบรรจุเครื่องสังเวย เช่น ข้าวดำข้าวแดง แกงส้มแกงหวาน รูปคนและสัตว์ ธงช่อและธงชัยนำไปทำพิธีส่งเคราะห์หรือเป็นการเซ่นสรวงเทวดา เสร็จพิธี แล้วนำทรายและน้ำพระพุทธมนต์ไปโรยและพรมที่บริเวณรอบบ้านเป็นศิริมงคลและเชื่อว่าจะทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์

ฮีตที่แปด เดือนแปด บุญเข้าวัสสา (พรรษา)

ฮีตหนึ่งนั้นพอเถิงเดือนแปดได้ล้ำล่วงมาเถิง ฝูงหมู่สังโฆคุณ เข้าวัสสาจำจ้อย ทำตามรอยของเจ้าโคดมทำก่อน บ่ทะลอนเลิกม้างทำแท้สู่ภาย มีการทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหาร ฟังธรรมและถวายเทียนและผ้าจำนำพรรษา ฯลฯ

ฮีตที่เก้า เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน

นำเอาข้าวและอาหารคาวหวานพร้อมทั้งหมากพลู บุหรี่ห่อด้วยใบตองแล้วนำไปไว้ตามต้นไม้และพื้นหญ้า เพื่ออุทิศให้แก่บรรดาญาติผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยกำหนดวันแรกสิบสี่ค่ำเดือนเก้าต่อมาภายหลังนิยมทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์และสามเณรพร้อมกันไปด้วย

ฮีตที่สิบ เดือนสิบ บุญข้าวสาก หรือสลากภัตร

นำเอาอาหารคาวหวาน เช่น กระยาสารท กล้วย อ้อย หอม กระเทียม พริก น้ำปลา หมากพลู บุหรี่ ฯลฯ นำบรรจุลงในภาชนะที่เรียกว่า กวย (ชลอม) แล้วนำไปที่วัดกองรวมกันไว้ เขียนฉลากให้พระเณรจับรูปใดจับได้กองใดก็ถวายพระเณรรูปนั้น และอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

ฮีตที่สิบเอ็ด เดือนสิบเอ็ด บุญออกวัสสา(พรรษา)

ฮีตหนึ่งนั้นเถิงเดือนสิบเอ็ดแล้วก็เป็นแนวทางป่อง เป็นช่องของพระเจ้าคนเข้าแล้วออกมาเถิงวัสสามาแล้วสามเดือนก็เลยออก เฮียกว่า ออกพรรษาปวารณากล่าวไว้เฮาได้เล่ามาทำบุญออกพรรษา หรือสังฆเจ้าออกวัสสาปวารณา มีการทำบุญตักบาตร ทั่วไปและทำบุญตักบาตรเทโว และมีการตามประทีปโคมไฟในวันนี้บนท้องฟ้าตามหน้าบ้านหรือวัดวาอารามจะสว่างไสวไปด้วยแสงประทีปที่ชาวบ้านจุดเพื่อเป็นพุทธบูชา ในบางวัดอาจจะมีการจัดงานลอยกระทง หรือไหลเรือไฟในเทศกาลนี้ด้วย

ฮีตที่สิบสอง เดือนสิบสอง บุญกฐิน

เป็นเดือนส่งท้ายปีเก่าตามคติเดิมมีการทำบุญกองกฐิน ซึ่งเริ่มตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำเดือนสิบสอง หลังจากวันเพ็ญเดือนสิบสองแล้วจะทอดกฐินอีกไม่ได้ บุญเดือนสิบสองที่สำคัญชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำ ก็คือ การ “ซ่วงเฮือ” (แข่งเรือ) เพื่อบูชาอุสุพญานาค 5 ตระกูลปัจจุบันนี้มีเพียงบางวัดเท่านั้นที่จัดการแข่งเรือ อย่างเช่น วัดทุ่งธงชัย อ.หล่มเก่า เป็นต้น

วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ

วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อที่สำคัญของชุมชนวัดท่ากกแก ได้แก่ ประเพณีการแต่งงาน (กินดอง) ประเพณีแห่ต้นปราสาทผึ้ง ประเพณีงานบุญพระเวส และพิธีสงสะการแบบโบราณ มีรายละเอียดดังนี้

1. ประเพณีการแต่งงาน (กินดอง)

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตคู่หรือการมีคู่ครองของชาวหล่มนั้น ก็คล้ายกับคนไทยทั่วไปซึ่งถือว่าเป็นประเพณีอันดีงามที่คนไทยได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านาน (ภาพที่ 4-7)

ภาพที่ 4-7 พิธีแต่งงานของเมืองหล่มสัก

(ที่มา : ชมรมอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมไทหล่ม กลุ่มมูลมังวัดท่ากกแก)

การแต่งงานหรือมงคลสมรสของคนหล่มนั้นเรียกว่า งานกินดอง คือ งานที่มีการกินเลี้ยงกันฉลองการที่จะเป็นดองกันระหว่างสองครอบครัวจะได้เป็นทองแผ่นเดียวกันนั่นเอง แต่เดิมนั้นพ่อแม่จะเป็นผู้ที่เลือกคู่ครองให้ ซึ่งลูกหลานชาวหล่มก็จะเชื่อฟังผู้ที่เป็นพ่อแม่จะไม่มีการขัดแย้งใดๆ เลย แต่พ่อแม่ก็จะให้ผู้เป็นลูกนั้นตัดสินใจด้วยตนเองว่าจะเลือกคู่ครองที่พ่อแม่ หาให้หรือไม่ หนุ่มสาวชาวหล่มตั้งแต่โบราณ มักที่จะทำความรู้จักกันส่วนมากตามงานบุญต่างๆ หนุ่ม – สาวจะถือโอกาสมาพบปะพูดคุยกันเพราะพ่อแม่ก็จะอนุญาตเฉพาะงานบุญเท่านั้น ส่วนในเวลาอื่นก็ไม่อนุญาตให้ผู้หญิงออกบ้านในเวลากลางคืน ในคืนเดือนหงายผู้หญิงชาวหล่มก็จะลงเข็ญฝ้ายที่ใต้ถุนบ้าน เรียกว่าลงข่วงเข็ญฝ้ายจะเป็นโอกาสของชายหนุ่มที่จะมีโอกาสเกี้ยวพาราสีกับหญิงสาวที่ตนรักโดยชายหนุ่มจะเดินทางไปที่บ้านของหญิงสาวโดยจะเป่าแคนหรือดีดพิณไปอาจจะไปกับเพื่อนด้วย เมื่อถึงบ้านของหญิงสาวแล้วได้รับอนุญาตจากพ่อแม่ของฝ่ายหญิงให้เข้าไปในบริเวณบ้านได้และอนุญาตให้พูดคุยกับลูกสาวของท่านได้ ก็จะเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวจะได้พูดคุยกัน พูดจาเกี้ยวพาราสีกันเป็นกาพย์เป็น

กลอน ที่เรียกว่า ผญา โต้ตอบกัน ตัวอย่างเช่น นางเอย ทุกข์บ่มีเสื้อผ้าฝาเฮือนดีพอลี้อยู่ ทุกข์บ่เห็นหน้าน้อง โตอ้ายอยู่บ่เป็น เมื่อทั้งสองมีความชอบพอกันและได้รับอนุญาตจากพ่อแม่ฝ่ายหญิงและฝ่ายชายมีความพร้อมแล้วจึง ได้พาผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าบ่าวมาสู่ขอตกลงขอหมั้นกันและนัดวันกันว่าจะแต่งในวันไหนโดยจะตกลงกันหาฤกษ์ยาม ส่วนมากนิยมแต่งในวันคู่ และเดือนคู่ เมื่อถึงวันงานจะมีการกินเลี้ยงหรือกินดองกันในโบราณจะนิยมที่บ้านของทั้งสองฝ่าย ฝ่ายเจ้าบ่าวก็จัดเลี้ยงญาติพี่น้องของตน และฝ่ายเจ้าสาวก็จะจัดเตรียมสถานที่ไว้คอยต้อนรับขบวนขันหมากในวันรุ่งขึ้น เจ้าบ่าวก็จะจัดขบวนขันหมากแห่มาบ้านเจ้าสาว

2. ประเพณีแห่ต้นปราสาทผึ้ง

ชาวบ้านท่ากกแก และชาวอำเภอหล่มสักสืบเชื้อสายมาจากชาวล้านช้าง ดั้งเดิมในราชอาณาจักรลาวหลวงพระบาง และเวียงจันทร์ในอดีต ดั้งนั้นความเชื่อและค่านิยมด้านวัฒนธรรมประเพณีจึงได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านช้าง คือ หลักฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ การทำต้นผึ้งหรือปราสาทผึ้ง เป็นประเพณีนิยมอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับ หลักฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ นั้นเอง

ภาพที่ 4-8 ป้ายข้อมูลต้นผึ้งหรือปราสาทผึ้ง

ต้นผึ้งหรือปราสาทผึ้ง เป็นประเพณีดั้งเดิมของคนหล่ม ที่สืบเชื้อสายมาจากวัฒนธรรมล้านช้าง สมัยก่อนมีการทำกันอย่างแพร่หลายแถวพื้นที่ที่คนหล่มอยู่อาศัย

วัตถุประสงค์ การทำต้นดอกผึ้งหรือปราสาทผึ้งนั้น ที่มีมาแต่โบราณ จุดประสงค์หลักคือทำเป็นเครื่องสักการบูชาอย่างหนึ่ง สำหรับบูชาพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางพระพุทธศาสนาเพื่อน้อมนำขี้ผึ้งไปถวายพระภิกษุสงฆ์ให้ได้นำไปใช้ประโยชน์ และยังเชื่อว่าการอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ญาติที่ล่วงรับอีก ประการหนึ่งด้วย และยังมีความเชื่อในการถวายบูชาแก่เทวดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือเป็นต้นว่าการแก้บนวิญญาณ ผีเจ้า ผีนาย ที่ตนได้บนบานสานกล่าวเอาไว้

วิธีการคือ ชาวบ้านจะนำเอาแม่พิมพ์ ซึ่งอาจจะเป็นมะละกอดิบหรือฟักทองดิบแกะสลักเป็นดอก จุ่มลงไปในขี้ผึ้งที่ต้มให้ร้อนจนเหลว จากนั้น ก็นำมาจุ่มลงในน้ำเย็นโดยทันที ขี้ผึ้งก็จะจับตัวแข็งและหลุดออกมาเป็นดอกตามลวดลายของแม่พิมพ์ เรียกว่า ดอกผึ้ง

จากนั้น ก็จะนำดอกผึ้งดังกล่าวมาประดับกับหยวกกล้วยที่มีไม้ไผ่เป็นโครง ดัดแต่งเป็นทรงรูปปราสาท ขนาดใหญ่เล็กตามความต้องการ แล้วร่วมกันแห่เอาไปถวายให้พระในวัด การแห่ต้นผึ้งจะทำกันในช่วงออกพรรษา หรือทำพร้อมกับการทอดกฐินเลย ซึ่งอาจมีพิธีไหลเรือไฟร่วมด้วย ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังว่า สมัยก่อนจะมีการแห่ต้นผึ้งลงเรือไปตามแม่น้ำป่าสัก และอยากถวายวัดไปก็นำขึ้นท่าน้ำไปถวายได้ตามที่ญาติโยมต้องการ

การทำนิยมทำมากในช่วงฤดูกาลหลังออกพรราเป็นต้นไปตลอดระเวลาการทอกผ้ากฐิน ซึ่งต้นผึ้งนี้ถือว่าเป็นบริวารของกบินด้วย แต่เดิมนั้นนิยมทำร่มกันกับประเพณีทอดกฐินหรือชาวบ้านมีศรัทธาร่วมกันทำต้นดอกผึ้งเพื่อนำไปถวายในวัดใดวัดหนึ่ง ซึ่งในสมัยโบราณนั้นนิยมแห่แหนไปถวายวัดกันอย่างสนุกสนานทั้งทางบกและทางเรือ

ความหมายดอกผึ้ง ออกเสียงตามสำเนียงพื้นเมืองไทยหล่มรียกว่า “ด๊อกเผิ้ง” เป็นการนำเอาขี้ผึ้งมาต้มให้ละลาย แล้วนำแม่แบบจากผลมะลพกอแกะสลักเป็นรูปดอกไม้นำมาจุ่มลงในน้ำขี้ผึ้งแล้วนำมาจุ่มลงในน้ำเย็นอีกทีหนึ่ง ขี้ผึ้งที่เกาะจากแม่แบบก็จะหลุดออกมามีลักษณะเหมือนดอกไม้ จึงเรียกว่า “ดอกผึ้ง”

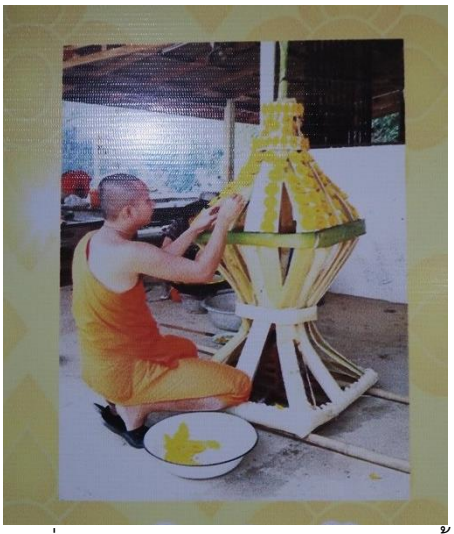

ภาพที่ 4-9 ป้ายข้อมูลการติดประดับต้นผึ้ง

ต้นผึ้งสามารถแยกประเภทตามขนาดและรูปแบบของการประกอบเป็นต้น ได้แก่

1. ต้อนเผิ้งน้อย ทำจากหน่อกล้วย ขนาดเล็กนำมาตัดโคนรากออก และตัดต้นกล้วยมาแบ่งเป็นท่อนๆ นำมาประกอบที่โครงของต้นกล้วยให้สามารถตั้งได้ เสร็จแล้วนำดอกเผิ้งมาติโดยใช้เข็มหมุดเสียบเข้ากับขมิ้นที่นำมาฝานเป็นแว่น เสียบให้ทั่วบริเวณหน่อต้นกล้วยนั้นให้สวยงาน

2. พุ่มดอกเผิ้ง ทำเป็นพุ่มในการติดดอกผึ้งลงรอบลูกมะพร้าววางลงบนพานในลักษณะคล้ายพานพุ่ม หรือทำจากต้นกล้วยหรือกาบกล้วยนำมาทำเป็นวงโค้งเป็นพุ่มสำหรับต้นไว้ประดับบูชา

3. ต้นเผิ้งใหญ่ ทำจากโครงไม้ไผ่ซีกออกเป็นสี่ซีกเหลือบริเวณปล้องปลายไว้ แล้วยึดซีกทั้งสี่ซีกด้วยไม้ไผ่ให้เป็นสี่เหลี่ยมเข้ากับกาบกล้วย และประดับด้วยดอกไม้สีต่างๆ ให้สวยงาม

4. หอปราสาทเผิ้ง เป็นต้นดอกผึ้งที่มีขนาดใหญ่และมีรูปทรงสวยงามเหมือนปราสาทหรืออาจทำเป็นรูปทรงแบบพระธาตุเจดีย์ ซึ่งการทำหอปราสาทผึ้งนั้นจะต้องใช้ฝีมือในการประกอบโครงไม้ ซีกไม้ไผ่ นำมาประกอบให้เป็นรูปทรงของปราสาท มณฑปพระธาตุหรือมีลักษณะคล้ายเรือนไทยโบราณ เสร็จแล้วจึงหุ้มด้วยกาบกล้วย ซึ่งอาจจะแกะสลักกาบกล้วยด้วยหรือเรียกว่าการแทงหยวกให้มีรวดลายสวยงาม แล้วจึงนำเอาดอกผึ้งมาเสียบประดับให้ทั่วบริเวณกาบกล้วยที่หุ้มทั่วไปของปราสาท

การทำต้นดอกผึ้งของบ้านท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว ได้ถือปฏิบัติมาแต่โบราณนิยมทำร่วมกันกับประเพณีบูชาประทีป ไหลเรือไฟ และทอกกฐิน ซึ่งเกี่ยวข้องกันหลังฤดูออกพรรษาชาวบ้านจะช่วยกันคลละไม้คนละมือ ในการเตรียมหาขี้ผึ้ง ปัจจุบันใช้ขี้ผึ้งแท้ผสมเทียนไขเพราะขี้ผึ้งๆ นับวันเริ่มหายากและมาทำร่วมกันที่วัดใช้ระยะทำต้นปราสาทผึ้งเริ่มตั้งแต่การทำขึ้นโครง การต้มขี้ผึ้ง การจุ่มดอกผึ้ง ในระยะเวลาอย่างน้อยสามวัน เมื่อถึงวันงานจะมีประชาชนมาร่วมกันแห่ต้นปราสาทผึ้งและจุดประทีปบูชาแห่แหกันตามระยะทางของหมู่บ้านมาถึงวัดเป็นที่ประทับตาตรึงใจของผู้ที่มาร่วมงาน

ภูมิปัญญาที่แฝงอยู่ในประเพณีนี้คือ กระบวนการนำเอาขี้ผึ้งไปถวายพระ เพื่อพระจะได้นำเอาขี้ผึ้งนั้นไปหล่อเป็นเทียนเพื่อทำพุทธบูชาอีกทีหนึ่ง โดยพระจะไม่ต้องออกมาหาขี้ผึ้งเอง ซึ่งอาจจะทำให้เกิดการผิดศีล

นอกจากนั้น ยังมีความเชื่อถึงการถวายต้นผึ้งเพื่อเป็นการทำบุญถึงบรรพบุรุษ ญาติพี่น้อง และเพื่อเป็นการแก้บนอีกด้วยประเพณี งดงาม ในยามค่ำ ช่างงามล้ำ ไหลเฮือไฟ ไกลกระแส ปราสาทผึ้ง ทึ่งนัก ประจักษ์แล ช่างงามแท้ ทรงคุณค่า น่าภิรมย์

อานิสงค์การถวายปราสาทผึ้งผาสารทเผิ้ง จากหนังสือใบลานยาวจากอักธรรม ซึ่งเป็นอักษรไทหล่มสมัยโบราณใช้จารึกข้อความ เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธสาสนา ซึ่งมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับอานิสงค์การถวายปราสาทผึ้ง ซึ่งมีชื่อหนังสือว่า “สองผาสารทเผิ้ง” เรียกตามภาษาไทกลางว่า “ฉลองปราสาทผึ้ง” มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ บนยอดเขาคิชกูฎ ในขณะนั้นมีนางเทพยดาตนหนึ่ง มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทะองค์เป็นยิ่งนัก จึงได้น้อมนำการทำปราสาทผึ้งมาถวายเป็นพุทธบูชาและเนรมิตเครื่องสักการะและสถานที่ต่างๆ เพื่อทำให้เกิดความสะดวกสบายถวายแด่พระพุทธเจ้า และนางเทพยดาตนนั้นมีจิตใจปราบปลื้มในบุญกุศลที่ตนได้กระทำเป็นยิ่งนักพระพุทธองค์จึงตรัสเทศนาโปรดแก่นางเทพยดาตนนั้น ดังมีใจความตอนหนึ่งว่า

โยปุคคะโล ปุคละใด อันประกอบด้วยใจศรัทธา เทติก็มาให้ มะทุระปพพะปาสาทัง ยังปราสาทเผิ้ง เป็นท่านแก่ภิกษุสงฆ์พุทธะปะมุขขัสสะ อันมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน มหาผะลังมีผละก็มาก มหานิสัง มีอานิสงค์ก็มากนักแล โสรี ปุคคละผู้นั้น คันว่าจุติจากชาติอันเป็นคน นิพนันติ ก็จักได้

เอาตนเมือเกิด ภะวะเท ในสวรรค์เทวะโลก อานุวันติก็จักได้เสวยทิพสุข สีสมะปัตติ ข้าวของอันเป็นทิพย์ ทิพปะสาทัง ยังปราสาทราชมณเฑียร คือว่าเสื่อสาดอาสนะที่นั่งที่นอนก็เป็นอันทิพย์ แท้ดีหลี และ ฯลฯ

ดังนั้น ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของผู้คนชาวล้านช้าง ไทหล่มสัก ตั้งแต่โบราณนิยมทำต้นผึ้ง หรือหอปราสาทผึ้งมาน้อมนำถวายเป็นพุทธบูชาในระหว่างเทศกาลออกพรรษาและทอดกฐิน เพื่อให้ได้ผลยังผลา อนิสงค์เสมอดังนางเทพยดาตนนั้น และยังได้อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพชนอีกประการหนึ่งด้วย

3. ประเพณีงานบุญพระเวส

ประเพณีงานบุญพระเวส สืบสานวัฒนธรรมล้านช้าง ชาวไทหล่มใน จัดพิธีอัญเชิญอุปคุตจากแม่น้ำป่าสัก ในงานบุญพระเวส สืบสานวัฒนธรรมล้านช้าง โดยชาวบ้านร่วมกับวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยร่วมกันจัดพิธีอัญเชิญพระอุปคุต จากลำน้ำป่าสักในงานบุญพระเวส ประเพณีดังกล่าวเป็นวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทหล่ม โดยมีรากความเชื่อเดียวกันกับชาวล้านช้าง ชาวล้านนาและชาวพม่า ที่ว่าพระอุปคุตเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งที่มีอิทธิฤทธิ์แก่กล้า จึงอาราธนาอัญเชิญขึ้นมาจากการจำศีลที่สะดือมหาสมุทร เพื่อป้องกันเภทภัยภูตผีปีศาจต่างๆ และช่วยปกปักรักษาให้งานบุญต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีที่ผ่านมาก่อนการจัดงานบุญพระเวส 1 วัน โดยชาวบ้านจะลงงมหินสมมุติในแม่น้ำป่าสัก บริเวณท่าน้ำวัดท่ากกแก จากนั้นแสร้งเป็นพระอุปคุตขึ้นมา 3 ก้อน ซึ่งในการงมหินสมมุติใน 2 ครั้งแรกชาวบ้านจะปฏิเสธว่าไม่ใช่องค์พระอุปคุต จนกว่าจะงมหินสมมุติขึ้นมาในครั้งที่ 3 และหลังเสร็จสิ้นงานบุญพระเวส ก็จะอัญเชิญหินสมมุติกลับลงแม่น้ำป่าสัก และเนื่องในปีนี้เจ้าอาวาสวัดท่ากกแกยังได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตำบลตาลเดี่ยว ชาวบ้านจึงร่วมกันจัดพิธีเถราภิเษก โดยมีพิธีหดสรงหรือรดสรงเพื่อแสดงความเคารพแด่พระภิกษุที่ได้รับสมณะสูงขึ้นอีกด้วย

4. พิธีสงสะการแบบโบราน

การสงสะการ หมายถึง พิธีฌาปนกิจ หรือ เผาศพ เป็นพิธีฌาปนกิจแบบโบราณของคนไทหล่ม (ภาพที่ 4-10)

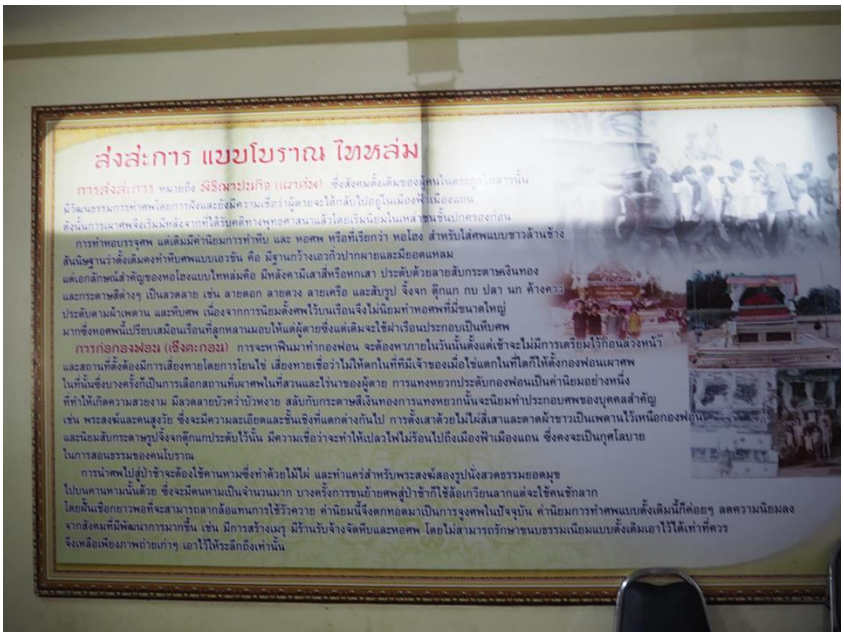

ภาพที่ 4-10 ป้ายข้อมูลสงสะการแบบโบราณ

ซึ่งสังคมดังเดิมของผู้คนในตระกูลไทลาวนั้นมีวัฒนธรรมโดยการทำศพโดยฝังและยังมีความเชื่อว่าผู้ตายจะได้กับไปอยู่ในเมืองฟ้าเมืองแถน ดังนั้นการเผ่าศพจึงเริ่มมีหลังจากที่ได้รับคติทางพุทธศาสนาแล้วโดยเริ่มนิยมในเหล่าชนชั้นปกครองก่อนการทำหอบรรจุศพ แต่เดิมมีคำนิยมการทำหีบและห่อศพ หรือที่เรียกกันว่า หอโฮง สำหรับใส่ศพแบบชาวล้านช้างสันนิฐานว่าดั้งเดิมคงทำหีบศพแบบเอวขัน คือ มีฐานกว้างเอวกิ่วปากผายและมียอดแหลม แต่เอกลักษณ์สำคัญของหอโฮงแบบไทหล่ม คือ มีหลังคามีเสาสีหรือหกเสาประดับด้วยลายลับกระดาษเงินทองและกระดาษสีต่าง เป็นลวดลาย เช่น ลายดอก ลายดวง ลายเครือ และลับรูป จิ้งจก ตุ๊กแก กบ ปลา นก ค้างคาว ประดับตามผ้าเพดาน และหีบศพ เนื่องจากการนิยมตั้งศพไว้บนเรือน จึงไม่นิยมทำหอศพที่มีขนาดใหญ่มากซึ่งหอศพนี้เปรียบเสมือนเรือนที่ลูกหลานมอบให้แด่ผู้ตายซึ่งแต่เดิมจะใช่ฝาเรือนประกอบเป็นหีบศพ

การก่อกองฟอน (เซิงตะกอน) การจะหาฟืนมาทำกองฟอนจะต้องหาภายในวันนั้นตั้งแต่เช้าจะไม่มีการเตรียมไว้ก่อนล่วงหน้าและสถานที่ตั้งต้องมีการเสี่ยงทายโดยการโยนไข่ เสียงทายเชื่อว่าไม่ให้ตกในที่ที่มีเจ้าของเมื่อไข่แตกในที่ใดก็ตั้งก่อฟอนเผ่าศพในที่นั้นซึ่งบางครั้งก็เป็นการเลือกสถานที่เผาศพในที่สวนและไรนาของคนตาย การแทงหยวกประดับก่อฟอนมีค่านิยมอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความสวยงามมีลวดลายบัวคว่ำ บัวหงาย สลับกับกระดาษสีเงินทอง ตามแทงหยวกนั้นจะนิยมทำประกอบศพของบุคคลสำคัญ เช่น พระสงฆ์และคนสูงวัย ซึ่งจะมีความละเอียดและชั้นเชิงที่แตกต่างกันไปการตั้งเสาด้วยไม้ไผ่สี่เสา และคาดผ้าขาวไว้เหนือกองฟอนและนิยมสับกระดาษรูปจิ้งจก ตุ๊กแกไว้นั้น มีความเชื่อว่าจะทำให้เปลวไฟไม่ร้อนไปถึงเมืองฟ้าเมืองแถน ซึ่งคงจะเป็นกุศโลบายในการสอนธรรมของคนโบราณ

การนำศพไปสู่ป่าช้าจะต้องใช้คานหามซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ และทำแคร่สำหรับพระสงฆ์สองรูปนั่งสวดธรรมยอดมุขไปบนคานหามนั้นด้วย ซึ่งจะมีคนหามเป็นจำนวนมาก บางครั้งการขนย้ายศพสู่ป่าช้าก็ใช้ล้อเกวียนลากแต่จะใช้คนชักลากโดยผันเชือกยาวพอที่จะสามารถลากล้อแทนการใช้วัวควาย ค่านิยมนี้จึงตกทอดมาเป็นการการจูงศพในปัจจุบัน ค่านิยมการทำศพแบบดั้งเดิมนี้ก็ค่อยๆ ลด ความนิยมลงจากสังคมที่มีพัฒนาการมากขึ้นเช่น มีการสร้างเมรุ มีร้านรับจ้างจัดหีบและหอศพโดยไม่สามารถรักษาขนบธรรมเนียมแบบดั้งเดิมเอาไว้ได้เท่าที่ควรจึงเหลือเพียงภาพถ่ายเก่าๆ เอาไว้ให้ระลึกถึงเท่านั้น

1. องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแก

องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแก เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝัง วิธีคิด การดำเนินชีวิต ผ่านประเพณี ความเชื่อเพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา ชาวบ้านท่ากกแก และชาวอำเภอหล่มสักสืบเชื้อสายมาจากชาวล้านช้าง ดั้งเดิมในราชอาณาจักรลาวหลวงพระบาง และเวียงจันทร์ในอดีต ดั้งนั้นความเชื่อและค่านิยมด้านวัฒนธรรมประเพณีจึงได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านช้าง มีประเพณี วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ ได้แก่ หลักฮีตสิบสองครองสิบสี่ ภาษาและอักษรไทหล่ม ที่มีสำเนียงภาษาคล้ายกันกับผู้คนในบริเวณตอนกลาง และตอนบนของประเทศลาวอัน อักษรตัวธรรม ที่มีพัฒนาการมาจากอักษรมอญโบราณ อักษรไทน้อย เป็นอักษรลาวโบราณที่นิยมใช้กันในแถบลุ่มแม่น้ำโขง ประเพณีการแต่งกายของชนพื้นเมืองหล่มสัก ผู้ชายนุ่งกางเกงขายาวหรือครึ่งแข้งหรือนุ่งโสร่ง ส่วนผู้หญิงจะนุ่งผ้าซิ่นทอเองด้วยไหมหรือฝ้าย ขันโตก หรือที่ชาวหล่มเรียกว่าพาเข้าหย่อง การทำต้นดอกผึ้งหรือปราสาทผึ้ง ส่งสะการ แบบโบราน ไทหล่ม หมายถึง พิธีฌาปนกิจ (เผาศพ) เป็นต้น

1) ชุมชนวัดท่ากกแก มีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ทรงคุณค่าต่อการอนุรักษ์ รักษา สืบสาน และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน นับเป็นกระบวนการสำคัญในการถ่ายทอดความรู้วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ให้ยังคงอยู่และถือปฏิบัติจวบจนปัจจุบัน

ชมรมอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมไทหล่ม กลุ่มมูลมังวัดท่ากกแก

ได้เผยแพร่ข้อมูลความรู้ด้านวัฒนธรรมของเมืองหล่ม และที่เกี่ยวข้องกับไทหล่มหรือไทเมืองหล่ม ให้ได้รับความรู้และข้อมูลด้านวัฒนธรรมของตน และปลุกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์มูลมรดกของบรรพชน นำเสนอข้อมูลแด่สาธารณะเพื่อเป็นการปล้ำให้ลุกปลุกให้ตื่นคืนชีวิตความเป็นไทเมืองหล่มให้กลับคืนมามีตัวตนในสังคมวัฒนธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยในปัจจุบันมี ผู้ใหญ่ถาวร เชื่องแสง เป็นประธานชมรมฯ มีการเผยแพร่ข้อมูลศิลปวัฒนธรรมไทหล่ม ผ่านทางอินเตอร์เน็ต ได้แก่ https://www.facebook.com/ชมรมอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมไทหล่ม-กลุ่มมูลมังวัดท่ากกแก (ภาพที่ 4-11)

ภาพที่ 4-11 facebook ชมรมอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมไทหล่ม-กลุ่มมูลมังวัดท่ากกแก

ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมที่ประชาชนในชุมชนมีความสนใจและเข้าร่วมมากที่สุด คือ การจัดกิจกรรมประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง รองลงมาได้แก่ กิจกรรมประเพณีวันสงกรานต์ และประเพณีบุญพระเวส ตามลำดับ อย่างไรก็ตามยังพบว่า จำนวนประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนเป็นผู้จัดขึ้น ยังมีจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรที่มีอยู่ในชุมชน เป็นผู้สูงอายุ และเด็กเยาวชนลูกหลาน สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต่อกิจกรรมน้อย คือ ประชาชนวัยทำงานต้องทำมาหากิน จึงมาร่วมกิจกรรมเฉพาะวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และประเพณีประจำปีเท่านั้น

2) วัดท่ากกแก มีการจัดการองค์ความรู้ด้านพุทธศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผู้นำศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในวัด พร้อมทั้งเป็นผู้สร้างผู้นำทางศาสนาและผู้รู้ โดยมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อเป็นผู้สืบทอดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพุทธศาสนา ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผ่านกิจกรรมทางศาสนพิธี กิจกรรมฝึกอบรมและเผยแพร่องค์ความรู้ในรูปแบบสื่อต่าง ๆ

3) โรงเรียนวัดท่ากกแก เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น ในระบบการศึกษา ที่มีการบูรณาการด้านการเรียนสอน ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนพร้อมทั้งการส่งเสริมหลักคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียน โดยมีครู อาจารย์ เป็นผู้จัดการเรียนการสอนที่มีเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์ชุมชน และการส่งเสริมงานวัฒนธรรม ประเพณี อันเป็นต้นแบบกิจกรรมทางวัฒนธรรม ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของโรงเรียน เด็กนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน

สภาพการณ์การจัดการความรู้ในชุมชนวัดท่ากกแก พบว่า ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนกำลังจะเลือนหายไปตามกาลเวลา ทำให้ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชนได้เล็งเห็นความสำคัญ จึงได้ร่วมมือกันในการเก็บรวบรวมข้อมูล และถ่ายทอดข้อมูลให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ เพื่อเป็นการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ ผ่านกิจกรรมของ

ชุมชน ฮีตสิบสองคองสิบสี่ บริบทและสภาพแวดล้อมของชุมที่เป็นชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งพออาศัยกันแบบเครือญาติ มีความสามัคคีกัน จึงเป็นส่วนสำคัญในการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ประสบผลสำเร็จ

2. กระบวนการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งของชุมชนวัดท่ากกแก

2.1 กระบวนการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร

กระบวนการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ชุมชนวัดท่ากกแกมีการจัดการความรู้โดยใช้การจัดกิจกรรมในชุมชนเพื่อสร้างความคุ้มค่า ด้วยการนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในชุมชนมาบริหารจัดการ และการถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน และเปิดโอกาสให้เยาวชนในชุมชนได้เรียนรู้ และเข้าใจถึงระบบภายในชุมชนที่เกื้อหนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญ คือ

1) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า มีการกำหนดเป้าหมายองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับไทหล่ม จากผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อนำความรู้ไปถ่ายทอดแก่เยาวชนรุ่นใหม่

2) การแสวงหาและได้มาซึ่งความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า มีการระดมความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับไทหล่มจากผู้อาวุโสในชุมชน และส่งเสริมการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในชุมชนวัดท่ากกแก

3) การแลกเปลี่ยนความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ในชุมชนวัดท่ากกแก มีการจัดอบรมเผยแพร่ความรู้ให้กับนักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจ ได้ตระหนักและให้ความสำคัญในการเรียนรู้และอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความภาคภูมิใจ และปลูกฝังความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันดีงาม ซึ่งควรแก่การรักษาไว้ให้คงอยู่สืบไป

4) การจัดเก็บความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า มีการรวบรวมจัดเก็บองค์ความรู้ที่ได้ศึกษามาจากบันทึกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแก บันทึกภาพ และวีดีโอ เช่น การสัมภาษณ์หมอลำกลอน,ผญา จากนั้นนำไปทำเป็นป้ายเพื่อแสดงในพิพิธภัณฑ์ของวัดท่ากกแก เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาหาความรู้ของผู้ที่สนใจ

5) การถ่ายทอดความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า มีการถ่ายทอดทั้งรูปแบบอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การใช้ความรู้และประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษถ่ายทอดให้บุตรหลานในชุมชนและประชาชนทั่วไป ผ่านทางพิพิธภัณฑ์ของวัดท่ากกแก และมีการเผยแพร่ข้อมูลศิลปวัฒนธรรมไทหล่ม ผ่านทางอินเตอร์เน็ต ได้แก่ https://www.facebook.com/ชมรมอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมไทหล่ม-กลุ่มมูลมังวัดท่ากกแก

2.2 ความสัมพันธ์ในการจัดการความรู้ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ของชุมชนวัดท่ากกแก

ความสัมพันธ์ในการจัดการความรู้ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวรของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน มีความสัมพันธ์กันเป็นไม่เป็นทางการโดยมีส่วนประสานความร่วมมือกันในการจัดการความรู้ โดยบ้านเป็นแหล่งในการบอกเล่าเรื่องราวและเก็บรักษาความรู้ของชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดการความรู้ของชุมชน เป็นสถานที่และเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดและจัดเก็บความรู้ เพื่อแสดงให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษาเรียนรู้ และโรงเรียนเป็นส่วนสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น สร้างค่านิยม โดยผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้จากการทำกิจกรรมร่วมกันกับเด็กนักเรียนและเยาวชนในชุมชน โดยมีวิธีการสำคัญเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญ คือ

1) การจัดการความรู้ของบ้าน พบว่า การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีบ้านหรือชุมชนเป็นแหล่งในการบอกเล่าเรื่องราว เป็นแหล่งเก็บรักษาความรู้ และการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างจากผู้อาวุโสภายในชุมชน เป็นการซึมซับความรู้อย่างค่อยเป็นค่อยไปภายในหมู่บ้าน โดยมีผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้บอกเล่าเรื่องเล่า เป็นแหล่งข้อมูลมีชีวิต สามารถให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะแก่บุคคลทั่วไป

2) การจัดการความรู้ของวัด พบว่า การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวรของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีวัดเป็นศูนย์กลางในการจัดการความรู้ของชุมชน เป็นสถานที่และเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดและจัดเก็บความรู้ เพื่อแสดงให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษา เรียนรู้ เป็นศูนย์กลางในการเก็บรักษาประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ

3) การจัดการความรู้ของโรงเรียน พบว่า การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีโรงเรียนเป็นส่วนสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ผ่านกิจกรรมการเรียน และประเพณีร่วมกับชุมชน โดยให้ผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้จากการทำกิจกรรมร่วมกันกับเด็กนักเรียนและเยาวชนในชุมชน ส่งเสริมการจัดกลุ่มเรียนรู้สืบทอดความรู้วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ โดยการสืบทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ในท้องถิ่นผ่านวิถีชีวิตประจำวันในชุมชนและงานประเพณีประจำปีต่างๆ โดยมีโรงเรียนในพื้นที่ให้การสนับสนุนการเรียนรู้แก่นักเรียน

3. เงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก

เงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก พบว่า การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัด

เพชรบูรณ์ ไปสู่ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืนนั้นนับเป็นเรื่องที่ท้าทายต่อชุมชน เนื่องจากชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้นั้นขึ้นอยู่กับระบบภายในชุมชนว่ามีการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้จนนำไปสู่การจัดการความรู้ในชุมชนที่ต่อเนื่อง ความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน เป็นรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนได้มีการจัดการความรู้ ที่ไม่ได้ผ่านโครงสร้างอำนาจของรัฐ เป็นรูปแบบการดำเนินงานที่ลดการพึ่งพาภาครัฐ เป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างแท้จริง แต่มีปัจจัยที่จะสนับสนุนและนำพาการจัดการความรู้ให้ยั่งยืน 4 เงื่อนไข ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคีในชุมชน ความตระหนักถึงคุณค่าและมีใจรักในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น และการสนับสนุนจากภาครัฐด้านโครงสร้างพื้นฐาน และการมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการความรู้ประชาชนในชุมชนวัดท่ากกแกมี ดังนี้

1. ด้านการวางแผน ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและร่วมวางแผนการปฏิบัติงานด้านการจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับแหล่งเรียนรู้อยู่ในระดับมาก เนื่องจากการดำเนินงานกิจกรรมที่แหล่งเรียนรู้นั้น เกิดการสำรวจความคิดเห็นจากภาคประชาชนและชุมชนในการร่วมแสดงความคิดเห็นและบอกความต้องการ ทั้งนี้ มีการวางแผนร่วมกันระหว่างเจ้าอาวาสวัด ครู ผู้ปกครองและประชาชนในชุมชน ในการจัดกิจกรรมมากที่สุด ได้แก่ การจัดประชุม การแสดงความคิดเห็น และการเข้าร่วมดำเนินกิจกรรม ตามวาระโอกาสสำคัญ เช่น กิจกรรรมการตักบาตร ทุกวันพระ การแห่ปราสาทผึ้งและกิจกรรมวันออกพรรษา

2. ด้านการดำเนินงาน แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน มีการประสานงานระหว่างกันของ บ้าน วัด และโรงเรียน ในการจัดกิจกรรมและใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนร่วมกันเช่น สถานที่จัดงาน บุคลากร และการประชาสัมพันธ์

3. ด้านการเข้าร่วมกิจกรรม ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่จัดขึ้นในลักษณะของผู้รับบริการมากที่สุด โดยการเข้าร่วมศึกษา ฝึกปฏิบัติ และเรียนรู้ร่วมกัน เช่น กิจกรรมด้านศาสนาประเพณี ซึ่งชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนามากที่สุด ได้แก่ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และรองลงมา คือ กิจกรรมด้านประเพณี ได้แก่ วันสงกรานต์ บุญพระเวส และแห่ปราสาทผึ้ง

4. ด้านการรับผลประโยชน์ร่วมกัน เนื่องจากกิจกรรมการจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรมที่แหล่งเรียนรู้เป็นผู้จัดขึ้นส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายหลัก คือ เด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชนในการส่งเสริมงานความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์ รักษา วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ด้วยตนเอง เกิดความภาคภูมิใจ และเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน

สรุป การจัดการความรู้สู่ชุมชนเข้มแข็งระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ในชุมชนวัดท่ากกแก พบว่า กระบวนการจัดการความรู้มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. องค์ความรู้ เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝัง วิธีคิด การดำเนินชีวิต ผ่านประเพณี ความเชื่อ ได้แก่ หลักฮีตสิบสองครองสิบสี่ ภาษาและอักษรไทหล่ม อักษร

ตัวธรรม อักษรไทน้อย ประเพณีการแต่งกายของชนพื้นเมืองหล่มสัก ขันโตกหรือพาเข้าหย่อง การทำต้นดอกผึ้งหรือปราสาทผึ้ง สงสะการแบบโบรานไทหล่ม เป็นต้น องค์ความรู้ดังกล่าวเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนที่มีการสืบสานถ่ายทอดกันมาอย่างยาวนาน

2. กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแก ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญ เริ่มตั้งแต่ การกำหนดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน การแสวงหาและได้มาซึ่งความรู้การแลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเก็บความรู้ การถ่ายทอดความรู้ที่มีรูปแบบอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีวิธีการสำคัญเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญ คือ

2.1 การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์มีบ้านหรือชุมชน เป็นแหล่งในการเก็บองค์ความรู้ของชุมชน การบอกเล่าเรื่องราว และการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างจากผู้อาวุโสภายในชุมชน เป็นการซึมซับความรู้อย่างค่อยเป็นค่อยไปภายในหมู่บ้าน โดยมีผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้บอกเล่าเรื่องเล่าเป็นแหล่งข้อมูลมีชีวิต สามารถให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะแก่บุคคลทั่วไป

2.2 การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์มีวัดเป็นศูนย์กลางเป็นสถานที่และเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดและจัดเก็บความรู้ เพื่อแสดงให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษา เรียนรู้ เป็นศูนย์กลางในการเก็บรักษาประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ

2.3 การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์มีสภาวัฒนธรรม เทศบาลตำบลตาลเดี่ยว และสำนักงานวัฒนธรรมช่วยสนับสนุน ส่งเสริมการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านกิจกรรม หรือประเพณี โดยผู้อาวุโสในชุมชน เป็นการถ่ายทอดความรู้จากการทำกิจกรรมร่วมกันกับเด็กนักเรียนและเยาวชนในชุมชน ส่งเสริมการจัดกลุ่มเรียนรู้สืบทอดความรู้วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ โดยการสืบทอดสู่คนรุ่นใหม่ในท้องถิ่นผ่านวิถีชีวิตประจำวันในชุมชนและงานประเพณีประจำปีต่างๆ โดยมีโรงเรียนในพื้นที่ให้การสนับสนุนการเรียนรู้แก่นักเรียน

2.2.4 การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวรของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน มีความสัมพันธ์ในการจัดการความรู้และมีส่วนประสานความร่วมมือกันในการจัดการความรู้ โดยบ้านเป็นแหล่งในการบอกเล่าเรื่องราวและเก็บรักษาความรู้ของชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดการความรู้ของชุมชน และเป็นแหล่งถ่ายทอด และโรงเรียนเป็นส่วนสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น สร้างค่านิยม โดยผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้จากการทำกิจกรรมร่วมกันกับเด็กนักเรียนและเยาวชนในชุมชน

3. เงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแกยั่งยืน ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคีในชุมชน ความตระหนักถึงคุณค่าและมีใจรักในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น และการสนับสนุนจากภาครัฐ และการมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการความรู้ประชาชนใน

ชุมชนวัดท่ากกแก ด้านการวางแผน ด้านการดำเนินงาน ด้านการเข้าร่วมกิจกรรม และ ด้านการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

บทที่ 5
สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้วิธีการหลายรูปแบบและเป็นวิธีการศึกษาเฉพาะกรณี ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีประเด็นดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย
2. อภิปรายผลการวิจัย
3. ข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า

1. ผลการศึกษาสภาพการณ์การจัดการความรู้ในชุมชนวัดท่ากกแก

พบว่า สภาวะแวดล้อมและบริบทชุมชนของชุมชนบ้านท่ากกแก แต่เดิมเรียกว่า บ้านท่าขัวแก สันนิษฐานว่า เริ่มก่อตั้งเป็นชุมชนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2323 พร้อมกับการก่อตั้งหมู่บ้านท่ากกโพธิ์และวัดโพธิ์ศรีสองคร (บ้านโพธิ์ท่าสองคอน) ประชาชนส่วนมาก คือ ชาวบ้านท่ากกโพธิ์ที่ขยับขยายที่ทำกิน ในการทำนาและปลูกอ้อย บริเวณที่เชื่อมต่อหมู่บ้านท่ากกโพธิ์จึงเรียกว่าบ้านน้ำอ้อย สาเหตุที่เรียกว่าบ้านท่าขัวแก คือ การสันจรไปมาทางเรือจะมีจุดสังเกต คือ ต้นสะแกใหญ่เป็นจุดแวะจอดเรือและต้นสะแกใหญ่ได้ล้มขวางลำน้ำทำให้ชาวบ้านใช้ข้ามไปมาหากันทั้งสองฝั่งจึงเรียกกันว่าขัวแก ขัว หมายถึง สะพาน ภายหลังทางการจึงเปลี่ยนชื่อให้เป็นบ้านท่ากกแก เพื่อที่คล้องกันกันบ้านท่ากกโพธิ์ ประชาชนมีความผสมผสานกันระหว่างไทหล่มเดิมหรือคนเมืองหล่มเก่า และไทเวียงจันทร์ที่อพยพขึ้นมาจากสระบุรีในระหว่างการรวมผู้คนในการก่อตั้งเมืองหล่มสักใหม่ และยังมีชาวบ้านโสกบ้านนาหลวง เข้ามาอยู่อาศัย ดังนั้นสำเนียงภาษาของชาวบ้านท่ากกแกจึงมีความผสมผสานและแตกต่างกัน ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนกำลังจะเลือนหายไปตามกาลเวลา ทำให้ผู้นำชุมชนโดยการนำของเจ้าอาวาสวัดกกแก ผู้ใหญ่บ้าน และประชาชนในชุมชนได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงได้ร่วมมือกันในการเก็บรวบรวมข้อมูลและถ่ายทอดข้อมูลให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ เพื่อเป็นการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ ผ่านกิจกรรมของชุมชน ฮีตสิบสองคองสิบสี่ บริบทและสภาพแวดล้อมของชุมที่เป็นชุมชนท้องถิ่นที่พึงพออาศัยกันแบบเครือญาติ มีความสามัคคีกัน จึงเป็นส่วนสำคัญในการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ประสบผลสำเร็จ

2. ผลการศึกษาการจัดการความรู้สู่ชุมชนเข้มแข็งระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ในชุมชนวัดท่ากกแก

พบว่า กระบวนการจัดการความรู้มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการจัดการความรู้ และเงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการความรู้ จากการศึกษาพบว่า

2.1 องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝัง วิธีคิด การดำเนินชีวิต ผ่านประเพณี ความเชื่อเพื่อ

ปฏิบัติสืบต่อกันมา ชาวบ้านท่ากกแกและชาวอำเภอหล่มสักสืบเชื่อสายมาจากชาวล้านช้าง ดั้งเดิมในราชอาณาจักรลาวหลวงพระบางและเวียงจันทร์ในอดีต ดั้งนั้นความเชื่อและค่านิยมด้านวัฒนธรรมประเพณีจึงได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านช้าง มีประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญได้แก่ หลักฮีตสิบสองครองสิบสี่ ภาษาและอักษรไทหล่ม ที่มีสำเนียงภาษาคล้ายกันกับผู้คนในบริเวณตอนกลาง และตอนบนของประเทศลาวอัน อักษรตัวธรรม ที่มีพัฒนาการมาจากอักษรมอญโบราณ อักษรไทน้อย เป็นอักษรลาวโบราณที่นิยมใช้กันในแถบลุ่มแม่น้ำโขง ประเพณีการแต่งกายของชนพื้นเมืองหล่มสัก ผู้ชายนุ่งกางเกงขายาวหรือครึ่งแข้งหรือนุ่งโสร่ง ส่วนผู้หญิงจะนุ่งผ้าซิ่นทอเองด้วยไหมหรือฝ้าย ขันโตก หรือที่ชาวหล่มเรียกว่าพาเข้าหย่อง การทำต้นดอกผึ้งหรือปราสาทผึ้ง สงสะการแบบโบราณ ไทหล่ม หมายถึง พิธีฌาปนกิจ หรือเผ่าด่วง เป็นต้น

2.2 กระบวนการจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ชุมชนวัดท่ากกแกมีการจัดการความรู้โดยใช้การจัดกิจกรรมในชุมชนเพื่อสร้างความคุ้มค่า ด้วยการนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในชุมชนมาบริหารจัดการ และการถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน และเปิดโอกาสให้เยาวชนในชุมชนได้เรียนรู้ และเข้าใจถึงระบบภายในชุมชนที่เกื้อหนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญ คือ การกำหนดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรม การแสวงหาและได้มาซึ่งความรู้การแลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเก็บความรู้ การถ่ายทอดความรู้ที่มีรูปแบบอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ความสัมพันธ์ในการจัดการความรู้ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวรของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน มีความสัมพันธ์กันเป็นไม่เป็นทางการโดยมีส่วนประสานความร่วมมือกันในการจัดการความรู้ โดยบ้านเป็นแหล่งในการบอกเล่าเรื่องราวและเก็บรักษาความรู้ของชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดการความรู้ของชุมชน เป็นสถานที่และเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดและจัดเก็บความรู้ เพื่อแสดงให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษาเรียนรู้ และโรงเรียนเป็นส่วนสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น สร้างค่านิยมโดยผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้จากการทำกิจกรรมร่วมกันกับเด็กนักเรียนและเยาวชนในชุมชน โดยมีวิธีการสำคัญเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญ คือ

2.2.1 การจัดการความรู้ของบ้าน พบว่า การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีบ้านหรือชุมชนเป็นแหล่งในการบอกเล่าเรื่องราว เป็นแหล่งเก็บรักษาความรู้ และการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างจากผู้อาวุโสภายในชุมชน เป็นการซึมซับความรู้อย่างค่อยเป็นค่อยไปภายในหมู่บ้าน โดยมีผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้บอกเล่าเรื่องเล่า เป็นแหล่งข้อมูลมีชีวิต สามารถให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะแก่บุคคลทั่วไป

2.2.2 การจัดการความรู้ของวัด พบว่า การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีวัดเป็นศูนย์กลางในการจัดการความรู้ของชุมชน เป็นสถานที่และเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดและจัดเก็บความรู้เพื่อแสดงให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษา เรียนรู้ เป็นศูนย์กลางในการเก็บรักษาประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ

2.2.3 การจัดการความรู้ของโรงเรียน พบว่า การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีโรงเรียนเป็นส่วนสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ผ่านกิจกรรมการเรียน และประเพณีร่วมกับชุมชน โดยให้ผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้จากการทำกิจกรรมร่วมกันกับเด็กนักเรียนและเยาวชนในชุมชน ส่งเสริมการจัดกลุ่มเรียนรู้สืบทอดความรู้วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ โดยการสืบทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ในท้องถิ่นผ่านวิถีชีวิตประจำวันในชุมชนและงานประเพณีประจำปีต่างๆ โดยมีโรงเรียนในพื้นที่ให้การสนับสนุนการเรียนรู้แก่นักเรียน

2.3 เงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการความรู้ พบว่า การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ไปสู่ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืนนั้นนับเป็นเรื่องที่ท้าทายต่อชุมชน เนื่องจากชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้นั้นขึ้นอยู่กับระบบภายในชุมชนว่ามีการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้จนนำไปสู่การจัดการความรู้ในชุมชนที่ต่อเนื่อง ความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน เป็นรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนได้มีการจัดการความรู้ ที่ไม่ได้ผ่านโครงสร้างอำนาจของรัฐ เป็นรูปแบบการดำเนินงานที่ลดการพึ่งพาภาครัฐ เป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างแท้จริง แต่มีปัจจัยที่จะสนับสนุนและนำพาการจัดการความรู้ให้ยั่งยืน 4 เงื่อนไข ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคีในชุมชน ความตระหนักถึงคุณค่าและมีใจรักในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น และการสนับสนุนจากภาครัฐด้านโครงสร้างพื้นฐาน

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษา การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

1. สภาพการณ์การจัดการความรู้ในชุมชนวัดท่ากกแก

พบว่า ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนกำลังจะเลือนหายไปตามกาลเวลา ทำให้ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชนได้เล็งเห็นความสำคัญ จึงได้ร่วมมือกันในการเก็บรวบรวมข้อมูล และถ่ายทอดข้อมูลให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ เพื่อเป็นการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ ผ่านกิจกรรมของชุมชน ฮีตสิบสองคองสิบสี่ บริบทและสภาพแวดล้อมของชุม

ที่เป็นชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งพออาศัยกันแบบเครือญาติ มีความสามัคคีกัน จึงเป็นส่วนสำคัญในการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ประสบผลสำเร็จ

2. การจัดการความรู้สู่ชุมชนเข้มแข็งระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ในชุมชนวัดท่ากกแก พบว่า กระบวนการจัดการความรู้มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

2.1 องค์ความรู้ เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝัง วิธีคิด การดำเนินชีวิต ผ่านประเพณี ความเชื่อ ได้แก่ หลักฮีตสิบสองครองสิบสี่ ภาษาและอักษรไทหล่ม อักษรตัวธรรม อักษรไทน้อย ประเพณีการแต่งกายของชนพื้นเมืองหล่มสัก ขันโตกหรือพาเข้าหย่อง การทำต้นดอกผึ้งหรือปราสาทผึ้ง สงสะการแบบโบราณไทหล่ม เป็นต้น องค์ความรู้ดังกล่าวเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนที่มีการสืบสานถ่ายทอดกันมาอย่างยาวนาน

2.2 กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแก ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญ เริ่มตั้งแต่ การกำหนดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน การแสวงหาและได้มาซึ่งความรู้การแลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเก็บความรู้ การถ่ายทอดความรู้ที่มีรูปแบบอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีวิธีการสำคัญเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญ คือ

2.2.1 การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์มีบ้านหรือชุมชน เป็นแหล่งในการเก็บองค์ความรู้ของชุมชน การบอกเล่าเรื่องราว และการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างจากผู้อาวุโสภายในชุมชน เป็นการซึมซับความรู้อย่างค่อยเป็นค่อยไปภายในหมู่บ้าน โดยมีผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้บอกเล่าเรื่องเล่า เป็นแหล่งข้อมูลมีชีวิต สามารถให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะแก่บุคคลทั่วไป สอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกพร ฉิมพลี (2555) และงานวิจัยของ อภิชาติ ใจอารีย์ (2557) ที่ศึกษาพบว่า กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญได้แก่ 1) การกำหนดความรู้ 2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอก 3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ 4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และ 5) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

2.2.2 การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์มีวัดเป็นศูนย์กลางเป็นสถานที่และเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดและจัดเก็บความรู้ เพื่อแสดงให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษา เรียนรู้ เป็นศูนย์กลางในการเก็บรักษาประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ดำรงศักดิ์ มีสุนทร (2556) ที่ศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนโดยภาพรวมยังถือว่ายังมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ด้วยชุมชนมีระบบการพึ่งพาอาศัยกันในรูปแบบเครือญาติค่อนข้างสูง รวมทั้งยังมีปัจจัยอื่นที่เข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนเกิดความสามัคคีต่อกัน เช่น ระบบความเชื่อ ลักษณะนิสัย

ชุมชน บทบาทของสงฆ์-วัด นโยบายพัฒนาชุมชนของวัดและโรงเรียน ที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน

2.2.3 การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์มีโรงเรียนช่วยสนับสนุน ส่งเสริมการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านกิจกรรม หรือประเพณี โดยผู้อาวุโสในชุมชน เป็นการถ่ายทอดความรู้จากการทำกิจกรรมร่วมกันกับเด็กนักเรียนและเยาวชนในชุมชน ส่งเสริมการจัดกลุ่มเรียนรู้สืบทอดความรู้วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ โดยการสืบทอดสู่คนรุ่นใหม่ในท้องถิ่นผ่านวิถีชีวิตประจำวันในชุมชนและงานประเพณีประจำปีต่างๆ โดยมีโรงเรียนในพื้นที่ให้การสนับสนุนการเรียนรู้แก่นักเรียน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปรีดา พูลสิน (2554) ที่ศึกษาพบว่า ชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ผ่านรูปแบบกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ กิจกรรมการเรียนการสอน การฝึกอบรม และกิจกรรมส่งเสริมความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ชุมชนมีการใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีในชุมชนร่วมกัน แหล่งเรียนรู้ทั้งหมดมีการจัดการองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม และมีผู้นำชุมชนและเยาวชนเป็นผู้กำหนดแนวทางการดำเนินงาน ในขั้นตอนการวางแผน การจัดกิจกรรม วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชน สอดคล้องกับ สุรชัย ไวยวรรณจิตร และคณะ (2554) ที่ศึกษาพบประเด็นแนวทางในการส่งเสริม ฟื้นฟู อนุรักษ์ ตารีอีนา ปัจจุบันนี้การสนับสนุนส่วนใหญ่เกิดจากผู้นำท้องถิ่น ผู้นำธรรมชาติ และผู้นำท้องที่เป็นหลัก เป็นไปในลักษณะการส่งเสริมทางความรู้สึกไม่ได้มีส่วนของงบประมาณในการสนับสนุน ที่ผ่านมางบประมาณและการสนับสนุนต่างๆ ได้จากการนำเยาวชนไปแสดงของครูภูมิปัญญา สิ่งสำคัญคือ ควรมีการสร้างเครือข่ายสืบทอดสนับสนุนตารีอีนาให้เยาวชนที่ผ่านมาได้มารวมตัวกันเพื่อผลักดันการสืบทอดให้รุ่นน้องๆ ต่อไป

2.2.4 การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวรของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน มีความสัมพันธ์ในการจัดการความรู้และมีส่วนประสานความร่วมมือกันในการจัดการความรู้ โดยบ้านเป็นแหล่งในการบอกเล่าเรื่องราวและเก็บรักษาความรู้ของชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดการความรู้ของชุมชน และเป็นแหล่งถ่ายทอด และโรงเรียนเป็นส่วนสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น สร้างค่านิยม โดยผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้จากการทำกิจกรรมร่วมกันกับเด็กนักเรียนและเยาวชนในชุมชน สอดคล้องกับ สุรชัย ไวยวรรณจิตร และคณะ (2554) ที่ศึกษาพบประเด็นแนวทางในการส่งเสริม ฟื้นฟู อนุรักษ์ ตารีอีนา ต้องการให้ผู้นำทั้งสี่เสาหลักได้เข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วมต่อการส่งเสริมให้มากที่สุด เพราะในขณะปัจจุบันนี้การสนับสนุนส่วนใหญ่เกิดจากผู้นำท้องถิ่น ผู้นำธรรมชาติ และผู้นำท้องที่เป็นหลัก แต่ก็เป็นไปในลักษณะการส่งเสริมทางความรู้สึกไม่ได้มีส่วนของงบประมาณในการสนับสนุน การจัดการความรู้จะประสบผลสำเร็จได้ด้วยความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

2.3 เงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดท่ากกแกยั่งยืน ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคีในชุมชน ความตระหนักถึงคุณค่าและมีใจรักในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น และการสนับสนุนจากภาครัฐ สอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิชาติ ใจอารีย์ (2557)

ที่ศึกษาเงื่อนไขสู่ความสำเร็จของการจัดการความรู้ พบว่าได้แก่ 1) ความรู้ด้านการจัดการความรู้ 2) วัฒนธรรม/วิถีชุมชน 3) ผู้นำชุมชน 4) ทรัพยากรท้องถิ่น และ 5) โครงสร้างพื้นฐาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ดำรงศักดิ์ มีสุนทร (2556) ที่ศึกษา เงื่อนไขความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนในมิติการพัฒนา พบว่า พฤติกรรมเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของชาวบ้านที่การยึดถือผ่านลักษณะนิสัยชุมชน ความเชื่อและการคาดหวังผลประโยชน์ทางสังคม ได้หลอมรวมชุมชนเข้าด้วยกันให้มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ส่งผลให้ทำให้ชุมชนเกิดความร่วมมือ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1.1 ชุมชน ควรส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง ชุมชนควรมีการวางแผนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมร่วมกันของทุกหน่วยงานเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวในการจัดกิจกรรม

1.2 โรงเรียน ควรมีการพัฒนาหลักสูตรหรือรายวิชาที่เกี่ยวกับท้องถิ่นศึกษาเพื่อปลูกฝังค่านิยมหวงแหนและรักษ์ในเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ควรมีการศึกษาข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน ควรมีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สำคัญ และถ่ายทอดความรู้ต่างๆ สู่นักเรียน เยาวชน และประชาชนในชุมชน รวมทั้งสนับสนุนบุคลากรที่เชี่ยวชาญด้านการจัดการความรู้ เพื่อช่วยเป็นที่ปรึกษาและถ่ายทอดความรู้แก่บุคลากร และประชาชนในชุมชน

1.3 ภาครัฐ ควรส่งเสริมการจัดการความรู้โดยให้การสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐานและประสานการพัฒนาระหว่าง วัด โรงเรียน และชุมชน ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ควรมีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับแหล่งวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ เช่น ป้ายประชาสัมพันธ์ ศูนย์บริการข่าวสารข้อมูล หรือควรมีการตั้งศูนย์ประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร ความรู้แก่ชุมชนในด้านวิชาการ การบริหารจัดการและงบประมาณ

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาการจัดทำแผนพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ชุมชนให้ยั่งยืน

2.2 ควรศึกษาการนำองค์ความรู้ท้องถิ่นไปใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนโดยใช้ฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2554). **วัฒนธรรม: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดอุทัยธานี**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร

กนกพร ฉิมพลี. (2555). **รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา.** คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

กัลยานี ปฏิมาพรเทพ. (2541). **แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา:สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี / สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย.** กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

กาญจนา แก้วเทพ และพีรญา ศรีเพชราวุธ. (2551) “บทบาทของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อดำรงรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็ง บ้านน้ำเกี๋ยน กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน”, **วารสารนิเทศศาสตร์**. ปีที่ 25 ฉบับที่ 2. 102–122.

กุลยา สุขพงษ์ไทย และปนิตา ดีมานพ. (2557). การประเมินผลการดำเนินงานการจัดการความรู้ของมหาวิทยาลัยธนบุรี ปีการศึกษา 2555”.**วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี.** 8, 16 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2557) : 79-92**.**

โกศล ดีศีลธรรม. (2546). **การจัดการความรู้แห่งโลกธุรกิจใหม่.** กรุงเทพฯ: ธนาเพรสแอนด์กราฟฟิค.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). **การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ:บพิธการพิมพ์.

ขวัญดิน สิงห์คำ. (2556) บูรณาการ วัด บ้าน โรงเรียน ศาสตร์และศิลป์แห่งการพัฒนาชุมชน”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. 4, 1 (มกราคม - มิถุนายน 2556)

จักรพันธ์ โสมะเกษตริน. (2551). **การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นศรีสะเกษ เพื่อการแข่งขันอย่างยั่งยืน.** กรุงเทพฯ: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

จินตนา สนามชัยสกุล และคณะ (2552). **ชุดโครงการการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านไทหล่มเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.** มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2540). **การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จุฑารัตน์ ศราวณะวงศ์. (2551). **การพัฒนาตัวแบบของกลยุทธ์การจัดการความรู้.** วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ. (2540). **สังคมวิทยา.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ชยันต์ วรรธนะภูติ. (2537). **การกำหนดกรอบคิดในการวิจัยเชิงคุณภาพ” ในคู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่องานพัฒนาขอนแก่น**. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ชยันต์ วรรธนะภูมิ. (2540). **แนวคิดเรื่องกลุ่มอุปถัมภ์ของ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์:นัก มานุษยวิทยาที่ข้าพเจ้ารู้จัก คนธรรมดา: รวมบทความและข้อเขียนในวาระครบรอบอายุ 60 ปี ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์.** ขอนแก่น: สถาบันวิจัยเชิงพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ. (2548). **การจัดการความรู้ในองค์กรธุรกิจ.** กรุงเทพฯ: เอ็กซเปอร์เน็ท.

ชาย โพธิสิตา. (2550). **ศาสตร์และศิลป์ แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ.** กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล. (2545). **วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก.** กรุงเทพฯ: บริษัทเอดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด.

ธนพรรณ ธานี. (2542). **การศึกษาชุมชน**. ขอนแก่น บริษัทเพ็ญพรินติงจำกัด.

ธนพรรณ ธานี. (2545). การพัฒนารูปแบบบ้าน วัด และโรงเรียน ในการสร้างความเข้มแข็ง ชุมชนของจังหวัดหนองบัวลำภู. **วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น** ,14(3),1-7

ธวัช หมัดเต๊ะ. 2547. The New Knowledge Management การจัดการความรู้ยุคใหม่. **วารสารถักทอสายใยแห่งความรู้.** (กันยายน-ตุลาคม): 25.

ธีรวัฒน์ ชะอุ่ม. (2554). **การจัดการความรู้ทรัพยากรวัฒนธรรม : วัดศรีรัตนศาสดาราม.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นันทิภา ชั้นบุญ. (2553). **การจัดการความรู้ทางดนตรีไทย: กรณีศึกษามูลนิธิ หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง).** ปริญญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต, วิทยาลัยนวัตกรรม, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นันท์ปพร สิทธิยา. (2551**). การศึกษากระบวนการจัดการความรู้โดยชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**. ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพัฒนาศึกษา). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์. (2536). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร.** ทิศทางไทย, *1*(5), 1-10.

ประพันธ์ แสงแก้ว. (2553). **การจัดการความรู้ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.** คณะรัฐประศาสนศาตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ประเวศ วะสี (2536). **"การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา"** ในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. บรรณาธิการโดย เสรี พงศ์พิศ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.

ประเวศ วะสี. (2540). **ประชาสังคมในประชาสังคมทรรศนะนักคิด.** กรุงเทพฯ : มติชน.

ปัญญา เมืองรื่น. 2552. **การศึกษากระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษากรณีเครือข่ายศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ จังหวัดระยอง.** การค้นคว้าอิสระ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

ปรีดา พูลสิน. (2554) **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส.** กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

พระครูสุวรรณวรการ. (2553). **ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พัชรินทร์ สิรสุนทร. (2550). **ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิคและวิธีการ.**กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรธิดา วิเชียรปัญญา. (2548). **การจัดการความรู้: พื้นฐานและการประยุกต์ใช้**. กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว.

ไพศาล สรรสรวิสุทธิ์ และคณะ. (2557) **การจัดการความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุทัยธานี.** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.

ดวงเดือน จันทร์เจริญ. (2549). “การจัดการความรู้กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.” **วารสารการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์**. 1 (มกราคม-มีนาคม 2549): 252-265.

ดวงฤทัย อรรคแสง. (2552). **กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ดำรงศักดิ์ มีสุนทร. (2556) **ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน กรณีศึกษา วัดนามสมมุติกับชุมชนนามสมมุติ จังหวัดกาญจนบุรี.** คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

วันทนา กลิ่นงาม และคณะ. (2555). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ จังหวัดเพชรบุรี**. วารสารมนุษยสังคมปริทัศน์ ปี ที่ 14 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2555, 35-51.

วันชัย โอสุคนธ์ทิพย์. (2554). **แนวทางปฏิบัติราชการของผู้ว่าราชการจังหวัดอุทัยธานี**. (แถบบันทึกเสียง). อุทัยธานี.

วิจารณ์ พานิช. (2547). **การจัดการความรู้ในสังคมไทยภูมิปัญญาท้องถิ่น**, In Thailand International Conference on Knowledge Management 2004: KM for Innovation and Change. Nonthaburi: Impact Muang Thong Thani. (November 24-25, 2004)

วิจารณ์ พานิช. (2548). **การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ.** กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.

วิจารณ์ พานิช. (2551). **การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

วิมลรัตน์ ศรีสิงห์. (2538). **การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ของกลุ่มสตรีกาญจนบุรี**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.

รัชนี ประดับ. (2555). **ชุมชนเข้มแข็ง: ปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐไทยสมัยใหม่.** วิทยานิพนธ์สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน ทวีศักดิ์ วังไพศาล. (2556). การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้. **วารสารสมาคมนักวิจัย** ปีที่ 18 ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม 2556, 45-55.

มานพ นักการเรียน. (2557). บทบาทของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 14ที่มีต่อการแก้ไขปัญหาอบายมุข. **วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร** ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2557), 9-18.

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น. (2548). “การจัดการความรู้: แนวคิดและวิธีการ,”**วารสารเซนต์จอห์น.**

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2552). **เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย.** กรุงเทพฯ : พิมพลักษณ์

สถาบันเพื่อการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน. (2552). **การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน. (พิมพ์ครั้งที่ 1).** พิษณุโลก : ทิพย์เสนาการพิมพ์.

สถาบันดำรงราชานุภาพ. (2555). **การพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามแนวพระราชดำริ.** เอกสารความรู้ สดร.สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย

สามารถ จันทร์สูรย์. (2536). “การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา” ใน **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนา ชนบท**. บรรณาธิการโดย เสรี พงศ์พิศ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.

สามารถ เที่ยงพูนวงศ์. (2557). **การจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน กรณีศึกษา : วัดใหญ่อินทาราม จังหวัดชลบุรี**. วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.

สุเทพ สุนทรเภสัช. (2553). **ทฤษฎีมานุษยวิทยาพัฒนาการมโนทัศน์พื้นฐานและทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม ภาคแรก**. กรุงเทพฯ: ดวงกมลพับลิชชิ่ง.

สุรชัย ไวยวรรณจิตร และคณะ. (2554). **การมีส่วนร่วมของผู้นำสี่เสาหลักในการบริหารจัดการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น: กรณีศึกษา “ตารีอีนา” ตำบลกายูคละ อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส.** กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

สุรพล สุวรรณ. (2555). **พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้ ความสัมพันธ์แบบบ้าน-วัด-โรงเรียน กรณี : ชุมชนสนามชัย อ.สทิงพระ จ.สงขลา.** สารอาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์.

สุวรรณ เหรียญเสาวภาคย์ และคณะ. (2548). **การจัดการความรู้.** กรุงเทพฯ: กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ.

สุวิชชา ศรีถาน และปรีดา ไชยา. (2559). **การค้นหามรดกภูมิปัญญาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.** วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม-มิถุนายน 2559, 12-22.

สุภาพร ชาววัง. (2552). **การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาเครื่องจักสานเชิงพานิชย์ จังหวัดนครราชสีมา.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุภาวดี เจริญเศรษฐมห. (2553). **การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรอาชีพท้องถิ่น.** วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยราคำแหง.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2536). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท “พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาชนบท**.

สมคิด พรมจุ้ย. (2550) **เทคนิคการประเมินโครงการ (พิมพ์ครั้งที่ 5).** กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมบูรณ์ ธรรมลังกา. (2556). รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.** 15, 2 (เมษายน – มิถุนายน 2556) : 58 – 66.

สมศักดิ์ ภิญโญธรรมากร. (2548). **การนาเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหารจัดการความรู้ในองค์กร**. กรุงเทพฯ: ศูนย์สารสนเทศกองแผนงาน.

สมหมาย แจ่มกระจ่าง. (2551). การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน :กรณีศึกษาการจัดทำแผนชุมชนเทศบาลตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี. **วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยบูรพา,** ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 ปีการศึกษา 2551.

โสภิดา สุรินทะ. (2553). **การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำของประชาชน : กรณีศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ**. วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). **การทรงงานพัฒนาประเทศ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง.

อคิน รพีพัฒน์. (2551). **วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ.** กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

อภิชัย พันธเสน. (2539). **พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรคตอนที่ 3 ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา,

อภิชาติ ใจอารีย์. (2557). รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการแปรรูปหน่อไม้ ของชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี". **วารสารการเมืองการปกครอง**. 4, 2 (มีนาคม – สิงหาคม 2557**)**

อนันต์ ธีระชัย. (2545). **พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานใหม่ในเขตเมืองโบราณจันเสน อาเภอตาคลี จังหวัด นครสวรรค์**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2536). **คำชี้แจงในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.

Davenport, Thomas H. and Lawrence, Prusak. 1998. **Working Knowledge: How Organization Manage What They Know.** Cambridge, MA: Harvard Business School Press.

Henrie, M. and Hedgepeth, O. (2003). **Size is important in knowledge management**. [Online]. Available from: http://www.tlainc.com/artc153.htm. [2013, May]

Horwitch, M. and Armacost, J. "Helping Knowledge Management Be All It Can Be," **The Journal of Business Strategy**. 23 (January 2002): 123-140.

Holger. (1999). **Benefits of an Intranet-based Knowledge Management System-Measuring the Effects**. [Online]. Available from: http://www.avinci.de/competence/publikationen/diplomarbeitholgertrapp.pdf. [2013, June].

Keyser, Richard Lewis. (2004). **Assessing The Relationship Between Knowledge Management and Plant Performance At The Tennessee Valley Authority.** Doctor dissertation, The University of Alabama.

Probst, G. Raub, S. and Romhardt, K. (2000). **Managing knowledge: Building Block for success**. Chichester: John Wiley & Sons.

Smith, Heather A. and McKeen, James D. (2013). **Developments in Practice IX: The Evolution of the KM Function**. Retrieved April 29, 2013 from: http://aisel.aisnet.org/cais/vol12/iss1/4.

Sveiby, Karl E. (2003). **What is Knowledge Management**. Retrieved April 29, 2013 from: http://www.co-i-l.com/coil/knowledge-garden/kd/whwtiskm.shtml.

Trapp, Holger. (1999). **Benefits of an Intranet-Based Knowledge Management System Measuring the Effects.** Retrieved April 29, 2010 from http://www.avinci.de/competence/publication/diplomarbeitholgertrapp.pdf.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสังเกต

การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

1. สภาพทั่วไปของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

.....

.....

.....

2. องค์ความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ภาษา .....

.....

การแต่งกาย .....

.....

อาหาร .....

.....

ประเพณีและวัฒนธรรม .....

.....

ภูมิปัญญาท้องถิ่น .....

.....

.....

3. พฤติกรรม**การ**จัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

การวางแผน .....

.....

.....

การดำเนินงาน .....

.....

.....

การเข้าร่วมกิจกรรม .....

.....

.....

การร่วมรับผลประโยชน์ .....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์

การจัดการความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแบบบวร ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ ..... วันที่.....

อายุ ..... ปี อาชีพ/ตำแหน่ง.....

1. ประวัติความเป็นมาและบริบทของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

2. ศึกษาองค์ความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ภาษา .....

.....

การแต่งกาย .....

.....

อาหาร .....

.....

ประเพณีและวัฒนธรรม .....

.....

ภูมิปัญญาท้องถิ่น .....

.....

.....

2.3 สถานภาพการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมรำโทน

.....

.....

3. ศึกษาการจัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

3.1 การจัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

1) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

.....

.....

2) การแสวงหาและได้มาซึ่งความรู้

.....

.....

3) การแลกเปลี่ยนความรู้

.....

.....

4) การจัดเก็บความรู้

.....

.....

5) การถ่ายทอดความรู้

.....

.....

3.2 หน่วยงานหรือใครบ้างที่ควรมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

.....

.....

.....

4. แนวทางการพัฒนาการจัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

4.1 แนวทางการพัฒนาการจัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก

.....

.....

.....

4.2 หน่วยงานหรือใครบ้างที่ควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาการจัดการความรู้ของชุมชนวัดท่ากกแก

.....

.....

.....

5. ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข

ชุดความรู้

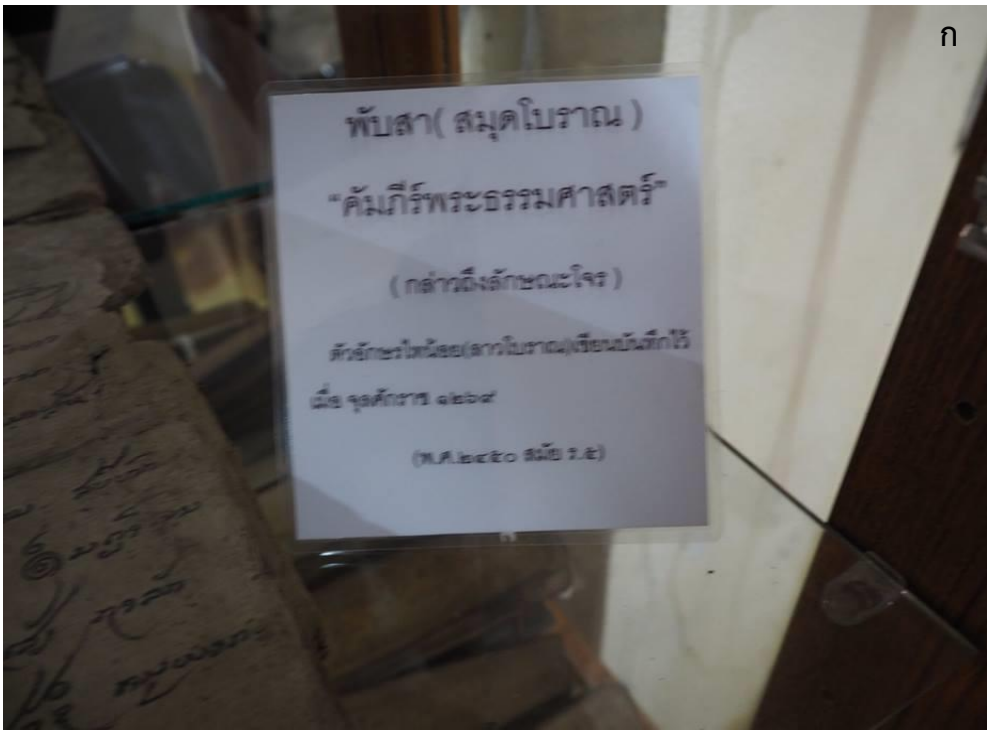

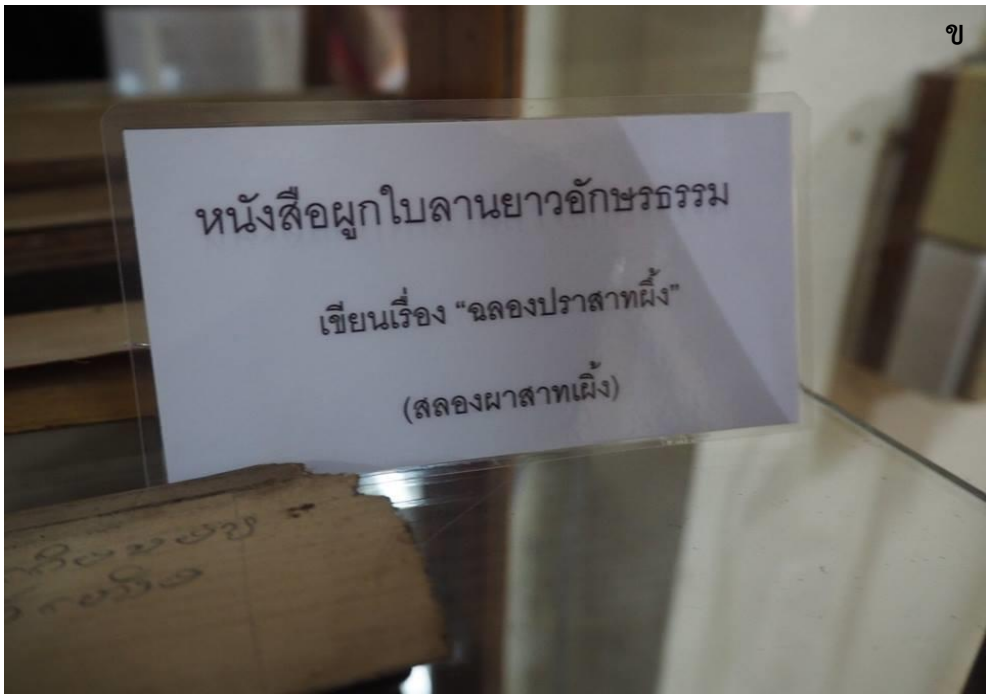

ภาคผนวก ข-1 ภาพชุดความรู้ภาษาและตัวอักษร

ก) พับสา (สมุดโบราณ) และ ข) หนังสือผูกใบลานยาวอักษร

ภาคผนวก ข-2 ภาพสื่อความรู้การแต่งกาย

ก) ซิ่นมุก และ ข) ผ้าแพรวาหรือผ้าเบี่ยงสีขาว

ภาคผนวก ข-3 ภาพสื่อความรู้เครื่องแต่งกาย

ก) ซิ่น ราชวัตร และ ข) ซิ่นมุกไหม

ภาคผนวก ข-4 ภาพสื่อชุดความรู้การแต่งกาย

ก) ผ้าแพรตาม่องใหญ่ และ ข) ผ้าหลบบอน

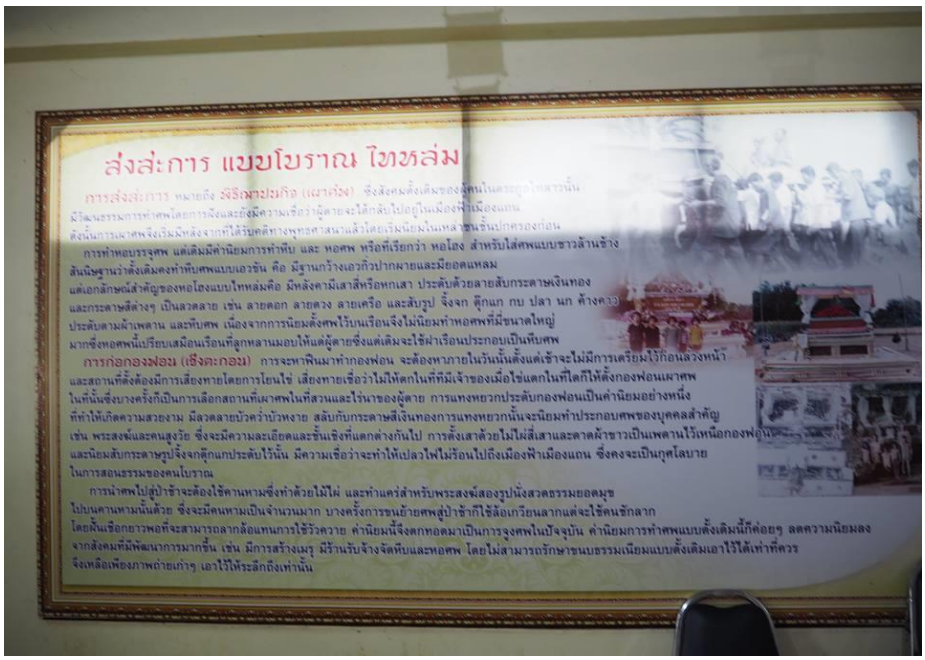

ภาคผนวก ข-5 ภาพสื่อความรู้ประเพณีและวัฒนธรรม

ภาคผนวก ค

ภาพกิจกรรม

รูปภาพการเก็บข้อมูล

ภาคผนวก ค-1 ภาพการสัมภาษณ์ (ภาพจากสถานที่จริง)

ภาคผนวก ค-2 ภาพการสัมภาษณ์ (ภาพจากสถานที่จริง)

ภาคผนวก ค-3 ภาพการสัมภาษณ์ (ภาพจากสถานที่จริง)

ภาคผนวก ค-4ภาพการสัมภาษณ์ (ภาพจากสถานที่จริง)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	ว่าที่ร้อยตรี สุริยะ หาญพิชัย
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	19/3 หมู่ที่ 16 ตำบลกุดตุ้ม อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ 36000
โทรศัพท์	089-085386 (AIS)
E-mail	hanpichai@hotmail.com , hanpichai@gmail.com

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2554	ปริญญาตรี เกษตรศาสตรบัณฑิต (ธุรกิจการเกษตร) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
พ.ศ. 2556	ปริญญาตรี ศึกษาศาสตรบัณฑิต (เทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
พ.ศ. 2557	ปริญญาตรี รัฐศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
พ.ศ. 2558	ปริญญาตรี เศรษฐศาสตรบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
พ.ศ. 2556	ปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยพิษณุโลก.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นางสาวลภัสนันท์ สุวรรณศักดิ์
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	38 หมู่ที่ 9 ตำบลวิศิษฐ์ อำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ 38000
โทรศัพท์	080-3624362 (AIS)
E-mail	pla14082527@gmail.com

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2551	ปริญญาตรี รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
พ.ศ. 2554	ปริญญาโท รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ร.ม) มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ สกุล	นางสาวธันยมัย รังสิกรรพุม
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	29/121 ถนน เทพาพัฒนา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ 67000
โทรศัพท์	081-4254562
E-mail	Thanyamai 1985@gmail.com

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2550	ปริญญาตรี เศรษฐศาสตรบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยโยนก
พ.ศ. 2552	ปริญญาโท รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ร.ม) มหาวิทยาลัยรามคำแหง